

KAFKA' DA İKTİDAR, HUKUK VE ADALET

DENİZ KADIOĞLU

106614004

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(İNSAN HAKLARI HUKUKU)

Danışman: PROF. Dr. Niyazi ÖKTEM

2011

KAFKA' DA İKTİDAR, HUKUK VE ADALET

POWER, LAW AND JUSTICE IN KAFKA

Deniz KADIOĞLU
106614004

Prof. Dr. Niyazi ÖKTEM

:

Prof. Dr. Cemal Bali AKAL

:

Yrd. Doç. Dr. Yalçın TOSUN

:

Tezin Onaylandığı Tarih

:

Toplam Sayfa Sayısı

:

90

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Kafka
- 2) İktidar
- 3) Hukuk
- 4) Adalet
- 5) Edebiyat

- 1) Kafka
- 2) Power
- 3) Law
- 4) Justice
- 5) Literature

ÖZET

Bu çalışmayı hazırlarken edebiyatla hukukun hayata dair şeyler oldukları gerçeğinden hareketle hukuk ve hukukçu için edebiyatın önemini anlatmayı amaçladık. Dolayısıyla edebiyatın penceresinden bir iktidar, hukuk ve adalet analizi yapmaya çalıştık. Bunu yaparken de bir yüzyıl öncesinin başlarında yaşamış bir yazarın, Kafka'nın penceresinden bakmaya çalışarak, yazarın düşüncelerinin bugüne dek uzanan etkilerini irdeledik. Ve edebiyatın ne kadar hayata dair, ne kadar gerçekçi olabileceğini Kafka'nın romanlarında bir kez daha fark ettik ve fark ettirmek istedik. Dolayısıyla, edebiyatın, daha önce görmeyen gözler için nasıl ayan bir etkisi olduğunu vurgularken, kompartıman hukukçularını da edebiyata davet ederek, hukuka ve adalete başka bir dünyadan ve pozitif hukuk sınırından değil de insan haklarının penceresinden bakmaları konusunda çok etkili olabileceğini düşündük. Bununla birlikte, bu çalışma, pozitif hukukun tehlikelerine, hukukun sosyolojiden bağımsız bir bilim olamayacağına da değinirken, yine bir edebiyat eserinin tüm bu hususları insanların gözleri önüne sermekteki ustalığını da göstermek istedik. Nitekim Hannah Arendt bir hukukçu olan Kafka'nın birçok sosyologdan çok daha profesyonel bir toplum gözlemci olduğunu söylerken, Kafka'nın edebiyata verdiği önem ve edebiyata olan düşkünlüğünün bu husustaki payını da göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla, çalışmamıza başlarken, ilk bölümü Kafka'nın geleceği öngörme yetisini anlatabilmek bakımından da yardımcı olacağı düşüncesiyle bir tarihsel süreç analizi yapmaya çalıştık. Ve çalışmamızın ikinci bölümünde Kafka ekseninde, o tarihsel sürecin iktidarın konumunu nasıl belirlediğini ve geleceğe nasıl inşa edilmiş bir toplum bıraktığını ve sürecin insanlığı nereye götürdüğünü irdelemeye çalıştık. Son bölümde ise, yine Kafka'nın penceresinden bakmaya çalışarak bir hukuk ve adalet analizi yapmadan önce, genel anlamda bir hukuk ve adalet teorisine değinerek, Kafka'nın özellikle cezalandırıcı adalet anlayışının sakıncalarını ve cezalandırıcı bir adalet zihniyetinin toplumları hangi boyutlara götürebileceği yönündeki tehdidi bir edebi eserde nasıl gözler önüne serbildiğini ve bu anlamda bazen bir hukukçu için de bir edebi eserin bir hukuk kitabından daha etkileyici olabileceğini anlatmak istedik.

ABSTRACT

This study aims to emphasize the importance of literature for law and lawyers, originated from the fact that law and literature are the parts of real life. Looking through the window of literature, this paper tries to analyze power, law and justice and benefits from the point of view of – a one hundred years ago lived author – Kafka. While reading Kafka's novels, it was realized and try to make the reader realize how literature is related to real life, how it is realistic. In other words, it was aimed to underline the effects of literature on law and justice through the human rights law rather than positive law and underlined how effective literature could be.

In addition, this study aims to imply the danger of positive law, the fact that law and sociology can not be considered as separate disciplines from each other and the impact of a literature product showing all these truths. Hannah Arendt points Kafka – who is actually a lawyer – as a better sociologist than the real professional sociologists and he implies the effects of literature on Kafkas mentioned strength in sociology.

Our study consists of three parts. It was aimed to analyze the historical period to show the ability of Kafka of foreseeing the future in the first chapter.

In the second part, it was aimed to emphasize – on Kafka's axis -, how the historical period determined the position of power and where it will take and bring the humanity.

Finally, in the last chapter, again through Kafka's point of view, this paper aims to analyze law and justice after mentioning to the general theory of law and justice and after underlining Kafka's thoughts of retributive justice is problematic and how idea of punishment takes the community to dangerous and undesirable edge.

The paper ends with the implication that a literature product or work can be more effective than a law book for a lawyer.

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
KAYNAKÇA	iv
1-) GİRİŞ	1
2-) KAFKA' NIN İÇİNDE YAŞADIĞI DÖNEM VE ETKİLERİ	4
2.1) Tarihsel Süreç.....	4
2.1.1) Fransız İhtilali ve İhtilalin Yansımaları.....	4
2.1.2) Milliyetçilik.....	8
• Alman Milliyetçiliği.....	10
• Çek Milliyetçiliği.....	14
• Yahudi Milliyetçiliği.....	16
2.1.3) Birinci Dünya Savaşı.....	26
2.1.4) İki Savaş Arası Dönem.....	34
3-) KAFKA' DA İKTİDAR VE TOPLUM	42
4-) KAFKA' DA HUKUK VE ADALET	60
4.1) Hukuk.....	61
4.2) Adalet.....	67
4.2.1) Genel Adalet Yaklaşımı.....	67
4.2.2) Ceza Adaleti Teorileri.....	74
4.2.2.1) Genel Yaklaşım.....	74
4.2.2.2) Cezalandırıcı Adalet.....	75
4.2.2.3) Islah Edici Adalet.....	77
4.2.2.4) Onarıcı Adlalet.....	77

Onarıcı Adalet Anlayışı ile Cezalandırıcı Adalet Anlayışı Arasındaki Temel

Farklar.....	79
4.2.2.5) Dönüştürücü Adalet.....	81
4.4) Hukuk ve Adalet Çerçevesinde KAFKA.....	85
5-) SONUÇ.....	88

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Edition
s.	: Sayfa
y.	: Yıl

KAYNAKÇA

Kaynaklar

AKAL, Cemal Bali: “ ‘Edebiyat ve Hukuk’ Dersi Ahlaktan Değil Buluttan Yana Olmalıdır”, Güncel Hukuk Dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, Ankara, sayı: 8, Ağustos, 2009.

ALVARES, Claude: “Küresel Batı Egemenliğinin Entelektüel Boyutu ve İnsanlığın Altıda Beşine Olan Etkileri”, İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004.

ANDERSON, Benedict: Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Metis Yayınları, İstanbul, 5. bası, 2009.

ARAL, Vecdi: Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 3. bası, Kasım, 2010.

ARAL, Vecdi: İnsan Özgür mü?, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004.

ARENDET, Hannah: “ ‘Azınlıkların Ulusu’ ve Devletsiz Halklar”, Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

ARICAN, Mehmet: Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1. bası, Ekim, 2009.

ASARIA, M. İkbâl: “Hegemonya, İnsan Hakları ve Ferdietçilik”, İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004.

CHEMİLLIER-GENDREAU, Monique: “Uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku”, Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

ÇETİNTÜRK, Ekrem: Onarıcı Adalet, HD Yayıncılık, Ankara, 1. bası, Kasım, 2008.

DELANNOİ, Gil: “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

DICKENS, Charles: İki Şehrin Hikayesi, çev. Gönül Suveren, Altın Kitaplar Yayınevi

FALK, Richard: “İnsan Hakları ve Batı Egemenlik Örneği: Bozulan Görüntü, Bozuk Uygulamalar”, İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004.

FOUCAULT, Michel; CHOMSKY, Noam: İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet, çev. Tuncay Birkan, bgst Yayınları, İstanbul, 1. bası, Kasım, 2005.

FUKUYAMA, Francis: Tarihin Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul, 1. bası, Şubat, 2011.

HİDAYET, Sadık: Hidayetname, çev. Mehmet Kanar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2. bası, Şubat, 2011.

HOBBSAWM, Eric: Devrim Çağı 1789 – 1848, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 5. bası, 2008.

HOBBSAWM, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 3. bası, 2005.

HOBBSAWM, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 3. bası, 2005.

HOBBSAWM, Eric: Sanayi ve İmparatorluk, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 3. bası, 2005.

HUGO, Victor: 1793 Devrimi, çev. Alev Er, Kaynak Yayınları, Ankara, 1. bası, 1984.

İÇEL, Kayıhan; SOKULLU-AKINCI, Füsün; ÖZGENÇ, İzzet; SÖZÜER, Adem; MAHMUTOĞLU, Fatih S.; ÜNVER, Yener: İçel Yaptırım Teorisi, Beta Yayınları, İstanbul, 2. bası, 2002.

JASPER, James M.: Ahlaki Protesto Sanatı, çev. Senem Öner, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. bası, 2002.

KAFKA, Franz: Amerika, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2006.

KAFKA, Franz: Ceza Kolonisinde, çev. Tefik Turan, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Kasım, 2007.

- KAFKA, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007.
- KAFKA, Franz: Dönüşüm, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 18. bası, Şubat, 2008.
- KAFKA, Franz: Şato, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 8. bası, 2005.
- KAFKA, Franz: Günlükler, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2003.
- KAFKA, Franz: Otdla' ya ve Ailesine Mektuplar, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2. bası, 1997.
- KAFKA, Franz: Sevgili Felice' ye Mektuplar, çev. Orhan Tuncay, Gün Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- LECA, Jean: "Milliyetçiliğin İlkeleri", Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- MARX, Karl: Yabancılaşma, çev. Kenan Somer, Ahmet Kardem, Sevim Belli, Arif Gelen, Yurdakul Fincancı, Alaattin Bilgi, der. Barışta Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 3. bası, Ekim, 2007.
- ÖKTEM, Niyazi; TÜRKBAĞ, Ahmet Ulvi: Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul, 2. bası, Ekim, 2001.
- POSNER, Richard A.: Law & Literature, Harvard University Press, United States of America, 3rd. ed. 2009.
- SANDER, Oral: Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918' e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 17. bası, 2008.
- SANDER, Oral: Siyasi Tarih 1918 – 1994, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 17. bası, 2008.
- SHAW, Randy: Aktivistin El Kitabı, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. bası, 2001.
- TAGUIEFF, Pierre-André: Milliyetçilik ve Anti – Milliyetçilik", Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- TARHANLI, Turgut: " 'Bilinçaltındaki' Devlet Haklarından İnsanın Haklarına: Türkiye Hukuk Düzeninde Uluslararası Hukuk", Edip F. Çelik' e Armağan Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1. bası, 1995.

TAYLOR, Allan R.: İsrail' in Doğuşu 1897 – 1947 Siyonist Diplomasinin Analizi, çev. Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.

TOPAKKAYA, Arslan: Hukuk ve Adalet, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

TÜRKBAĞ, Ahmet Ulvi: “Kimlikler, Hukuk ve Adalet Sorunu”, Kimlikler, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları, Ankara, y.6, sayı 23, 2003.

TÜRKBAĞ, Ahmet Ulvi: Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin' in Hukuk Kuramı, Derin Yayınları, İstanbul, 2. bası, 2010.

USLUBAŞ, Tolga; DAĞ, Sezgin: İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi, Karma Kitaplar, İstanbul, 2007.

WIHTOL DE WENDEN, Catherine: “Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak”, Uluslar ve Milliyetçilikler, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

WOODRUFF, William: Modern Dünya Tarihi, çev. Hale Vardar, Arda Vardar, Pozitif Yayınları, İstanbul, 1. bası, 2006.

YUMUL, Arus: “Kafka' nın Kehanetleri, Arendt' in Tanıklıkları”, Dün Bugün Yarın İdeolojiler, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yayınları, Ankara, y. 8, s. 30, 2004/05.

ZIJDERVELD, Anton C.: Soyut Toplum, çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 2. bası, Ekim, 2001.

ZOLA, Emile: Suçluyorum, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2. bası, 2008.

İnsan Hakları Bildirgesi

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi

KAFKA'DA İKTİDAR, HUKUK VE ADALET

1-) GİRİŞ

Edebiyat ve hukuku birleştirmeyi amaçlayan bir çalışma hazırlamaya çalışırken, hukukun olması gereken disiplinler arası niteliğini de göz önünde bulundurarak, edebiyatla hukuk arasında güçlü bir bağ olduğunu gözden kaçırmamak gerektiğini ve edebiyatın hayata dair olduğu gerçeğinden hareketle, belki de hukuksal adaletsizliği tüm gerçekliğiyle gözler önüne sererken, akılcılığını da kullanarak kitlelere ulaşma kabiliyeti bakımından müzik gibi, resim gibi güçlü bir sanatsal etkisi olduğunu da düşündük. Nitekim yazın yüzyıllar boyunca gücü elinde tutan tarafından en korkutucu ve bastırılmak istenen tür olmuştur. Edebiyatla hukuku bir sarmal içinde düşündüğümüzde, edebiyatın toplumsal, evrensel ya da hukuksal gerçekleri kurgusal ortamında gözler önüne serdiğini görürüz. Sayısız edebi eserde birçok hukuksal temayı ya da yasalarda yer alan hukuk ile pratikteki hukuk arasındaki çelişkiyi, bir davanın özelliğini, yargı otoritesinin suiistimal edildiğini, hukuk teorilerinin nasıl birbiriyle çatıştığını, suç ve cezanın sosyolojik ve adli boyutunu, intikam duygusu ve suç ile hukuk arasındaki bağı görebiliriz. Başka bir açıdan bakacak olursak, hukuk da tıpkı edebiyat gibi söz sanatına dayalı bir disiplindir ve birçok büyük yargıcın hukuki kararları edebi değerler taşıyabilir ve edebi analizlerde karşılığını bulabilir. Edebi bir duyarlılık da yargıçlara daha iyi hükümler yazma imkanı verebileceği gibi, avukatlara da davalarına daha etkileyici bir biçimde hazırlanma imkanı verir. Bunun yanında hukuk edebi alanı da düzenler. Örneğin fikri hakların ihlal edilmesine karşı yasa tasarıları hazırlar, karalama, müstehcenlik gibi durumları düzenler.¹

Hukukun edebiyat üzerinde kurduğu baskı ve sınırlayıcı etkiyi Akal şöyle ifade etmiştir:

“Yıllar boyu hukukçular, bilirkişi olarak, karşılaştıkları her edebi ya da edebi olmayan metinde suç unsuru bulmayı keyifli bir alışkanlığa dönüştürüp rekor üstüne rekor kırdılar; şu sırada yere göğe sığdıramadığımız ve kendilerine mezar beğenemediğimiz sanatçılar ise yargılanıp mahkum oldular, baskıya uğradılar, sürüldüler, öldürüldüler. Bu unutulmuş gibi yapılırsa, “hukuki hafıza-i beşerin de gerçekten nişyan ile malul” olduğunu söylemek gerekir.

---

¹ Posner, Richard A.: Law & Literature, Harvard University Press, United States of America, 3rd ed., 2009, s. xi-xii.

Açık ve yakın tehlike mevcuttur. Bugünün ve geleceğin hukukçuları acaba ifade özgürlüğüne ve ona sonsuzca muhtaç olan yaratıcılığa nereye kadar saygılıdır?”²

Evrenselliği bakımından insandan bağımsız hukuk, hukuktan bağımsız insan olamayacağına göre, tıpkı edebiyatın hukukun konusu olabileceği gibi, hukuk da insan gibi edebiyatın konusudur. Ancak bir farkla; edebiyat hukuktan farklı olarak itaat beklemez, aksine o başkaldırının ve özgürlüğün mihenk taşı gibi dikilir hukukun karşısına. İşte bu noktada hukuk bütün sığılıyla edebiyatın önüne bir duvar gibi dikilebilir. İşlevselliğinin gölgesine edebiyatın evrenselliğini hapsedmek isteyebilir. Nitekim hukuk, sanki gerekiyormuşçasına, bütün insani değerleri, hayatımızın her alanına burnunu sokarak düzenlemek isteği taşır; öyle ki aşk hayatımızdan, olgunlaşma ve ölümümüze kadar düzenlediği normlar silsilesiyle yaşamımızdaki gücünü göstermek ister adeta. Ama tıpkı edebiyat gibi hayata dairedir.

Dolayısıyla, “hukukun ve edebiyatın hayata ilişkin şeyler olduğunu göz ardı ettirip, özgül bir disiplin içine, onu ilgilendiren bir şeyi bütünden ayırıp çekerek, fazla kompartıman – hukukçusu kalma ve kaldırma tehlikesi yaratır. Yani Kafka’ nın Dava’ sı “canım o da zaten bir hukukçuymuş” denilerek “hukuk içinde” bir kitap sayılabilir. (...) Öyle olduğu sanılırsa, hayata ilişkin müthiş bir kitap ve de hayatın müthiş zenginliği atlanmış olur. Çünkü onlar kompartımanın dışındadır ve aslında hukukun aranması gereken verimli yer de orasıdır.”³

Franz Kafka 19. Yüzyılın yaklaşık son çeyreğinde Prag’da doğdu. Doğduğu dönem, hem siyasi hem de ekonomik bakımdan dünyanın geri dönülemez bir ilerleme içine girdiği ve karmaşıklaştığı bir dönemdi. Yaşadığı dönemde Çekoslovakya, birçok Doğu Avrupa ülkesi gibi Almanya’ nın etkisi altında bir ülkeydi ve halkın yüksek tabakasında konuşulan dil Almanca idi. Kafka’ da Çekçe’ nin yanı sıra çok iyi Almanca biliyordu. Nitekim Annesi de aydın, varlıklı Alman Yahudisi bir burjuva ailesinden geliyordu. Çek proleteryasından gelen babası ise, evlendikten sonra Prag’ a yerleşmiş, zamanla zengin bir tüccar olmuştu. Kafka bir Prag hayranıydı. Kendisini bir Alman gibi hissetmekten çok, Çek vatandaşı gibi hissediyordu ki, o, hepsinden önce Praglıydı. Hayran olduğu kent de, kendisi gibi naif ve hassastı ve bu özelliğinden dolayı tarihteki yerini korkak kentler arasında alacaktı. Çünkü, Naziler tarafından 1939 yılının Mart ayında işgal edilen kent, Hitler tarafından yöneltilen, herhangi bir direnme olduğu takdirde Nazi orduları tarafından havadan bombalanacağı tehdidi karşısında

---

² Akal, Cemal Bali: “Edebiyat ve Hukuk’ Dersi Ahlakdan Değil Buluttan Yana Olmalıdır”, Güncel Hukuk Dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık, Ankara, sayı:8, Ağustos, 2009, s. 30.

³ Akal, Cemal Bali, a.g.e, s. 29.

direnememiş⁴, nimarisinde herhangi bir tahribata sebebiyet vermeden tüm güzelliğiyle teslim olmuştu. Kafka, Almanya'nın gerek Çek dili gerekse bölge üzerindeki genel anlamdaki üstün ve egemen konumunu eleştirmekteydi ki, şüphesiz Almanya'da yükselen milliyetçiliğin fisıltısı, henüz daha ruhlara korku salmamışken, O, sanki gelen tehlikenin ayak seslerini duymuştu...

Kafka'nın yaşadığı küresel toplum o kadar karmaşıklaşmıştır ki, özellikle Fransız İhtilalinin 20. Yüzyıla bıraktığı üç temel miras olan Liberalizm, Milliyetçilik ve Sosyalizmin etkileri – ki, bu çalışmada ağırlıklı olarak Milliyetçilik üzerinde durulacaktır – , dünya aktörlerinin idealleri uğruna gerçekleştirdikleri ihlaller karşısında adeta bireyi küçücük, çaresiz ve savunmasız kılmıştır. Öyle ki, bu işleyiş daha sonra, bireyler arası basit ilişkiler de dahi kendini göstermekle birlikte, bu husus da çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Ancak, ilgili çalışmada, Kafka'nın hayata, hayatın içindeki bireylere, onların ilişkilerine ve kurumlara bakışını irdelemeden önce, toplumları ve toplumların içindeki bireyleri şekillendiren tarihsel olayları inceleyeceğiz. Ki, bu olayların başında, Kafka'nın yaşadığı döneme ışık tutan en yakın tarihsel olgu, şüphesiz Fransız Devrimi'dir. Ulusal nitelikteki bu devrimin etkileri, sadece kıtasal değil, evrenseldir.

Nitekim, bu çalışmada tarihsel süreç; Fransız Devrimi'yle başlayıp, Milliyetçilik ve özellikle Alman Milliyetçiliği ve Bismarck Dönemi ile devam edip, iki dünya savaşı arasındaki süreçle sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ise, Kafka'nın yabancılaşmış insana bakışını iktidar ve korku ekseninde inceleyeceğiz. Ve nihayet son bölümde, Kafka'nın hukuk ve adalete bakış açısını irdelemeye çalışacağız.

---

⁴ Sander, Oral: Siyasi Tarih 1918 – 1994, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, 17. Bası, s. 60

2-) KAFKA' NIN İÇİNDE YAŞADIĞI DÖNEM VE ETKİLERİ

2.1-) Tarihsel Süreç

Kafka'da hukuk ve adaleti incelemeden önce, Kafka'nın düşünsel ve edebi kişiliğinin gelişim sürecini izleyebilmek için bu sürece yakından bakmaya çalışırken içinde yaşadığı döneme ışık tutacak olan bir döneme; Fransız İhtilali'ne doğru bir geri dönüş yapmayı ihmal etmemek gerekir. Bu ihtilalin bir yüzyıl sonrasına bıraktığı düşünce akımlarıyla ve Kafka' nın içinde yaşadığı dönemde, bu akımların etkilerini irdelemenin faydalı olacağı düşüncesiyle, bu çalışmanın tarihsel boyutu Fransız İhtilali ile başlayıp, Kafka'dan da sonraki bir dönem olan Nazi dönemine kadar ele alınacak bir yelpazede incelenecektir.

2.1.1-) Fransız İhtilali ve İhtilalin Yansımaları

Kuşkusuz ki insanlık tarihinin en belirgin ve keskin dönüşlerinin başında 1789 Fransız İhtilali gelmektedir ve bu müthiş devrimin yol açtığı düşünsel oluşumun etkileri Kafka' nın doğduğu dönemi de kapsayacak şekilde 20. yüzyılı adeta çevrelemiştir.

Fransız İhtilali öncesi Avrupa, her ne kadar kültür ve sanat alanında Rönesans hareketine tanıklık etmişse de, sanatsal alanın sınırlarını zorlayan bu akım, insanın toplumsal yaşayış ve siyasi erk karşısındaki konumunda dikkate değer bir değişime yol açmamıştır.

Gerçi daha önce, Fransız İhtilali ile aynı yüzyıla tekabül edecek olan 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirisi “ tüm insanların doğuştan eşit derecede özgür ve bağımsız olduğunu, yaşama ve özgür olma, mülk edinme, mutluluk ve güvenlik arama haklarının vazgeçilemez bulunduğunu”⁵ bildirmiş, ve hemen sonra 4 Temmuz 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, “ Bütün insanlar özgür doğar ve özgür yaşarlar; devlet ancak bu özgürlükleri korumak ve bunlardan herkesin eşit şekilde yararlanmasını sağlamak için vardır; bu özgürlüklere dokunan devlet kendi varlık nedenini yitirir; böyle bir devlete karşı ayaklanmak hem hak hem de ödevdir.”⁶ diyerek, o zamana kadar siyasal yaşama yabancı son derece özgün görüşler ileri sürmüşse de, Avrupa ve Amerika kıtaları arasındaki ulaşım olanaklarının yetersizliği nedeniyle bu görüşler Avrupa'da kitleler arasında yankı bulamamıştır.

⁵ http://tr.wikisource.org/İnsan_Haklari_Bildirgesi

⁶ http://tr.wikipedia.org/Amerikan_Bagimsizlik_Bildirisi

28 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ise kitlelerin ruhunu özgürlük, eşitlik ve kardeşlik söylemi ile tutuşturmayı başarmış ve yığınların sokağa dökülmesini sağlamıştır. Bildirge; insanların özgür ve yasalar önünde eşit olduğundan, özgürlük, mülkiyet, güvenlik, baskıya karşı direnme ve yaşam hakkının doğal, vazgeçilmez, devredilmez ve dokunulamaz, mutlak haklar olduğundan, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesinden, masumiyet karinesinden, düşünce, inanç ve basın özgürlüğünden, hesap sorulabilirlik ilkesi ile devletin eylem ve işlemlerinin gerekçeli olması gerekliliğinden bahsetmiş ve bütün bu ilkelere uyma yükümlülüğü ile iktidarı da bağlı kılmıştır.

Görüldüğü gibi bildirinin içerdiği görüşler Avrupa insanının o zamana kadar çok yabancı olduğu, son derece çekici ve kışkırtıcı düşüncelerdir; hızla kitlelere ulaşmış ve yığınları büyük bir kararlılıkla, sınırsız otoritenin karşısına dikmiştir.

Özgürlük ve eşitlik düşüncesi ile harekete geçmiş yığınların, bütün bu daha mutlu ve daha güvenli bir gelecek vaat eden düşüncelerin kağıt üzerinde kalmasına izin vermesi beklenemezdi. Haklar ve özgürlükler bağlamında bütün Avrupa' yı hatta dünyayı etkileyecek geri dönülmez bir süreç başlamıştı. Nitekim, ihtilalin etkileri bütün yüzyıl boyunca derin izler bırakarak sürmüş, hatta günümüze kadar uzanmıştır.

Devrimi, dünyaya miras bıraktığı evrensel ilkelerin yanında, diğer yüzüyle de ele alacak olursak; Fransız Devrimi, o güne kadar ezilen halkların ruhunda yarattığı özgürlük ve eşitlik ateşiyle inanılmaz bir devrim olmasının yanında, iktidarın pençesinde kıvranan bir halkın gözü dönmüş intikamı gibiydi adeta.⁷ Nitekim, düşünce özgürlüğü ve eşitlik gibi değerleri savunan insanlar, devrime karşı gelenler de dahil olmak üzere kuşkulu gördükleri herkesi, düşünceleri yüzünden yasa dışı ilan edip, halk mahkemelerinde apar topar yargılayarak giyotine gönderiyorlardı. Aslında, tarihe özgürlüğün mimarı olarak geçen devrim, aynı zamanda, bir barbarlığı başka bir barbarlığın bastırıldığı bir dönemi haizdi.⁸

Devrimin nefesi, herkesin ensesinde bir kılıç gibi keskin bir biçimde eserken, eşitlik ve özgürlük uğruna ağlamanın ve yas tutmanın dahi yasaklandığı bir ortamda, insanların gözyaşlarını bile ruhlarına hapsettiği bir korku dolaşıyordu etrafta... Bağrında özgürlüğün umudunu taşıyan ihtilalle aynı ihtilal kaç seveni birbirinden ayırdı, kaç masumu giyotine gönderdi bilinmez ama, özgürlük ve eşitlik savunucuları, insanların giyotinde kaybettiklerinin ardından yas tutup ağlamayı dahi yasaklamışlardı. İnsanların, hayatta kalmak istiyorlarsa, göz

⁷ Dickens, Charles: İki Şehrin Hikayesi, Çev. Gönül Suveren, Altın Kitaplar Yayınevi, 7. bası

⁸ Hugo, Victor: 1793 Devrimi, Çev. Alev Er, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984, Eylül, s. 422, 431

yaşlarını yanaklarına değil, kalplerine akıtmaları gerekiyordu.⁹ Bir daha düşüncelerimizden duygularımıza kadar hükmetmek isteyen bir iktidar yeryüzünden hiç silinmeyecekti. Bu, öylesine işlemiş ve unutulmaz bir korkuydu ki, o günden sonra iktidarı elinde bulunduranlar kendi korkularını, ulusaldan evrensele, bütün toplumların üzerine serpiştirdikleri, kurumlardan en basit bireysel ilişkilere kadar indirgenecek küresel bir korku tohumuyla dindirmeye çalışacaklardı. Ki, bu korku gün gelecek bir yüzyıla adını verecekti.

Halktan iktidara doğru ilk kez Fransız Devrimi ile çıkan bu korku, Giyotinde adını bulurken, aynı korku iktidardan halka doğru biçim ve kılık değiştirerek defalarca vücut bulmaya devam edecekti. O, halkların özgürlüğüydü, ama özgür bir devrim olmadı...¹⁰ İnsanların ruhlarını korku esir almıştı.

Fransız İhtilali ile başlayan yeni çağ, bir barbarlık iskeletinin üstüne inşa edilmiş bir uygarlıkta olsa, evrensel uygarlığa bütün ışıklarını saçıyordu. Öyle ki, başta tüm Avrupa' yı etkisi altına almıştı. İçinde tüyler ürperten bir vahşeti barındıran bu devrim, gelecek için halklara adeta bir çiçek bahçesi vaat ediyordu. Devrim kanlıydı, ama insanlığa köleliğin ve ırkçılığın kaldırıldığı, eşitlik ilkesinin benimsendiği ve herkese eşit fırsatlar sağlanan, evrensel ahlaklı toplumun, evrensel vicdanı da yasanın temeli sayan ve ilk kez suçsuzluğu ispatlanana kadar herkesin masun olduğu ilkesinin geliştirilmeye çalışıldığı bir düzen sunuyordu insanlığa ki; bu ilkeler gelecekte çok daha geliştirilmiş bir biçim kazanarak, insan haklarının mihenk taşlarını oluşturacak ve hemen hemen bütün ulusların anayasalarında baş köşeyi tutacaklardı.

Şüphesiz devrimin evrenselliğini sağlayan en önemli faktörlerden biri de Fransız Ordusu' ydu. Devrimin hemen akabinde ordunun başında bulunan Napoleon, neredeyse bütün Avrupa' ya, hatta doğuya kadar devrimin soluşunu getirmişti. Anglo – Sakson kültür haricindeki Avrupa, Napoleon' un yaydığı hukuk, bilim, kurum ve öğretilerden esinlenmiştir.¹¹

Mülkiyet hakkı, bireysel özgürlük gibi haklar mutlak haklardan sayıldı ve bu hakların mutlaklığı ise doğallığına dayandırılmıştı. İktidar bu haklara doğal hak gücü kazandırarak, dönemin liberal anlayışını da yerleştirmiş oldu. Bütün bu haklar bireyin mutluluğu için vardı ve insanların mutluluğu her şeyden önce geliyordu.

⁹ Dickens, Charles: İki Şehrin Hikayesi, Çev. Gönül Suveren, Altın Kitaplar Yayınevi, 7. bası

¹⁰ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 25

¹¹ Hobsbawm, Eric: Devrim Çağı 1789 – 1848, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost kitabevi Yayınları, 2008, s. 104

Özellikle, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılda kurulmaya çalışılan ve en erdemli amaç olan mutluluk, Kafka için insanlığa vaat edilmiş kocaman bir yalandı. Hukuksuzluk, ezilmişlik ve yalnızlık yerini mutlu bireylere değil, ama, hiçbir yasanın ve hukukun güven vermediği, korkan bireylerin yalnızlığına bırakmıştı. Nasıl ki Fransız Devrimi büyük bir keyfiyetle kendi çıkardığı kanunları rüzgarın önüne düşmüş yapraklar gibi savuruyor idiyse, Kafka'nın toplumunda da kanunlar devletin ve bürokrasinin önüne düşmüş yaprakları andırıyordu adeta. Hatta, Kafka'da da en büyük mahkeme hayatın kendisiydi ve onun keyfi ve gelişigüzel suçlaması, insanlığı adeta şüphe ve güvensizlikle zehirliyordu. Öyle ki, Fransız Devriminden bu yana, böyle bir küresel topluma özgürlük ile birlikte korkunun da girmemesi imkansızdı. Ancak bir farkla; ikisi yan yana değildi; korku özgürlüğü gölgesine almıştı.

Devrimin itici gücünü oluşturan özgürlük ve eşitlik düşüncelerinin Avrupa'ya yayılması mutlakiyetçi güçlerin büyük bir direnci ile karşılaşmıştır. Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere gibi büyük güçler ülkelerini devrimin etkilerinden korumak için ellerinden geleni yapmışlarsa da, 1792 ile 1815 yılları arasında süren savaşlar sonucunda Fransa'yı devrim öncesi sınırlarına atmayı başarmışlar, fakat devrimci fikirlerin ülkelerinde yeşermesine engel olamamışlardır. 1815 tarihli Viyana Kongresi'nde egemen güçler özgürlükçü hareketleri birlikte bastırma kararı almış olmalarına rağmen, Avrupanın bir dizi ihtilalle sarsılmasının önüne geçememişlerdir.¹²

Nitekim 1818 – 1822 yılları arasında Almanya, İtalya ve İspanya'nın yaşadığı liberalist ayaklanmalar, büyük devletlerin işbirliği ile bastırılmıştır.

Kısa bir sessizlikten sonra, 1830 tarihinde bir çok ülke yeniden ihtilallerle çalkalanmaya başlamış ve Avrupa'nın birçok ülkesinde ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu ayaklanmalar sonucunda, Belçika bir yandan Hollanda hegemonyasından kurtulmuş, diğer yandan çağının en özgürlükçü anayasasına sahip olmuştur. Ayaklanma, Almanya'nın birçok küçük devletinde de anayasal düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır. İtalyan devletlerindeki isyanlar ise, Avusturya'nın son derece sert müdahalesi ile bastırılmıştır. Sonuç ne olursa olsun, 1830 isyanları ile Liberalizm çok esaslı bir yol almıştır.¹³

1848 ayaklanmaları ile ise, Prusya, Hollanda, İsviçre, Danimarka gibi ülkeler anayasal düzene geçmek zorunda kalmışlardır. Böylece Fransız İhtilalinin taşıdığı liberalizm düşüncesi 19.

---

¹² Uslubaş, Tolga; Dağ, Sezgin: İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, Karma Kitaplar, 2007

¹³ Uslubaş, Tolga; Dağ, Sezgin, a.g.e, s.29

Yüzyılın daha ortalarında Avrupa'ya damgasını vurmuştur. Hoş, Fransız Devrimi ile kıyasladığımızda 1848 ayaklanmaları bir devrim niteliği taşımadığı gibi, bu ayaklanmaların galibi iktidardır. 1848 Devrimi, her ne kadar Fransız Devrimi' nin doğurduğu bir çocuk olsa da, dünya bir daha Fransız Devrimi gibi bir devrime tanık olmadı, ama o günden sonra devrimin ölmediğini gösteren emare de iktidarın halktan duyduğu korku oldu.¹⁴

2.1.2-) Milliyetçilik (Alman Milliyetçiliği ve Bismarck'ın Etkisi)

Ulusal ideolojinin ve programın kurucusu olarak özünde ülkesel olan milliyetçilik, Fransız Devriminin yol açtığı bir diğer akımdır. 1848 yılından itibaren hızla gelişen endüstrileşme süreci ile milliyetçilik ve liberalizm harmanlanmış bir şekilde bütün ulusal bilinçlerde yer etmeye başlamıştı. Fransız Devriminin teritoryal devleti, net olarak tanımlanmış bir toprak parçasında yaşayanlar üzerinde mevcut olan siyasi mekanizmayı milliyetçilik ideolojisiyle yetkinleştirmiştir.¹⁵ Devrimin bireylere aşıladığı özgürlük ve eşitlik düşüncelerinin bir süre sonra ezilen ulusların milli bilinçlerine yansımaması mümkün değildi. Nitekim, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi "Tüm egemenliğin kaynağı esas olarak ulustadır", diyordu.¹⁶ Ulus, vatanseverlik ve yurttaşlık gibi kavramları bizzat yaratmış olan Devrimin, zamanla kendisine karşı da bir milliyetçilik anlayışı gelişmişti. Zira, Fransız Devrimiyle etkilerini bütün Avrupa'ya yaymış olan milliyetçilik, ileride de Almanlara, Alman ruhunu bütün Avrupa'ya yayma idealini taşıyacaktı.¹⁷ Nihayetinde bu hareket, 18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başlarında devrim, liberalizm ve radikal hareketlerle kurulan özdeşliğini yüzyılın sonlarına doğru kaybederek, 20. yüzyılda öteki ve kendinden olmadığını düşündüğü herkesi düşman ilan eden bir harekete yerini bırakacaktı.¹⁸ Nitekim, 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren yükselmeye başlayan milliyetçilik anlayışı, Fransız Devriminin yaydığı milliyetçilik anlayışından çok farklı olacaktı ki, özellikle 1875' den sonra milliyetçilik liberalizmi yenmiş ve bu ideoloji gitgide daha da tehlikeli bir hal alarak 20. yüzyılın ortalarına kadar hızını ve şiddetini daha da arttırarak devam etmiştir.¹⁹ 1875'ten itibaren milliyetçilik, kimlikler ve

¹⁴ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005

¹⁵ Hobsbawm, Eric, a.g.e, s.164

¹⁶ Hobsbawm, Eric: Devrim Çağı 1789 – 1848, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost kitabevi Yayınları, 2008, s. 70

¹⁷ Hobsbawm, Eric, a.g.e, s. 148

¹⁸ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s.160

¹⁹ Hobsbawm, Eric, a.g.e, s.96

ulusal kimliklerin üstünlüğü üzerine kurulu bir dönüşüm sürecine girecekti. Bu dönüşümün dört temel boyutundan söz etmek gerekirse; bunlardan ilki siyasi sağ tarafından sahiplenilen ve yurtseverliğe dayandırılan bir ideoloji olarak doğmuştur. Diğer boyutu ise, kendi kaderini tayin hakkı olarak karşımıza çıkar. Ki, milliyetçilik ruhunun barışa hizmet etmesi amacıyla uluslararası düzene girmesi, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ile olmuştur. Kendi kaderini tayin hakkı, milliyetçiliğin ulus olma fikriyle harmanlandığı bir ortamda ulusların birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyi engelleyen ve ulusların iç özgürlüğünü ve bağımsızlığını korumaya yönelik bir hak olarak günümüze kadar gelmiştir.²⁰ Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin saptaması ulusal bağımsızlığa dair en güçlü haktır. Başka bir anlatımla, uluslararası düzenin egemen güçlerinin kendi kendilerini yönetme ve siyasal bağımsızlıklarına vurgu yaparak, devletlere ekonomik, toplumsal ve siyasal rejimlerini serbestçe belirleme hakkı tanımaktadır. Günümüzde, uluslararası hukuk açısından bu özgürlüğün tek bir sınırı vardır; bu hususta karşılıklı antlaşmalar yapan ve bu antlaşmalarla birbirlerini denetleme haklarını saklı tutan devletlerin insan haklarına ve azınlık haklarına saygı göstermeleriyle sınırlandırılmış bir haktır. Nitekim, içinde bulunduğumuz uluslararası düzende Birleşmiş Milletler, devletlerin kendi kaderini tayin hakkının uygulamalarını denetleyip, raporlar tutmaktadır.²¹

Milliyetçiliğin üçüncü bir boyutu ise, tam bağımsızlıktır. Uluslararası düzenin diğer güçleri tarafından tanınmış, tam bağımsız deuiris bir devlet olmalıdır. Bu anlamda, uluslar arası hukuk bakımından defacto olarak tanınan bir devlet, milliyetçilik ideolojisinin dışında tutulmuştur.

Dördüncü ve son boyutuyla ise milliyetçilik, ortak bir dil ve ırk temelinde, ortak bir etnik yapıya vurgu yapmaktadır ki, özellikle milliyetçiliği etnik yapıya dayandırmak tarihte çok tehlikeli boyutlara varmış ve özellikle 20. yüzyılın ortasında insanlık tarihinin en ırkçı ve korkunç vahşetini yaratmıştır.²²

Tüm bu veriler ışığında milliyetçilik iki farklı görünüm arz etmektedir. Fransız modeli olan Açık Milliyetçilik anlayışı, bir başka adıyla asimilasyon milliyetçiliği; bütün farklılıkları asimile edip, kendi içinde eriterek, mesihvari bir biçimde özgürlük, kardeşlik, adalet gibi ilkeleri ulusaldan evrensele yayma amacı taşır. Bu milliyetçilik hareketi, aynı zamanda

²⁰ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 161

²¹ Chemillier-Gendreau, Monique: "uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 130 - 133

²² Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 161

ırkçılık karşıtı bir söyleme sahiptir. Ülke sınırları içinde yaşayan bütün halkı hiçbir ayırım gözetmeksizin kucaklar. Gerçekten de Fransız Devrimi ile Fransa' da belli etnik grupları değil, ülkede yaşayan bütün grupları kapsayan, hem kolektivist hem de yurttaşlık temeline dayanan, kendi egemenliği altındaki herkese seslenen bir devlet anlayışı gelişmiştir. Dolayısıyla, Fransız milliyetçiliği ırkçılık karşıtı bir tavırla bütün değerlerini sınırlarının da ötesine doğru taşıyan, ilerlemeye açık, kimliğini ulusal bir kimlikten dünya kimliğine taşımaya elverişli bir milliyetçilik ideolojisine sahiptir. Oysa, bu hareketin karşısında yer alan kapalı milliyetçilik anlayışı; yabancı düşmanı, ırkçı, kimlikçi, halkı kapsamak yerine etnik olana ayrıcalık tanıyan bir harekettir. Milliyetçilik anlayışının en tehlikeli biçimi olan kapalı milliyetçilik, insanın sadece insan soyundan gelmiş olmasıyla yetinmez, insanlığı seçilmişlik fikrine kadar götürür ki, Almanya' da milliyetçiliğin bu biçimi 19. yüzyılda tırmanmaya başlamış ve ülkeyi 20. yüzyılda Nazizm'e kadar götürmüştür.²³

Milliyetçiliğin biçimleri gibi bir de propaganda araçları vardı. 1875' den sonra hızla yükselen milliyetçilik hareketi, bu yükselişini hızlandırmak ve güçlendirmek için iyi ve vatansever yurttaşlar yaratmalıydı. Bu amacın ilk adımı okullar ile hedeflendi. Okul ve okullaşma oranı hızla arttı ve devlet tarafından örgütlenmeye başlandı. Milliyetçi ideolojiyi yayma bakımından okul en üstün nitelikli propaganda aracıydı. Devlet eliyle örgütlenmiş bu eğitim sisteminin ulusal bir eğitim diline ihtiyaç duyması, aslında ideolojinin en büyük simgesi olan dile milli bir kimlik kazandırdı. Milliyetin birincil koşulu haline gelen dil, eğitimin yanında hukuk ve bürokrasinin de etkili unsuru haline geldi. Vatansever ve türdeş yurttaşlar yaratmanın bir başka aracı da askerlik müessesesi olarak ortaya çıkmıştır. Ve milliyetçilik hareketi en büyük zaferini televizyonla ilan etmiştir.²⁴

• Alman Milliyetçiliği

Milliyetçilik hareketi aslında, olmazsa olmaz üç temel iddiada bulunur. Bunların en başında belirgin ve kendine has bir özelliği olan bir ulus vardır ve bu ulusun çıkarları ve değerleri, diğer bütün çıkar ve değerlerden üstündür. Bunun gerekliliği olarak da ulus mümkün olduğu kadar bağımsız olmalıdır. Bu da onun siyasi egemenliğinin tanınmasını gerektirir. Bu üç temel veri milliyetçiliği farklı yönlere sürükler. Bunlardan, daha önce de değindiğimiz kapalı

²³ Taguieff, Pierre-André: "Milliyetçilik ve Anti – Milliyetçilik", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.106

²⁴ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 161

milliyetçilik, verili bir kültür adına yapılan egemenlik mücadelesinin aracı olduğunda dışlayıcı ve bütüncü bir yön alır²⁵, ki, buna en iyi örnek Almanya'dır.

Alman milliyetçiliği batı kültürüne, özellikle Fransız kültürünün egemenliğine karşı bir tepki olarak doğmuş, bu tepkisini sanat ve edebiyatta dahi göstermiştir. Nitekim, Napolyon' un Fransız Devrimi'nin ilkelerini bütün Avrupa'ya yaydığı yıllar, Almanya'da müthiş bir kültürel uyanma dönemi yaşanmıştı. Beethoven, Goethe, Schiller, Kant, Fichte, Hegel ve niceleri, ulusçulukla bağlantılı olan Alman Romantizmi denilen akımı yarattılar. Çünkü, romantizm akıldan çok deha ve duyguyu, benzerliklerden çok farklılıkları ön plana çıkarmaktaydı. Dolayısıyla 1800'lerden sonra gelişen Alman ulusal uyanışı temelde Fransız Devrimi ve onun yayılmacı üslubuna karşı bir tepki olarak doğdu ve tüm 19. yüzyıl boyunca ulusal birlik ve ulusal büyüklük hemen hemen her Alman'ın tutkusu biçimine dönüşmüştür. Örneğin Fichte, ortadan kaldırılamayacak yüce bir Alman ruhundan ve doğuştan gelen soylu bir Alman ulusal karakterinden bahsediyordu. Ona göre böyle yüce bir ruh mutlaka yabancı etkisinden kurtarılmalı, kendi kültürünü ve egemenliğini kurmalıydı. Çünkü, bu ruh öteki halklarınkinden çok daha soyluydu. Dolayısıyla, Almanya' da 19.yüzyılda ortaya çıkan bu toplumsal yapı ve onun yaratmaya çalıştığı milliyetçilik tutkusuna baktığımızda, bu anlayışın Almanya' yı 20. yüzyılda Hitlerle tanıştırması aslında çok şaşırtıcı bir son gibi görünmemektedir.²⁶ Nitekim, 19. Yüzyılın bu son yarısında, sürekli tırmanan bir yabancı düşmanlığının ve ona karşı gelişen reaksiyoner milliyetçiliğin mimarı kuşkusuz Almanya idi ve bu dönemde kendi milli birliğini kurmaya çalışacaktı.

Avrupa haritası, 19. yüzyılın son çeyreğinde, hayret uyandıracak şekilde, ne felaket mitosuna dönüşen bir savaş, ne de uluslararası düzeni tehdit eden büyük bir bozulma yaşanmadan, İtalya ve Almanya gibi iki büyük ulus devletin ve Balkanlar'da birkaç ulus devletin kurulmasıyla değişmiştir.²⁷ Zira, dünya bu kadar olaysız bir değişimi bir daha yaşamayacak, Birinci Dünya Savaşı umulmadık bir faciaya dünyayı gebe bırakacaktı.

Bu dönemde, Avrupa'yı en yakından ilgilendiren ulusal hareketler ise Alman ve İtalyan milli birliklerinin kurulması olmuş, İtalyan milli birliğinin kuruluşunu Alman birliğinin kuruluşu takip etmiştir. İlgili çalışmada Alman milli birliği üzerinde durulacaktır.

²⁵ Leca, Jean: "Milliyetçiliğin İkeleri", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.15-16

²⁶ Sander, Oral: *Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918' e*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları 2008, 17. Bası, s. 191-192

²⁷ Hobsbawm, Eric,a.g.e, s. 177

Alman milliyetçiliğinin ana meselesi, çok sayıda devletin birleşmesiydi. Dolayısıyla, ulusçuluğun yeni yeni yeşermeye başladığı bir Avrupa’da Alman milliyetçiliği de henüz çok da etnik kökene dayanan, yabancı düşmanı bir hareket değildi. Sayısız Alman prensliğinden tek bir Almanya kurmaya çalışıyorlardı ki, tıpkı İtalya gibi onlar da Alman olmayan ya da Çekler gibi kendilerini Alman olarak hissetmemiş halkları da bu projelerine dahil etmişlerdir.²⁸ Tıpkı, Massimo d’Azeglio’nun “İtalya’yı kurduk, şimdi sıra İtalyanları yaratmaya geldi”²⁹ sözünde olduğu gibi, Alman ulusçuluğu da inşa edilecek bir Almanya’ da Almanları yaratmayı hedefliyordu. Almanya projesinin mimarı ve Alman Milli Birliğinin kurucusu Bismarck’ ın kendisi aslında bir milliyetçi değildi. O, milliyetçi bir ideoloji yaratıp, o ideolojinin mensuplarıyla bir ülke kurmayı tasarlamıştı ki, dahiyane zekası ve ileri görüşlülüğü ile bunu da başarmıştı.³⁰ Ne var ki, milliyetçi hareket 1880’ den itibaren köklü bir dönüşüm geçirmiş ve kendi devletlerinin saldırgan ve yayılcı politikalarını destekleyen, yabancılara, liberallere, sosyalistlere karşı ulusal bayrağı yükselten sağcı ideolojik hareketleri tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Nitekim, bu dönemde ‘Deutschland Über Alles’ şarkısı Almanya’nın ulusal marşı olmuştu.³¹ Tutucu olan Alman ulusçuları, kendi özel kurumlarının, geleneklerinin, tarihi gelişmelerinin değerini vurguluyor ve Napolyon sisteminin kendi değerlerini yok etmesine izin vermek istemiyorlardı. Nitekim, Louis Napolyon’ un bu diktatörlüğü 1871 yılında Prusya’ nın Fransa’ ya savaş açıp, Onu Sedan’ da yenmesiyle son bulacaktı.³²

Alman milli birliğin kuruluşu müthiş bir mücadeleyi gerektirmiş, nitekim bu birliğin kurulmasını sağlayan isim olan Otto von Bismarck’ ın kendisi de Alman milletinin milli bütünlüğünün ancak “kan ve demirle” gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Zira, o zamanki ismiyle Prusya Danimarka, Avusturya ve Fransa gibi üç büyük devletle savaşmak zorundaydı ve bu üç devletin içinde siyasal üstünlüğü en güçlü ve Almanya’ nın birleşmesini daha önce de engellemiş olan Avusturya İmparatorluğuna meydan okuması kaçınılmazdı. Ancak Bismarck, akıllı diplomasi anlayışıyla, Danimarka’ ya karşı Avusturya’ yı kendi safına çekmeyi başarmış ve Danimarka’ yı yenmiştir. Avusturya ile savaşmak içinse Fransa ve Rusya’ nın tarafsızlığını sağlayan Bismarck, çok uzun bir bekleyişin ardından, nihayet

²⁸ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 24

²⁹ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 104

³⁰ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 104

³¹ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 159

³² Sander, Oral, a.g.e., s. 191

Avusturya' yı Almanya' dan atabilmişti. Ancak, Bismarck dahiyane zekası ve politikası ile ileriye öngörmüş, gelecekte Fransa ile yapacağı savaşta yanına alabileceği doğal müttefikin çoğunluğunu aynı ırktan ve aynı dili konuşan insanların oluşturduğu Avusturya olacağını hesaplayarak, Avusturya' nın kalıcı düşmanlığını üzerine çekmemiş ve ılımlı bir politika izlemiştir. Nitekim, Fransa ile yaptığı savaşta Avusturya ile Rusya'nın tarafsızlığını sağlayarak, 1870 yılında ünlü Sedan Savaşı'yla Fransa'yı bozguna uğratmıştır. 1871 yılında da Alman Milli Birliği'ni kurmuştur.

Alman Milli Birliği'nin kuruluşunun gerek Almanya gerekse Avrupa açısından çok önemli sonuçları olmuştur. Her şeyden önce 1871 yılından 1914'e kadar geçen süreç Almanya'yı kıtanın en büyük ekonomik gücü haline getirdiği gibi³³, uzun vadede siyasal da bir önem arz etmiştir. 1850'lerde endüstriyel kapasitesi Fransa ile kıyaslanamayacak kadar küçük olan Almanya 1871 yılına gelindiğinde Fransa'dan daha kalabalık bir nüfusla birlikte, endüstriyel bakımdan da çok daha güçlü bir konuma gelmiştir.³⁴ Alman Milli Birliği'nin kurulmasının Avrupa kıtası açısından en önemli sonucu ise, Viyana Kongresi ile kurulan Avrupa güç dengesini temelinden bozmuş, dönemin güçlü devletleri Avusturya ve Fransa güç ve etkinliklerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir. Artık doğusunda güçlü bir Almanya ile komşu olan Fransa, Avrupa kıtası ile ilgili hayallerinden vazgeçmek zorunda kalmış ve gözlerini deniz aşırı bölgelere çevirmiştir. Benzer şekilde Avusturya da Orta Avrupa hayalinden vazgeçerek, yayılcı politikasını Balkanlar'a çevirmiştir.³⁵ Ancak, Fransa'nın doğusunda güçlü bir Almanya olduğu gibi, Almanya da doğusunda ve batısında Rusya ve Fransa gibi iki güçlü devletle komşu idi ve bu durum Onu bölgenin saldırıya en açık devleti kılıyordu. Bismarck, Almanya'nın bu stratejik zayıflığını da öngörerek Avusturya, Rusya ve daha sonra İtalya ile birlikte bir antlaşmalar sistemi kurmuştur. Dolayısıyla Avrupa'da bir dizi ittifaklar dönemi başlamıştır.³⁶

Bismarck, kurmuş olduğu bu yeni Almanya'da, Prusya'nın şimdiye kadar sahip olduğundan çok daha güçlü bir yer buldu. Oysa Bismarck'ın iktidardan çekilmesine sebep olan Alman İmparatoru II. William Almanya için güneşte bir yer istiyordu. Bismarck'ın üstün diplomatik başarısının sonucu olarak kontrol edilmesi olanaksız bölgelerden özellikle kaçınan politikası ile İmparator II. William'ın dünyaya açılma ve sömürgeleştirme özlemi birbiriyle çakışmış ve

³³ Sander, Oral, a.g.e., s. 220-223

³⁴ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 47

³⁵ Sander, Oral, a.g.e., s. 221-224

³⁶ Sander, Oral, a.g.e., s. 250-251

görevinden istifa etmişti. Bismarck, iktidardan düştüğü 1890 yılına kadar, kendini tüm Avrupa diplomasisinin kilit adamı, Almanya'yı da en önemli ve güçlü devleti haline getirmiştir. Bismarck'tan sonra Almanya 'bugün Almanya yarın tüm dünya' anlayışını yansıtır bir milliyetçilikle, sınırsız bir dinamizm içine girmiş ve bu dinamizm sadece kültürel ve milliyetçi değil, aynı zamanda ırkçı yansımaları olacak şekilde gitgide yükselmiştir.³⁷

• Çek Milliyetçiliği

Alman Milli Birliği' nin mimarı olan Bismarck' dan sonraki dönemde Almanya' nın bir yandan uluslararası alanda söz sahibi olma hevesi giderek artarken, diğer taraftan gittikçe daha içe kapalı bir milliyetçilik anlayışına doğru sürüklenmiştir. Bu anlamda da, Alman topraklarına dahil olmayan ama Alman nüfusuna sahip olan ve Alman etkisi altında olan yerleri de topraklarına katma hayalini gerçekleştirmek için, bu yerlerde baskı politikaları uygulamaya başlayınca, reaksiyoner milliyetçi hareketlerin hedefi olmuştur.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, uluslararası alanda ulusallığın, hatta birbirine rakip ulusallıkların ön plana çıktığı bir döneme girilmişti. Çekler, Hırvatlar, Danlılar ve diğer büyük uluslar kendi uluslarından olan herkesi tasarılarına dahil edecek şekilde bağımsız devletler kurmayı hayal ettiler. Bu anlamda da küçük uluslarla, onları projelerine dahil etmeye çalışan büyük uluslar karşı karşıya gelmişti. Zira, milliyetçilik ulusçuluktan farklı olarak tam da küçük halkların ulus olma taleplerinde ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla, milliyetçiliğin ideolojik savına göre de, bu halde Çekler Çekti, Alman değildi ve hiçbir halk diğeri tarafından yönetilmemeli ve sömürülmemeliydi.³⁸

Oysa Almanlar, milliyetçiliğin sardığı büyüyle, bir çok halkı birleştirerek, kendilerini Alman gibi hissedip hissetmemelerini önemsemeksizin bir Almanya kurmaya çalıştılar. Kendilerini Alman gibi hissetmeyen Çekler de bu tasarıya dahil olan halklardan birisiydi.³⁹ Dolayısıyla, Alman etkisi altında olan yerlerde, reaksiyoner milliyetçi hareketlerin baş gösterdiği halklardan biri de Çeklerdi ki; onlar da kitle milliyetçiliği de denilen, halklarının millet ya da ulus olmasını istiyorlardı. Bunun siyasi önemi ve anlamı çok büyüktü. Nitekim, 1848 yılında Alman liberallerinin Frankfurt Parlamentosunda yer almaları için Çeklere yaptığı daveti,

³⁷ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 344

³⁸ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 97 - 100

³⁹ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 24

Çeklerin reddetmesinin sebebi buydu; Onlar Alman değil, Çekti ve Alman varsayılmak istemiyorlardı. Oysa Almanların davetinin anlamı da Çeklerin varlığını reddediş değil, sadece, bütün eğitilmiş Çeklerin Almanca okuyup yazmaları, Alman yüksek kültürünü paylaşmaları yanlış bir biçimde Alman olarak varsayılmalarına ve büyük Almanya projesine dahil olmalarına sebebiyet vermişti. Ne de olsa dil bir ulusun en belirgin simgesiydi ve bir kere okullara, gazetelere ve resmi kurumlara girmeye görsün; o dilin ulusu da kendini dayatabiliyordu. Nitekim, Çek seçkinlerinin aynı zamanda Çekçe konuşması ve yerel halkla aynı kültürü paylaşmasının siyasi açıdan bir önemi yoktu.⁴⁰ Çekler, Almanca okur – yazar olmanın bedelini Almanlaşarak ödemek istemediler. Dolayısıyla, kendi okullarını kurmak, ulus oluşturma bu en güçlü silahını kullanarak sistemli bir biçimde Çekleşmek istediler.

Uluslaşmak isteyen halkların önünde üç tane tercih vardı; ya varlıklarını tümüyle inkar edip, büyük ulusun içinde asimile olacaktı ya da bölgesel özerklik isteyen bir hareket biçimini alacaklardı ya da üçüncü olarak, yadsınmaz olsalar da idaresi mümkün olmayan gerçekler olarak kabul edileceklerdi. Slovenler, Slovaklar ve Macarlar konusunda Almanların tercihi birinciden yana oldu. Oysa, Çekler, bu tercihin üçüncü ayağında yer alan, Alman kültürüne sahip bağımsız bir milliyet oluşturdular.⁴¹

Milliyetçilik hareketinin en önemli araçlarından birinin dil olduğuna ve okullaşmanın bu konudaki önemine daha önce değinmekle birlikte, dilin ders kitapları, gazeteler ve resmi kurumlara girmesi ile ulusal dil yaratılmış ve artık Avrupa' nın büyük bölümünün kendi ulusal dili ile okuyup yazdığı gözlenmiştir. Dilsel milliyetçilik, konuşan insanların ideolojisi değildi. Okuyup yazan insanların yarattığı bir şeydi ve içinde ulusal karakterini barındıran bu ulusal diller edebi olmayan ve hergün konuşulan bölgesel ya da yerel lehçelerinden sıyrılarak, çağdaş ve edebi kullanım için derlenmiş, standartlaştırılmış ve modernleştirilmeleri için gerekli alt yapıları oluşturularak, resmi nitelik atfedilmiş insan yapısı şeylerdi.

Çek milliyetçiliği de romantizmden etkilenerek, Çek dili ve edebiyatını Alman hakimiyetinden kurtarma çabası içine girmiş⁴² ve daha henüz 1830'larda kendini ilk dil ile göstermiş olan bu hareket, ilk büyük Çekçe kitapların bu yıllarda yazılmaya başlanması ya da tamamlanmasıyla Alman dili etkisinden kurtulma yolunda ilk adımını atmıştır.⁴³ Dil ve edebiyat alanında baş gösteren bu gelişme, 1848 devrimleriyle başlayan ekonomik ve siyasi

⁴⁰ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 112

⁴¹ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 102,103

⁴² Uslubaş, Tolga; Dağ, Sezgin, a.g.e., s.296

⁴³ Hobsbawm, Eric: Devrim Çağı 1789 – 1848, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2008, s. 151

büyümeyle devam etmiş, siyasi koşulların çok daha elverişli olduğu 1860' larda müthiş bir ilerleme göstermiştir. Yerli Çek burjuvazisi o döneme kadar pahalı kurumlar oluşturmaya yetecek bir servete sahip olmuştu. Prag' da 1862 yılında, Ulusal Tiyatro açılmıştı. Gerek yürütülen siyasi kampanyalar, gerek resmi bir dil olarak Çekçenin her kuruma girmesi, gerekse kültür ve sanat alanındaki gelişimi ile Çek Ulusal militarizmi kitle milliyetçiliğinin yeni bir türüydü ve kesinlikle İtalyan ve Alman hareketlerinin seçkin milliyetçi anlayışından tamamen farklıydı.⁴⁴

Kafka'da da dil ve millet arasında sıkı bir bağ olduğu düşüncesi kendini gösterir. Kafka ulusu dil ile karakterize etmektedir. Nitekim, Günlüklerinde sıkça dilin önemine vurgu yapan Kafka'nın, Almanca ile Çekçeyi ya da Almanca ile Yiddiş dilini mukayese ettiğini görürüz. Ona göre Almanca her iki dile de uygun değildi. Çünkü her iki dil içinde fazlasıyla kaba bir dildi. Ulusu karakterize eden dil, bir ülkenin hegemonyacı ve milliyetçi yapısının kabalığını da ortaya koyabilir miydi? Belki de Kafka, Çek ve Yiddiş dillerinin Alman hakimiyetinde olmasını eleştirirken, Almancanın kabalığına yaptığı göndermeyle, Almanya'nın yöneten ve her şeyi hakimiyeti altında toplamaya çalışan korkutucu tavrına vurgu yaparak, bir ulusun diliyle karakterini özdeşleştirmiştir. Zira, dil bireysel ilişkilerde dahi kendini ifade etmenin ve ortaya koymanın en belirgin aracıydı. Bu anlamda, Kafka için dili doğru kullanmak çok önemlidir.

• Yahudi Milliyetçiliği

1914 yılından önceki yarım yüzyıl giderek güçlenen bir kimlik duygusu ve ona paralel olarak gelişen yabancı düşmanlığı ve yabancı düşmanlığına karşı oluşan bir milliyetçi reaksiyon çağıydı.⁴⁵ Milliyetçilik, yarattığı kimlik vurgusu ile asimile ederek tek bir kimlik altında toplamaya çalıştığı farklı kültür gruplarını yurttaşlık çatısı altında birleştirmeye yönelik olan idealini, zamanla, iyi niyetini kaybederek, farklılıkları dışlayan, öteki ilan eden ve ötekine karşı yaratılan bir korku ve nefret duygusuna taşıdı.⁴⁶ Milliyetçi ideoloji peşi sıra uluslar yaratırken, doğaları ve programları ne olursa olsun ulus fikrini temsil eden hareketler büyüdü ve çoğaldı. Ulus; ortak tarih, ortak kültür, ortak dil, etnik bileşim ve ortak toprak parçası ile tanımlanırken, bütün bunların temelinde ötekine yüklenen bir kimlik vurgusu önemini gitgide

⁴⁴ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 106

⁴⁵ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 169

⁴⁶ Anderson, Benedict: Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s.159

arttırdı.⁴⁷ Dolayısıyla, bu dönemde insanlar kendilerini daha çok üzerinde yaşadıkları toprağa, mensubu oldukları dine, konuştukları dile ya da etnik gruplarına göre tanımlamışlar ve diğer kültür gruplarından kendilerini farklı görüp ayırmaya başlamışlardır ki, sorun da bu noktada, ötekinin kimliğine yapılan vurgu ile başlamıştır. Halkların, öteki karşısında kendi kimliklerine doğru ve haklı olma misyonu yüklemeleri, çoğunlukta olan güçlü kimliklerin azınlıkta olan kimliklere baskın gelmesine, bir başka deyişle, güçlü olanın haklı olana galebe çaldığı, gücün hakla eşitlendiği bir döneme doğru gidilmiştir. Kendi kimliğini tanımlamak için ötekine ihtiyaç duyan insanoğlu, öte yandan, sahip olduğu güç ve iktidara paralel olarak ötekini yok saymış ya da yok etmeye çalışmaya başlamıştır.⁴⁸ Dolayısıyla, ötekiyle yaşamın güç olduğu bir dünyada milliyetçiliğin paradoksu da kendini göstermiş; asimilasyonla aşağı olmak, dışlanmak ya da dezavantajlı duruma düşmek arasında seçim yapmaya zorlanan grupların karşı milliyetçiliğine yol açmıştır.

Milliyetçilik, yurttaşlık anlayışı çerçevesinde insanlara ulusla özdeşleşme ve sınırsız bir asimilasyon olanağı sunsa da, resmi milliyet ve ideolojinin yanında kendi geleneklerini, dillerini ve kültürlerini de yaşatmaya devam eden cemaatleri toplumdan ayırarak tanımlanmasını sağladı. Dönemin Avrupası'nda ırkçılık ve yabancı düşmanlığı giderek yaygınlaşan bir şeydi. Dolayısıyla, asimilasyon fikri insanoğlunu tatmin etmedi. Öyle ki, devlet – ulusa katılma istek ve yeteneğini kanıtlamış olan herkese asimilasyon olanağının sunulduğu bir dönemde, çelişkili olarak, batılılaşmaya en çabuk adapte olan, hatta doğuştan batılı diyebileceğimiz, yüzyıllardır batı eğitimiyle yetişmiş, kültürlü ve eğitilmiş Avrupalı Yahudilere karşı bir yabancılaşma ve ırkçılık hakimdi.⁴⁹ Nitekim, Yahudiler bu dönemde, içinde yaşadıkları topluma ne kadar entegre olmuşlarsa da, nereye giderlerse gitsinler, hangi pasaportu taşırlarsa taşırsınlar, hangi dilde konuşup, okuyup yazarlarsa yazsınlar, öncelikli olarak bir Fransız, İngiliz, Alman ya da Çek değil, Yahudi olarak anılmışlardır.⁵⁰ Artık, her olayda, her vakada, her toplumsal felakette günah keçisi seçilmiş ve fatura tüm Yahudilere kesilmiştir. Tıpkı Dreyfus Davasında olduğu gibi...

⁴⁷ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 104 - 106

⁴⁸ Türkbağ, Ahmet Ulvi: "Kimlikler, Hukuk ve Adalet Sorunu", Doğu Batı Düşünce Dergisi, **Kimlikler**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, y.6, sayı 23, 2003, s.210 - 212

⁴⁹ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 169

⁵⁰ Anderson, Benedict: Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s.167

İleriki sayfalarda daha detaylı ele alınan Dreyfus olayı, Avrupa’da gittikçe yükselen antisemitizmin somut örneği olarak Fransa’ da patlak vermişti. Özellikle 1880’lerden itibaren siyasi antisemitizm tüm Avrupa’yı sarmış ve bu ırkçı hareketlenme zehir saçan bir biçimde tohumlarını 1880 ile 1890 arasında hızlı bir biçimde etrafa saçmıştır. Esas kökleri ekonomik olan yabancı düşmanlığı ve anti semitizm, kapitalizmi eski örf ve adetlerin bozulma nedeni olarak görünürken, kapitalisti de yüzünde tipik bir “Yahudi burnu” olan adanla özdeşleştirmiştir. Çünkü bu dönemde Yahudiler, tarihin birçok evresinde olduğu gibi göze çarpan bir başarıyla ticaret hayatında inanılmaz bir performans sergiliyorlar ve diğer meslektaşlarıyla rekabet ediyorlardı. Küçük çiftçi ve zanaatkarlara da kredi verip vermemek onların elindeydi. Dolayısıyla ekonomide güçlü bir söz sahibi olma yolunda hızla ilerliyorlardı. Ancak kökleri ekonomik olan bu düşmanlık zamanla siyasi bir biçim almış, özellikle, 1890’larda milliyetçi ideolojinin sağa doğru kayması ile birlikte, anti semitizm de daha saldırgan ve şiddetli bir biçimde yükselmiştir. Nitekim, daha önce de değindiğimiz gibi bu dönemde Alman milliyetçiliği de saldırgan bir anti semitizm içine girmeye başlamıştır.⁵¹ Öyle ki, Almanya’ da Hitler döneminin atası sayılabilecek Pan Germen milliyetçiler 1880 ile 1890 arasında giderek daha da etnik geleneğe bağlı, kan, toprak, dil üzerine kurulmuş bir ideolojiye yöneldiler. Ki, bu ideoloji, aynı dönemde anti semitik bir harekete kapılarını açarak Yahudi düşmanlığını körüklemiş, böylece siyasal milliyetçilik içinde, 20. yüzyıl bakımından derin sonuçlar doğuracak bir dizi büyük başkalaşımın da temelleri atılmaya başlanmıştır.⁵²

Milliyetçilik, eğer yüksek değerlerle kutsanmış bir misyon taşıdığına inanırsa, bu misyon halkları seçilmişlik fikrine götürebilir. Ve seçilmişliğine inanmış ya da inandırılmış bir halk bir başka seçilmiş halkla karşı karşıya gelebilir. Kan hukukunun seçilmiş toprağı olan Almanya, kendisini sadece belli bir coğrafi bölgeye ait bir halk olarak görmez. Bu anlamda da yurttaşlık anlayışına çok da göz kırpmak istemez. Almanya için milliyet tanımının üç ilkesi söz konusudur ki, bu ilkelerden ilkiyle Alman ideolojisi kendini hemen ele verir. Buna göre doğuştan vatandaşlık yalnız soya dayanır. Sonradan vatandaşlığa kabul edilme ise ancak Alman toplumuyla sıkıca bütünleşmiş olma halinde takdiridir. Dolayısıyla, “etnik ulus anlayışına ve Batı Avrupa’ daki en düşük vatandaşlığa alma oranlarından birine sahip olan ve çifte vatandaşlığı kabul etmeyen Almanya, soydan Almanlar için vaat edilmiş bir toprak gibidir.” Benzer şekilde, dini bakımdan seçilmiş bir halk olan Yahudiler de kendilerini coğrafi

⁵¹ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 176

⁵² Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 322

bir toprak parçasına ait olarak görmezler. Onlarda da ortak bir din arayışının dışında, ortak bir dil ve kültür söz konusudur.⁵³ Milliyetçiliğin yapay ve insan yaratısı bir fikir olduğuna en güzel örnek de Yahudi milliyetçiliğidir. Bu anlamda yahudi milliyetçiliği yaratılmış en başarılı milliyetçiliktir. Ancak, Almanya da seçilmiş halk olma düşüncesinin büyümesine kapılmış en uç örnektir. Kendilerini yüksek törel ve ahlaki değerlerin misyoneri ilan eden öğretmen halklar, bu seçilmişliklerine duydukları inançla mutlak iyi adına veya mutlak kötüye karşı bir mücadele başlatması gerektiğine inanarak ve inandırarak kötüyü ilan eder ve onun kökünü kazımak için büyük bir saldırganlık ve şiddet örneği sergiler.⁵⁴ Nitekim, soylu ve doğuştan gelen bir ruha sahip olduklarına inanan Almanlar, seçilmişliklerini Tanrı' dan alan bir başka halka karşı bu düşmanlıklarını yönelteceklerdi ki, Almanya' da yaratılan bu temel toplumsal doku ve ruh bilindikten sonra, 20. yüzyılda bu topraklarda Nazizmin ortaya çıkması çok öngörülemez olmadığı gibi, köklerini 19. yüzyılın sonlarında bulan bu ırkçı hareket 20. yüzyılı kana bulayan bir kıyamet mitosuna dönüşmüştür.⁵⁵ Zira, tüm bu gelişmeleri dikkate aldığımızda Kafka' nın ömrünün yetmediği nazizmi öngörmüş olması tarihi ve sosyal yapıyı iyi soluyan birisi için bir tesadüf değildir belki de... Bu anlamda, Hannah Arendt, Kafka' nın bir çok sosyologdan çok daha profesyonel bir toplum gözlemci olduğunu düşünür.⁵⁶

Kafka, yahudi milliyetçisi olmadığı gibi, yaşamının büyük bölümünde yahudi diniyle de çok ilgili olmamıştır. Zaman zaman İncil okumaları yapıp, kiliselere ilgi duysa da, gerek mektuplarında gerekse günlüklerinde hiçbir zaman Hristiyan olmak gibi bir niyet de taşıdığını hissettirmez. Ancak aşırı inançlı annesi ve geleneksel babası tarafından onun kendi dinine olan ilgisizliği hoş karşılanmaz ve Hristiyanlığa geçen dayısını başka bir yaratılmış gibi algılayan ailesinin, dayısı ile kendisi arasında bu tuhaflık bakımından bir özdeşlik kurarak endişelenmesine yol açmıştır. Kafka, günlüklerine düştüğü notlarda özellikle annesinin dayısına benzemesinden ne kadar endişelendiğini anlatır.⁵⁷ Yahudi dinine karşı ilgisiz olmasının yanında, Siyonist de olmayan Kafka, yahudilerin Filistin'den yer almaları gerektiğini düşünmüş, bu düşüncesini gerek mektuplarında, gerekse günlüklerine düştüğü notlarda belirtirken, belki de geleceği öngörmenin neden olduğu endişeyi taşıyordu. Nitekim,

⁵³ Wihtol De Wenden, Catherine: "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.45-46

⁵⁴ Delanno, Gil: "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.36-37

⁵⁵ Sander, Oral, a.g.e., s. 192

⁵⁶ Yumul, Arus: "Kafka' nın Kehanetleri, Arendt' in Tanıklıkları", Doğu Batı Düşünce Dergisi, **Dün Bugün Yarın İdeolojiler**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, y.8, sayı 30, 2004/05, s.12

⁵⁷ Kafka, Franz: **Günlükler**, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003

arkadaşı Max Brod da Kafka'nın müthiş bir öngörüyle yahudi soykırımını sezindiğini yazar.⁵⁸

Ancak, yahudi soykırımını öngören Kafka, seçilmiş halk fikrine sadece Almanlar ya da Yahudiler bakımından değil, evrensel olarak inanmaz. Çünkü insan türü bir sınıflandırma kavramından, zoolojik bir sınıftan başka bir şey değildir ve doğal olan her şeyde bir seçilmemişlik vardır. Dolayısıyla, insan doğa yasalarına içkin bir zorunlulukla var olur, oysa milliyetçilik ya da belli bir ırka mensup olmaya yüklenen ayrıcalık, insanın adeta özgürlüğünü ve hatta mutluluğunu kendi elleriyle bir takım değerlere teslim ettiği insan yarattığı mekanizmalardır. Dolayısıyla, insanoğlu, belli bir ırka ait olmanın ayrıcalığına duyduğu inançla, dünya barışını ve huzurunu tehdit eder mekanizmalara kendisini hapsetmektedir. Zira, milliyetçilik de dahil, kimliğe ve kültüre vurgu yapan kapalı tüm cemaat anlayışlarının, insanoğlunun özgürlüğünün ve tercihlerinin önünde engel olduğuna inanan Kafka, bununla birlikte kültür gruplarını reddetmez ya da asimile olup, kendi doğallığını kaybetmesini asla savunmaz. Bilakis, kendisi, mensubu olduğu Yiddiş kültürünün değerlerine önem verir ve yaşatılmasını savunur. Yiddiş Tiyatrosunun daimi izleyicilerinden biri olan Kafka, Yiddiş dilinin Almanca karşısındaki üstünlüğünü savunur.⁵⁹ O'na göre kimlikler ve farklı kültürler vardır, hatta bu farklılık insanlığa çok şey katar, ancak bunların her biri ötekiyle iç içe yaşadığı zaman bir anlam kazanır. Kimlikler insan olmanın önüne geçmemelidir. Nitekim, kendisi de ötekini araştırmış, merak etmiş, anlamaya çalışmış ve öteki olmasını insan olmasından daha önemli görmemiştir. Belki de Hristiyanlığa duyduğu merakın ve İncil okumaları yapmasının bir nedeni de bu olabilir. Dolayısıyla, Kafka, adaletsizlik ve haksızlığı belli bir kimliğe, ulusa ya da etnik kökene gönderme yaparak betimlemez; dünyanın her yerinde geçerli olan ve herkesi tehdit eden gücün keyfiyetinin hakimiyeti altında adalet ve hukuk harcanmaktadır. İnsanlığın bu yıkımını, insan lehine yeniden inşa etmek de ancak insani değerle kazanılacaktır. İnsanoğlu, insani değerlerini ve feda ettiği özgürlüğünü yeniden kazanabilmek için, herşeyden önce, insanın insan soyundan gelmiş olmakla yetineceği evrensel bir dünya görüşünü içselleştirmelidir. Nitekim, umutsuzluğun yazarının romanlarındaki kahramanlar kendilerini gizemli bir güçle çevreleyen o mekanizmaya sonunda teslim olarak, direndikleri özgürlüklerinden vazgeçer ve sürüye uygun hale gelirler. Kafka, romanlarının kahramanlarını her ne kadar romanın sonunda öldürse de, aslında romanlarının bir sonu yoktur. Öyle ki, tamamlanmamış bir romandan ziyade, sonu kaybedilmiş gibidir. Bu

⁵⁸ Kafka, Franz: Ottla'ya ve Ailesine Mektuplar, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997

⁵⁹ Kafka, Franz: Günlükler, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003

anlamıyla Kafka, adeta yıkımı izleyen bir dirilişin olduğunu çağırıştırır. İnsanı aşmış, canavarımsı bir makine gibi işleyen bu düzene karşı koymak ya da onu değiştirmek çok zorlu bir mücadeleyi gerektirir. Sonunda o makinenin insanları öğütmesi ve yok etmesi⁶⁰, daha doğru bir ifadeyle, insanın kişiliğini ve özgünlüğünü elinden alıp, itaatkar bir biçimde sürüye dahil etmesi de muhtemelen kaçınılmazdır. Ama insan, insani konumunu kazanmak için mücadele etmelidir.⁶¹

Kafka'nın romanlarındaki suçlanan insanlar evrensel olduğu kadar masumdurlar da... Bu anlamda yasaların öngördüğü suçlardan birini işleyen insanlardan çok daha dezavantajlıdırlar. Çünkü, suçlu insanların alacakları cezanın meşruiyeti yasanın tanımladığı belli bir normdan doğar. Dolayısıyla, suçlu insanın elinde, suçunun sınırlarını aşan bir cezaya itiraz etmek için bir meşruiyet kaynağı vardır. Oysa, masum insanları suçlayan bir meşruiyet kaynağı yoktur. Bu anlamda, itiraz edebilecekleri, kendilerini savunabilecekleri bir mercii de yoktur. Mesele, bu insanların nasıl olur da hukukun kapsamı dışında bırakılabildiklerini düşünmekten ziyade, insanların, yüzyıllarca, insan olmasından kaynaklı doğal ve vazgeçilemez hakları olduğu, hukuk devleti ve kanunun üstünlüğü gibi ilkelerle kandırılması, insanın başına her şeyin gelmesinin mümkün olduğu bir düzende, aslında hiç kimsenin güven içinde yaşayamayacağı gerçeğiyle her an yüzleşebileceğidir. Dolayısıyla, Kafka'ya göre hukuk devleti ve yasalar, insanlığın ağzına çalınan bir parmak bal gibidir. Hatta insan haksızlıkları karşısında, ne kadar güçlü görünürse görünsün, demokratların protestoları ve başkaldırıları da, yeni dünyanın acımasız hakimiyeti karşısında kandırmacadan, ikiyüzlülükten ve korkaklıktan başka bir şey değildi. Nitekim, Hannah Arendt de "sayıları giderek artan masum insanların oluşturduğu topluluğun korkunç durumu, totaliter hareketlerin iddialarının gerçekliğinin pratikteki ispatı gibiydi."⁶², diyerek, tam da Kafka'nın romanlarındaki masum insanların nasıl bir düzenin içinde bulduklarına tekabül eden bir durumu ortaya koymuştur. Ancak, daha önce de değindiğimiz gibi, Kafka'da hukukun dışında bırakılmış insanlar kimlikleriyle yargılanmazlar. Onlar daha çok, iktidar ve bürokrasinin karmaşıklığı ve gizemi ya da bilinemezliği karşısında adaletin, hukukun ve gerçeğin arayışı içindedirler. Bu anlamıyla, insani bir düzenin de savunucularıdır. O halde, kural bozanın kaderi tekrar edecek ve hukuk dışı ilan edilecektir ve insanın bu durumu kimliklerden öte evrenseldir. İnsan hangi kimliğe sahip olursa olsun, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, bu durum insanoğlu için değişmez bir

⁶⁰ Kafka, Franz: Ceza Kolonisinde, Çev. Tefik Turan, İstanbul, Can Yayınları, 2007

⁶¹ Yumul, Arus: "Kafka'nın Kehanetleri, Arendt' in Tanıklıkları", Doğu Batı Düşünce Dergisi, **Dün Bugün Yarın İdeolojiler**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, y.8, sayı 30, 2004/05, s.12

⁶² Arendt, Hannah: " 'Azınlıkların Ulusu' ve Devletsiz Halklar", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemem, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.128

mukadderat gibidir. Kafka, bu anlamıyla, etnik ya da milli bir kimliğe gönderme yapmaz. Onun yasanın tanımladığı hiçbir suç işlemediği halde suçlanan insanları bir Avrupalı ya da Amerikalı olabileceği gibi, bir Yahudi ya da bir Müslüman veya bir zenci de olabilir. Ona göre tüm insanoğlu bu tehlikeyle karşı karşıyadır.

Nitekim, Kafka'nın Dava adlı romanındaki evrensel masum kahramanı Joseph K.'yi, hayatın herhangi bir yerindeki gerçek bir masum insanla özdeşleştirebiliriz. Bu anlamda Joseph K., gerçek bir masum olan ve 19. yüzyılın antisemitizminin en somut örneği olarak tarihteki yerini alacak olan Dreyfus' a dönüşebilir.

Dreyfus olayı 19. Yüzyılın sonlarında (1894 yılında), Fransız Ordusu'nda subay olarak görev yapan, yahudi asıllı Alfred Dreyfus' un Almanya adına casusluk yapması nedeniyle vatana ihanetle suçlanarak, yüzeysel bir yargılama sonucunda ömür boyu hapis cezasına çarptırılmasıyla başlar. Ancak bu olay yüzeysel bir bakış açısıyla, antisemitik bir ırkçılık olayı gibi görülse de, yalnızca bir ırkçılık ya da hukuk olayı değil, başta ordu ve yargı olmak üzere basına kadar ülkenin tüm kurumlarını temelinden sarsan büyük bir toplumsal skandaldır.⁶³

Tam da hukukun dışına kovulmuş bireyin, güçlünün haklıya galebe çaldığı düzen karşısındaki haklı konumuna rağmen biçare ve aciz durumunu gösterir. Zira, neyle suçlandığını bilmeyen Joseph K.⁶⁴'nin aniden tutuklandığını öğrendiğinde, birinin kendisine iftira atmış olduğunu düşündüğünü hatırlatır biçimde, Dreyfus da kendisine neyle suçlandığı dahi söylenmeden tutuklanır. Duruşması kamuya kapalı olarak yapılır ancak sağcı basın faturayı tüm yahudilere çıkartmakta gecikmez ve Fransa' daki tüm yahudileri suçlayarak, kitleleri kışkırtır.⁶⁵

İşte, bu anlamdaki milliyetçilik, kolektif hoşnutsuzluğunu yabancı düşmanlığı ile özdeşleştirirken suçlular aradı ve ulusal nitelikli idari teşkilat ve makamlarda bulunmaması gerektiğini düşündüğü yabancılar, - ne kadar yurttaş da olsalar – birer sanıktı. Tıpkı, Fransız ordusu gibi ulusal bir teşkilatta görev yapan Dreyfus gibi, sanığın bir yabancı olması şaşırtıcı değildi.⁶⁶ Nitekim, Dreyfus'un soruşturmasında görevli ve Onu suçlu bulan subaylardan biri yahudi düşmanı olmasıyla biliniyordu. Daha sonra yargılamanın eksik yapıldığına ilişkin şüphelerin artmasıyla, bu yargılamanın tekrar yapılması konusunda bir kamuoyu oluşur. Ancak, yönetim yargılamanın kurallara göre yapıldığı iddiasında diretir. Yargılamanın yanlış yapıldığına ilişkin bir skandalı önlemek, gerçek ve adaletten daha önemlidir. Ki, Zola, bir

⁶³ Zola, Emile: Suçluyorum, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Can Yayınları, 2008, s.5

⁶⁴ Kafka' nın Dava adlı romanının kahramanı

⁶⁵ Zola, Emile, a.g.e., s.12

⁶⁶ Zola, Emile, a.g.e., s.12

insanın hayatının, kurumların itibarı karşısında böyle önemsiz olmasını cinayet olarak niteler.⁶⁷ Kafka'nın romanlarındaki canlı cesetler gibi Dreyfus da düzene feda edilmiş canlı bir cesettir artık. Yargılamanın tekrar yapılmamasının mazereti hazırdır; "ordunun onuru, ulusun çıkarı söz konusudur."⁶⁸ İktidar ve gücün, adalet ve gerçeği bu kadar aleni bir biçimde ezmesi, üstelik ulusun çıkarını bahane ederek, ulusu oluşturan bireyleri feda etmesi tam da Tocquaville'in "Ulusal irade, bütün zamanların entrikacılarının ve bütün çağların despotlarının en fazla istismar ettikleri kavramlardan biridir", sözünü hatırlatmaktadır adeta.⁶⁹

Kafka'da da, kendini daima aklayan, görünmez ve anlaşılmaz, adeta Tanrı'yı anımsatan bir iktidar, gücünü ulustan aldığı yalanıyla ulusun başını ezer ya da ulusu oluşturan bireylere tek tek sorgulamadan itaat etmeyi öğretir. Düşünceleri susturup, ağızları kapatan bu iktidar, herkesi sürüye uygun hale getirmeyi hedefler. Zola'nın mektubunda, "Ben bundan daha ağır bir yurttaşlık suçu bilmiyorum"⁷⁰, dediği şey, Kafka'da bir insanlık suçuna döndürür. Öyle ki, bütün insanlar bu görünmez, insansız mekanizmanın kurbanları olmuşlardır. Ceza Kolonisinde adli eserinin sonunda, işkence makinesinin görevlisi dahi aletin içine girerek kendi hayatına son vermekte, diğer bir deyişle içinde bulunduğu mekanizmaya kendisini de feda etmektedir. Zaten eserin kahramanı bir insan değil, insanların vücuduna üstlerini say yazısını yazan bu işkence aletinin kendisidir. Dava adli eserinde ise, romanın kahramanı Joseph K., sonunda kendini savunmaktan ve neyle suçlandığını araştırmaktan yorulur; artık birinin kendisine iftira etmiş olabileceğini düşünmez. Hakkında böyle bir soruşturma başlatılabilmiş olması için mutlaka bir suç işlemiş olduğuna inanır, böylece mekanizmaya itaat etmeyi öğrenen çoğunluğun arasındaki yerini alır. Romanın sonunda da ölür. Joseph K. ölümler, çağın sürüye uygun hale gelen, farkındalık duygusunu ve hak arama bilincini ve duyarlılığını yitirmiş insanına dönüşebileceği gibi, ölüm metafor sanatını kullanmayı seven Kafka için, insanlığı insani değerlerini yeniden kazanmaya davet eden yeni bir başlangıcı da simgeliyor olabilir.

Dreyfus Davası tüm yüz kızartıcılığı ile anti semitizmi körüklediği gibi, bu dönemde bir çok sosyalist ve aydın da dahil olmak üzere hemen herkes, kişinin kendi kimliğinin ve halkının, diğer kimlikler ve halklar karşısında doğal bir üstünlüğü olduğu inancının ayartılarına

⁶⁷ Zola, Emile, a.g.e., s.19

⁶⁸ Zola, Emile, a.g.e., s.13

⁶⁹ Delannoi, Gil: "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", **Uluslar ve Milliyetçilikler**, der. Jean Leca, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.31

⁷⁰ Zola, Emile, a.g.e., s.22

kapılarak, 19. yüzyıl uygarlığının köktenci ırkçılığına çoktan batmışlardı.⁷¹ 19. yüzyıl şairlerinden, Macar şair Petöfi' nin azınlıklardan “anayurdun bedenindeki ülserler”, diye bahsettiği hatırlanacak olursa, dönemin Avrupa’ sında yabancılanan kimliklere nasıl bir bakışın hakim olmaya başladığını tahmin etmek zor olmayacaktır.⁷²

Dreyfus Davası antisemitizmi kışkırttığı gibi, diğer yönüyle bir başka milliyetçi hareketin örgütlenmesine temel oluşturmuş ve politik siyonizmin kapısını aralamıştır. Örgütlenmiş politik siyonizmin kurucusu Theodor Herzl, dönemin evrensel değerlerin taşıyıcısı ve en özgürlükçü ülkesi konumundaki Fransa’ da dahi antisemitizm bu kadar güçlenmişse, Avrupa’ nın diğer ülkelerinde çok daha şiddetli bir şekilde vücut bulacağı inancındaydı.⁷³ Nitekim, Dreyfus olayında da, Dreyfus’un dini kimliğiyle bu olay özdeşleştirilmiş ve antisemitizme, yahudi düşmanlığına dönüşecek bir kamuoyu yaratılmıştır. Ancak, Dreyfus hadisesi siyonizmin ilk kez örgütlenmiş bir biçimde politize edilmesine vesile olmuş, oysa Siyonist hareketin kıpırtıları çok öncesinde başlamıştır.

Bismarck dönemi ile de, tıpkı Fransız Devrimi ile olduğu gibi, Yahudilere geniş bir özgürlük tanınmış, ancak bu özgürlük de Fransız Devrimi’nde olduğu gibi yurttaşlık ilkesi çerçevesinde farklı grupları bir asimilasyon çabasıydı ki, bu çaba Yahudilerin bir halk olarak kimliklerini yitirmeleri anlamına gelirken, kendi kimliklerini ve kültürlerini koruma ihtiyacı hisseden Yahudi cemaati arasında alternatif bir milliyet tanımı ortaya çıktı. Başlangıçta, nerede yaşarlarsa yaşasınlar, kendilerine milli bir nitelik bahşeden ve kültürel özerkliğe sahip cemaat üyelerine içkin olarak insani ulus kavramı içerisinde gelişen bu anlayış⁷⁴, zamanla teritoryal de bir gereksinim içine girmiştir. Nahum Goldmann’ın ifadesiyle “Yahudi Devleti’ nin gayesi, özgür kılınmış ve asimilasyonla tehlikeye sokulan Yahudi halkının muhafazasıdır.”⁷⁵ Zira, Herzl de yahudi sorununa bulunacak tek çözümün bir Yahudi devleti kurulması olduğuna inanıyordu. Benzer şekilde Kafka da, her ne kadar özellikle arkadaşı Max Brod’un teşvikiyle siyonist kongrelere katılıyor idiyse de, siyonist değildi, ancak Yahudilerin Filistin’den yer almalarının gerekli ve doğru bir hareket olduğuna inanıyordu.⁷⁶ Kafka, siyonist değildi, çünkü

⁷¹ Hobsbawm, Eric: İmparatorluk Çağı 1875 – 1914, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 178

⁷² Anderson, Benedict, a.g.e., s.120

⁷³ Taylor, Allan R.: İsrailin Doğuşu, Çev. Mesut Kardeşhan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s. 15

⁷⁴ Leca, Jean, a.g.e., s.17

⁷⁵ Taylor, Allan R.: İsrailin Doğuşu, Çev. Mesut Kardeşhan, İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s. 13

⁷⁶ Kafka, Franz: Günlükler, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003

Kafka, Franz: Otlar’ ya ve Ailesine Mektuplar, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997

Kafka, Franz: Sevgili Felice’ ye Mektuplar, Çev. Orhan Tuncay, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2004

O, hiçbir milliyetçi duyguya bağlı değildi, dolayısıyla Ondaki Yahudi devleti düşüncesi milliyetçilikle ilintili değildi. Dreyfus hadisesi meydana geldiğinde henüz çocuktuktu, ama tarihi çok iyi özümsemiş, içinde yaşadığı toplumu ve dünyayı çok iyi özümsemiş ve geleceği öngörmesi de çok kolay olmuştu...

Özellikle, Dreyfus olayındaki antisemitizme ilişkin unsurlarla başlayan kaygı, Herzl' i 1895 yılında harekete geçirdi ve bağımsız bir yahudi devletinin kurulması için İngilizlerden destek istedi. Politik Siyonizm dinden arındırılmış, laik hatta seküler bir hareketti. Kitabı Mukaddes'deki geri dönüş fikrini bu milliyetçi ideolojiye katmak, büyük ölçüde duygusal cazibesinden kaynaklanıyordu.⁷⁷ Nitekim, söz konusu dönemde hala çoğu yahudi siyonist değildi ve yahudi ulusu fikrine çok sıcak bakmıyorlardı. Dreyfus olayında dahi, her ne kadar bu olay bütün yahudileri hedef gösteren bir kamuoyu oluşturmuş olsa da, ilk başlarda yahudiler bu olaya karışmak istememişler ve suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak, Dreyfus olayındaki dehşete ve haksızlığa duyarsız kalamayan liberaller de dahil, burjuvazinin henüz ruhlarını ve vicdanlarını çıplak bırakmadığı herkes bu olay karşısında ayaklanmaya başlayınca, yahudiler de bu suskunluklarını bozmuşlardır. Theodor Herzl, o güne kadar milliyetçi olmaktan ziyade kültürel özerklik üzerine kurulu bir hayat süren yahudiler arasında siyonizmi başlatmış ve bu hareket, daha sonra, bütün milliyetçi ideolojilerin en yetkin siyasi aracı olan dile verdiği önem hususundaki kuralı bozmayarak, Babil Tutsaklığı günlerinden beri kullanılmamış bir dili modernize edip, yeniden hayata katmış ve İbranice' yi siyonist bağlılığın bir simgesi haline getirmiştir. Oysa, o güne kadar Avrupalı yahudiler kendi aralarında, Orta Çağ Almancasından türemiş olan Yiddiş dili ile Ortaçağ İspanyolcasından türemiş olan Ladino dilini konuşuyorlardı. Özellikle batı ve orta Avrupa'da Aşkenaz Yahudileri tarafından konuşulan Yiddiş dili de önceleri sadece bir iletişim aracı iken, siyonist olmayan solun bu dili ele alıp, özellikle tiyatro gibi alanlarda sanat ve edebiyat dili haline getirme çabaları, Yiddiş dilini ideolojik bir alana taşıdı. Ancak bu hareket, milliyetçi bir hareket olmaktan çok, kültürel ve sosyal bir hareketti. Nitekim, bu dönemde yahudiler, henüz milliyetçi değildiler; ulusal bir toprağa sahip olmaya önem vermedikleri gibi ulusal bir dile sahip olmaya da önem vermiş değillerdi. O güne kadar bu dili konuşan pek çok yahudi, yetkililerin Yiddiş dilini ayrı bir dil olarak kabul etmemesini dahi önemsemiyorlardı. Buldukları her yerde sahip oldukları iki dillilik vasıfları onlara, Bohemya topraklarında da, tek dilli Almanlar karşısında mesleki üstünlük sağlıyordu ki, sorun resmi dili doğal olarak

⁷⁷ Taylor, Allan R, a.g.e., s. 15-16

konuşan tek dilliler karşısında, sanki o ülkenin vatandaşı değilmiş, orada yaşamalarına izin verilmiş gibi sinsi bir muamele görmelerinde yatıyordu.⁷⁸ Böyle bir ortamda da samığın yahudi olması şaşırtıcı değildi; kağıt üzerinde bir yurttaş, pratikte ise bir yabancı olarak addediliyorlardı. O halde bir yabancının Fransız ordusunda ne işi olabilirdi? Bu anlamda da hukuk ve adalet içi boşaltılmış, gerçekten soyutlanmış ve gücün hakimiyetine teslim edilmiş kavramlardı. O zaman yasalardan önce zihniyetleri değiştirmek gerekiyordu.

Siyonizmin arasına katamadığı Kafka, her türlü milliyetçiliğe karşıydı. Onun değerleri insanlık anlamında evrensel, farklı gruplar temelinde de kültürel idi. Dolayısıyla, belki bir yahudi olarak, belki kendine has evrensel dünya görüşünün bir parçası olarak, belki de kültürler arası iletişim ve çeşitliliğin sonucu olarak; siyonist olmayan yahudi devrimci hareketinin Yiddiş dilini bir sanat ve edebiyat dili haline getirme çabasına tüm kalbiyle katılmıştır. Zira, dilin önemine gerek günlüklerinde, gerekse yazışmalarında sık sık değinmiş olan bu mütevazı adam, dil ve dili kullanma sanatı söz konusu olduğu zaman, bir çocuktan yetişkine kadar, son derece hoş görüsz, disiplinli ve uyarıcı bir bakış açısına sahiptir.⁷⁹ Dolayısıyla, Kafka'da dil korunması gereken sosyal ve kültürel bir olgudur. Nitekim, Yiddiş dilinin Almanca ile hiç uyumlu olmadığını söylerken, dil ile kültürün paralellik arz ettiği noktada, Alman kültürünün hegemonik yapısının kabalığını Yiddiş kültürü ile bağdaştıramıyor, bu kültürün ancak Alman etkisinden kurtularak , kendiliğindenliğini ve doğallığını yaşamasının mümkün olabileceğini düşünüyordu belki de...

Benzer şekilde, Yahudilerin kendi kültürlerini rahatsız edilmeden kendi doğallığı içinde yaşayabilmeleri için de, tarihte defalarca gerek kültürel gerekse varlıksal olarak yok edilmek için seçilen bu ulusun gezgin mümini artık yerel bir yurtsevere de dönüşmeliydi ki, Theodor Herzl o kapıyı çoktan aralamıştı.

2.1.3-) Birinci Dünya Savaşı

Avrupa' da ağır ağır milliyetçi fikirlerin doğmasıyla birlikte, 1870' lerin başından Birinci Dünya Savaşı' na kadar olan dönem, artık Fransız İhtilali' nin etkilerinin geride kaldığı ve

⁷⁸ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 162 - 163

⁷⁹ Kafka, Franz: Günlükler, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003

Kafka, Franz: Ottla' ya ve Ailesine Mektuplar, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997

Avrupa'da diplomatik münasebetlerin ve bu münasebetler içindeki mücadele ve çatışmaların yoğunluk kazandığı yeni düzenin aktörlerinin milli güç, uluslararası alanda saygınlık, zenginlik, güvenlik ve bağımsızlıkla ilgilenen, adeta birbirinin kuyusunu kazarcasına karmaşık entrikalar çeviren, siyasi çıkarları için her an taraf değiştirmeye hazır olan ve belirsizlik içinde, hırslı, yaratıcı ve belki de daha önce hiç görülmemiş bir enerji ile gelişime hazır olan milli devletlerin sahnede yerlerini aldığı bir dönem dünyaya kapılarını çoktan açmıştı.

Nitekim, Birinci Dünya Savaşı, uzun süren bir milletler arası rekabet döneminin sonunda, siyasi bunalımların gitgide daha tehlikeli bir hal aldığı ve savaşın kaçınılmaz olduğu kanısının büyük devletleri iki ayrı cepheye böldüğü bir Avrupa'da patlak vermiştir. Savaş, dünya hakimiyeti peşinde koşan birkaç dev gücün birbirini yok etme savaşı olacaktır.

1815 Viyana Kongresi ile kurulan ve 19. yüzyılda türlü değişikliklere uğrayan bir düzenin hakim olduğu yüzyıl, giderek emperyalizme ve saldırgan bir milliyetçiliğe doğru sürüklenirken, 20. Yüzyılda artık milliyetçilik, liberalizmin de zaferini alaşağı edecekti.⁸⁰ Yeni yüzyılın yeni ekonomik gücü olan emperyalizmle, batının dev güçlerinin gölgesindeki dünyanın az gelişmiş ülkelerinin sıfatı bundan böyle bağımlı ülke olacaktı. Nitekim, ulus olma bilinciyle, artık tarih sahnesindeki konumları ve güçleri belirginleşen, batının bu aktörleri Birinci Dünya Savaşı'nda sömürgeciliklerini açıkça ilan ederek, bu az gelişmiş ülkeleri emperyal amaçları doğrultusunda kendi aralarında paylaşacaklardı. Dönemin uluslararası bakımdan oldukça hassas olduğu bir ortamda, bu devletler patlayacak bir volkan gibiydiler ve silaha sarılmak için küçük bir kıvılcımın çıkmasını bekliyorlardı. Nihayet aranan bahane 28 Haziran 1914 tarihinde Avrupa'nın kapısını çalmış; Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve eşi Saraybosna'da Sırp bir terörist tarafından öldürülmüştü. Suikastçının Sırp ajanı olduğuna inanan Avusturya 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilan etti. Avusturya'ya destek sözü veren Almanya 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etti. 4 Ağustos'ta ise Britanya Almanya'ya savaş ilan etti.⁸¹ Böylece, Sarayevo olayı barut fıçısı halindeki Avrupa'nın patlamak için bahanesi olmuş, Birinci Dünya Savaşı çıkmıştı. Ancak, Avrupa'nın bu dev güçleri arasındaki sorun Avrupa ve dünya iktidarı için yapılan çok daha kapsamlı bir mücadeleydi. Özellikle giderek bir dünya gücü haline gelmeye başlayan Almanya, Avrupa'nın diğer güçleri için büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. II. Wilhelm'in Almanya'yı uluslararası bir güç haline getirme ideali, bir başka deyişle, "bugün

⁸⁰ Sander, Oral: Siyasi Tarih-İlk Çağlardan 1918'e, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları 2008, 17. Bası, s. 349

⁸¹ Woodruff, William: Modern Dünya Tarihi, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2006, s.196

Almanya, yarın tüm dünya” anlayışı, “Almanya’nın geleceği denizdedir” ilkesiyle adeta pekişmiş ve Almanya’nın üstün donanmasıyla, o zamana kadar denizlerin prensi olan İngiltere’ye meydan okuması Almanları İngilizler için büyük bir tehlike haline getirmiştir. Dolayısıyla, Britanya, Fransa ve Rusya’dan oluşan üçlü itilaf devletleri ya bu gidişatı durduracak gerekli tedbirleri alacaklar ya da Almanya Avrupa’ya, belki de tüm dünyaya hükmedecekti.⁸² Dolayısıyla, I. Dünya Savaşı özünde Avusturya ve Sırbistan’ın savaşı değil, Avrupa’nın bu büyük güçlerinin dünya hakimiyetini ele geçirme savaşı olacaktır. O, daha önceki savaflara benzemediği gibi, daha önce hiçbir savaşın yapamadığını yaptı; uluslararası dayanışmayı geriye dönüşü mümkün olmayacak biçimde parçaladı.⁸³ Dolayısıyla, bu savaş tarihin en önemli dönüm noktalarından biridir. Benzer şekilde, I. Dünya Savaşı, savaş sanatında da köklü bir değişiklik yapmıştır. 20. yüzyılın bu ilk savaşı, 19. yüzyıldaki savaşlar gibi hükümetler tarafından bilinçli bir şekilde başlatılıp bitirilebilen kısa sınırlı savaşları değil, büyük kitlelerin savaşı olmuştur. Onun en ayırt edici özelliği tarihteki ilk topyekun savaş olmasıdır. Sadece askerlerin savaşı değil; kadını, erkeği, yaşlısı, genci, hatta çocuğuyla tüm halkların inanılmaz güçlü bir vatanseverlik coşkusuyla katıldığı bir savaştır.⁸⁴ Nitekim, uluslararası düzenin batılı aktörleri uluslarını daha iyi bir dünya yaratmaya davet ederek, bu daha iyi dünyanın kahramanlarının kendileri olacaklarına inandırmışlardı. Zira, 1914’de savaşa inanılmaz mutlu bir gönüllülükle gidenler, milliyetçiliği de aşan bir vatanseverlik duygusuyla güdülenmişlerdi. Onlar saldırganlığın ve saldırgan bir politikanın kurbanlarıydı ve sahip oldukları uygarlık ve özgürlük değerlerine karşı tehdit oluşturanları durdurarak insanlığa daha mutlu bir dünya hediye edeceklerine inanıyorlardı. Bu sebeple, insanlar böylesine büyük bir başarıyla seferber edilebilmişlerdi. Bu anlamda da I. Dünya Savaşı basit bir silahlı mücadeleden çok daha fazlasıydı.⁸⁵ 1914’de çoğu Avrupalı’nın en büyük korkusu savaş bittikten sonra cepheye varmak iken, daha önce hiç görülmemiş bir vahşetin insanlığı kana bulaması, onlara sadece yanıldıklarını göstermemiş, aynı zamanda bu trajediden ziyade insanlık suçu, felaketin ve baş edilmezliğin korkusunu da hissettirmişti, ancak, geçmiş olsun, iş işten geçmişti.⁸⁶ Zira, savaş bir kere başlayınca denetimi olanaksız ve sonuçları hesaplanamayacak bir savaş halini almış, canavarlaşarak tam anlamıyla bir yıpratma savaşına dönüşmüştü. Jules Verne’ nin 19. yüzyıldan söylediği “ insansever gayelerle insanlığı yok

⁸² Woodruff, William, a.g.e., s.200-202

⁸³ Arendt, Hannah, a.g.e., s.127

⁸⁴ Sander, Oral, a.g.e., s. 351

⁸⁵ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 181

⁸⁶ Woodruff, William, a.g.e., s.206

etmek”⁸⁷ sözü tam da 20. yüzyılda I. Dünya Savaşı’ını müthiş bir gönüllülükle kucaklayan coşkulu kalabalıkta anlamını bulmuştur.

Avrupa’nın 20. yüzyıla kadar katettiği mesafede bilimsel ve endüstriyel üstünlüğü savaş sanatında da kendini göstermeye başlamış, Avrupa medeniyeti artık sanat, edebiyat, öğrenme, bilim ya da dinle değil, bir ülkenin savaşı kazanabilme becerisiyle ölçülmeye başlanmıştı. Ve batının güçleri bunun için bütün imkan ve olanaklarını seferber etmişlerdi. Bu bağlamda da ilk darbe yeteneğine yaşamsal bir önem atfedilmiş ve eli silah tutacak insanlar bu amaçla özel olarak eğitilmişlerdi. 1914’de Britanya hariç, batılı ülkelerin çoğunda zorunlu askerlik uygulamasına geçilmişti. Fransa, Almanya ve Rusya yaklaşık bir milyon askeri olan daimi ordulara sahipti. Britanya ise iki sene gecikmeli olarak bu sürece katılacak, 1916’ da O da zorunlu askerlik uygulamasına geçecekti.⁸⁸ Bu değişken ve hegemonyacı güç dengesi ortamında savaş teknolojisi inanılmaz gelişmiş ve yüzyıl acımasızlığını savaş sanatındaki değişime de yansıtıyordu. 19. yüzyılın kısa ve belirleyici nitelikteki saldırı savaşı, 20. yüzyılda yerini savunma üzerine kurulu bir sistemle siper savaşına bırakacaktı. 20.yüzyılın insanlarını savaşa böylesine seferber eden, saldırganlığın ve saldırgan bir politikanın mağdurları olduklarına duydukları inançtı. Bu inanç, savaş stratejisinde kullanılan dile dahi yansımış, savaş artık saldırı savaşı olarak değil, mağduriyete vurgu yaparcasına savunma savaşı, diğer adıyla siper savaşı olarak adlandırılan bir stratejiyle yürütülecekti. Ancak, bu strateji, uygulamada selefinden daha acımasızdı. Siper savaşı; iki metre yüksekliğinde dikenli tel, bunun arkasında bir buçuk iki metre derinliğinde ve içinde piyadelerin bulunduğu bir hendek ve bu hendeği arkasından koruyan makineli tüfek yuvası ile I. Dünya Savaşı’ nın en yaygın savaş düzenini oluşturarak, tam bir yıpratma savaşı niteliği kazanacaktır.⁸⁹ Nitekim, devletler bu siperleri delmek için inatla saldırılarda bulundular ve her saldırı binlerce kişinin ölmesi demektir. Bu arada, savaş sanatına Almanya’ nın mucidi olduğu ve özellikle İngiltere ve Amerika’ yı son derece rahatsız ettiği gibi, Amerika’ nın savaşa dahil olma sebeplerinden de biri olan yeni bir silah katılmıştı; denizaltı.⁹⁰ 20. yüzyıla kadar savaşlar karada ve deniz yüzeyinde gerçekleşirken, teknolojik gelişmeler sonucu icat edilen uçak ve denizaltı ile I.

⁸⁷ Hobsbawm, Eric: Sermaye Çağı 1848 – 1875, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 84

⁸⁸ Woodruff, William, a.g.e., s.204

⁸⁹ Sander, Oral, a.g.e., s. 359

⁹⁰ Sander, Oral, a.g.e., s. 363

Dünya Savaşı'nda kara ve deniz yüzeyine ek olarak, denizaltı ve hava sahaları da savaş alanları olmuştur.⁹¹

Savaş sanatındaki bu gelişim, savaşı kazanma şansını da arttırırken, aynı zamanda devletlerin birbirlerinden duydukları korkuyu da arttırmış ve korku da daha çok silahlanmaya yol açmıştır. Korku ile silahlanma arasındaki bu paralellik 1914 yılına kadar hızlı bir biçimde sürmüştür.⁹² Zira, Avrupa çok önceden büyük bir savaşa hazırlanmaya başlamıştı. Silahlanmada yaşanan bu devrim, savaşta korkunç sayıda cana mal oldu.

Avrupa'nın dış politikası, yetkileri yasal olarak sınırlı ancak uygulamada tamamen önlenemez bir bağımsızlık ve otoriterlikle donatılmış Genel Kurmayların elindeydi. Emirleri veren o Genel Kurmaylar, savaşın yol açtığı katliamdan etkilenmeyecek ve şahitlik edemeyecek kadar savaş ortamından soyutlanmış ve uzak, ancak savaşı yöneten 'şato generalleri' olduğundan, savaştan çok cinayeti andıran bu vahşet bitmek bilmedi. 20. yüzyıl da, henüz ilk çeyreğinde, düzenin yasalardan yana işlemediğini, güçlünün hakimiyetinin keyfiliğini insanoğluna bir kere daha gösterecekti. Nitekim, Avrupa'nın bu dev aktörlerinin dış politikalarını temsilci sıfatını haiz parlamentolar yerine asker kişiler, idealizm yerineyse korku yönetmekteydi.

I. Dünya Savaşı'ndaki katliam ve cinayetlere nüfuz etmeden yöneten şato generalleri Kafka'nın Şato adlı romanındaki Kont' a benzemektedir. Nitekim Şato'da da, yönetilirken, aslında kim ya da kimler tarafından yönetildiğini bilmeyen ama emirlere itaat eden bir halk vardır. Üstelik, insanların yönetene ulaşma ya da şikayetlerini dile getirme gibi bir şansları da yoktur. Kont hiç bir zaman halka nüfuz etmez, adeta halk insansız taş bir şato tarafından yönetilir. Kont emirlerini halka elçileri aracılığıyla ulaştırır ve halk sorgulamadan, elçiler kanalıyla kendilerine ulaşan emirlere itaat eder. Romanın kahramanı K., kendisine kim olduğu sorulduğunda, Kont' un kadastrocusu olduğunu söyler.⁹³ Bu anlamda K. Halkın değil, otoritenin hizmetindedir. Ancak K., halktan farklı olarak, şikayetini Kont' un kendisine bildirmeye çalışır ama Kont' la aynı ortamda dahi O' nu ayırt edemez. Oysa sistem, O' nun oturduğu yerden öngördüğü gibi işler ama düzenin adaletsizliğine ve insanların trajedisine asla nüfuz etmez. Dolayısıyla emirleri veren kişi kendini insanlardan ve düzenden soyutlamıştır. Artık onu bulmak ya da fark etmek imkansızdır. Sanki, emirleri veren insani özelliklere sahip bir kişi değil, cansız ve ne olduğu belirsiz bir mekanizmadır. Bu anlamda da

⁹¹ Sander, Oral, a.g.e., s. 353

⁹² Sander, Oral, a.g.e., s. 348

⁹³ Kafka, Franz: Şato, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005

sistem insan için var olduğu gerçeğini unutarak, insani vasfını ve değerlerini kaybetmiş, hizmet eden değil, güç ve iktidar için hükmeden bir sistemdir. Kafka, sanki Şato' da da, insansız bir yönetim modelinin kapısının çoktan aralandığını kehanet etmektedir.

Kafka'da da, devlet ya da iktidar, teoride bir hukuk devleti kisvesi altında hak arama yollarının herkese açık olduğu bir sistem sunar ve kitleler için bir aracı görevi görürken, uygulamada "gücü her şeye yeten bir Leviathan"⁹⁴ gibidir. Halkın karşısında da son derece halktan soyutlanmış kanunlar vardır. Dolayısıyla, insanlar, haklarında yapılan işlemlerin değil gerekçesini öğrenmek, araştırmaya dahi kalkışsalar, bir gizem bulutunun içinde kaybolmaktadırlar. Dava' da ki Joseph K. gibi... Nitekim, O da bir hukuk devletinde yaşadığını ve içinde bulunduğu dirlik ve düzenin yerli yerinde olduğunu düşünüyordu. Oysa, karşı karşıya kaldığı sistemin gücü her şeye yeten bir Leviathan gibi olduğunu fark ettiğinde, aynı zamanda anlayamayacağı bir mekanizmayla da karşı karşıya olduğunu fark etti. Ve en sonunda, mutlaka bir suç işlemiş olduğuna inanarak, içinde bulunduğu düzene kendisi de boyun eğdi.

I. Dünya Savaşı, savaşın kısa süreceği yanılgısı ile başlamış ve o güne kadar yıkıcı bir savaş deneyine sahip olmayan Avrupa insanında inanılmaz bir coşkuyla karşılanmıştı. Kitleler savaşa gönüllü olarak katılmak için başvuruyor, geri çevrilenler ise bunu bir zayıflık olarak algılıyorlardı. Benzer bir alınganlık Kafka' da da söz konusudur. Kafka, dünyanın içinde olduğu bu vahşeti ve insanlığı güç uğruna feda eden düzeni sonuna kadar eleştirmişti, ancak kendi dünya görüşüyle çelişen bir biçimde, savaşa katılmak için başvurmaktan da kendini alamamış ve zayıf bünyesi sebebiyle savaşa kabul edilmediğinde ise, çok ciddi boyutlarda olmamakla birlikte, tuhaf bir içerleme yaşamıştı.⁹⁵ Belki, Kafka, düzenin, insanlar üzerindeki düzene uyma zorunluluğuna ilişkin baskısını, romanlarının karakterleri gibi, kendi üzerinde de hissetmişti.

Savaşa müthiş bir coşkuyla koşanların büyük umutları, savaş başladıktan çok kısa bir süre sonra söndü. Hükümetler bu savaşla Fransız Devrimi'nden sonra kaybettikleri güçlerini tekrar kazanırcasına yeni yetkiler elde ederek, bireyi ve maddi değerleri seferber etti, ekonomiyi yönetti, söz ve yazı özgürlüğünü kısıtladı. Her ülkede sivil toplum büyük sıkıntılar içine girdi. Çok kısa bir süre sonra, 1914 Ağustos'unun hevesi ve coşkulu havası yerini umutsuzluğa,

⁹⁴ Hobsbawm, Eric, a.g.e., s. 331

⁹⁵ Kafka, Franz: Günlükler, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003

bunalıma ve korkuya bırakmıştı.⁹⁶ Devletin birey için değil, bireyin devlet için olduğu hiç bu kadar acımasızca seyir edilmemişti. Dolayısıyla, bu savaşla, insansız yönetim modeline doğru, bu uğurda tüm insanlığı ve insani değerleri harcayan bir adım daha atılmış oldu.

Fransız Devrimi ile başlayan süreçte, Arendt' e göre geleneğin ve dinin otoritesini yitirmesi insanlığı özgürlükle baş başa bırakmış ve insanlar özgürlüklerini karşı konulmaz güçlere teslim ederek, sözde yasalar ve kurallarla garanti altına almışlardır. Oysa, kurulan bu yeni düzenle insanlar, insani olan herşeyi feda ederek "her şeyin mümkün olduğu" bir dünya yaratmışlardır. Arendt, Totaliterliğin Kökenleri adlı kitabında, insanlığı geleceğine sahip çıkıp, onu yeniden şekillendirmeye davet eder. Aksi takdirde, insanlar giderek insani özelliklerini tamamen yitireceklerdir.⁹⁷ Arendt'e benzer şekilde, Kafka'da da sözde yasalar ve kuralların karşısında, aslında insanın başına herşeyin gelmesinin mümkün olduğu bir dünya vardır. Ve Kafka, belirsizliğin ve karmaşanın hakim olduğu, sanallığı hissettiren kurgusunda aslında çok gerçekçidir. O, tam da insanlığın içinde bulunduğu ve yaşadığı düzenin üstüne basar ve satır aralarında kendini sezdirir bir biçimde, insanlığı geleceğine sahip çıkma konusunda uyarır. Nitekim, Kafka'nın romanlarında, roman kahramanları genel olarak sonunda ölür. Ancak, metafor sanatını dahice kullanan Kafka için belki de ölüm yeni bir başlangıçtır. Belki de umutsuzluğun yazarı, ölümden umutsuzca insanlığın silkeleneceğini, insani özelliklerine sarılarak geleceğini yeniden şekillendireceğini ümit ediyordu. Zira, I. Dünya Savaşı'nı görmüş olan Kafka, savaşta, insanların insani özelliklerini yitirerek sivil, asker demeden iktidarın elinde piyon olduğunu ve uluslararası iktidara oynayan birkaç dev gücün, bu hevesleri uğruna, birbirlerini nasıl yok etmeye çalıştıklarına tanık olmuştur. Gereklilik adına, bütün insani değerlerini yitirircesine tüyler ürperten cinayetlerin işlendiği bir döneme tanık olan biri için, gelecek Dünya Savaşının nasıl bir vahşete gebe olduğunu tasavvur etmek, gözleri gören herkes gibi Onun için de zor olmamıştı. 1914 savaşında insanların vatanları uğruna ölmeleri gerekliliğine olan inançları ve bağlılıkları, Onların kendi hayatlarına olan bağlılıklarının önüne geçmiş ve insanı insan yapan özgürlük, doğallık ve var olan ortak bir dünyayı birlikte paylaşma, yaratma ve geliştirme yeteneğini cansız bir mekanizmaya devrederek, tüm insanlık haklarından vazgeçmişlerdir. Bu bağlamda tıpkı "Dava"nın sonunda kendi infazını düzenin bir parçası olarak kabul eden Joseph K. gibiydiler."⁹⁸ Dolayısıyla, Kafka' da, insanın müdahale etme yetkisini elinden almış bu

⁹⁶ Sander, Oral, a.g.e., s. 356

⁹⁷ Yumul, Arus, a.g.m., s.12

⁹⁸ Yumul, Arus, a.g.m., s.20-22

insansız, hatta insanı korkak kıldığı gibi yok eden canavarımsı mekanizmaya kafa tutar ve bu mekanizmanın yıkılarak, yerine insan onuruna ve saygınlığına yakışır, merkezinde insan olan yeni bir düzenin oluşturulmasını savunur.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, dünyada savaştan öncekine göre çok değişik olan yeni bir dönem başladı. Özellikle Amerika'nın savaşa girişi, Avrupa'nın sömürgeci devletleri için siyasal açıdan çok önemli sonuçlara yol açmıştır. Çünkü, ABD Başkanı Wilson'un savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzenine ilişkin görüşleri müttefiklerinden çok farklıydı ve Wilson'un bu görüşleri iki savaş arası dönem üzerinde de etkili olmuştur. Başkan Wilson'un savaşı ortadan kaldıracak olan ve barışın kurulmasına yönelik önlemleri içeren açıklamalarına göre; yenen devletlerle yenilen devletler arasında açık görüşmeler sonunda açık anlaşmalar yapılırsa, barışta ve savaşta açık denizlerde gidiş – geliş serbestliği olursa, uluslararası ticaretteki engeller kaldırılırsa, ulusal silahlanma iç güvenliğinin gerektirdiği ölçüde ve düzeyde tutulursa, sömürge yönetimi altındaki ulusların hak ve istekleri sömürgeci devletlerin hak ve istekleri ölçüsünde dikkate alınır, ve Wilson ilkelerinin en önemli sonucu sayılabilecek olan büyük küçük her devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü karşılıklı güvence altına almak amacıyla, uluslararası bir örgüt kurulursa; yeni dünya düzeninde barışı korumak da güvence altına alınmış olacaktı. Bu son ilkeye istinaden 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti kurulmuş ancak kendisinden beklenen etkiyi ve etkinliği gösterememiştir. Nitekim, Wilson'un önerilerine karşılık, Avrupa devletleri arasındaki barış antlaşmaları güç politikaları temeline oturan pazarlıklar biçiminde gerçekleşmiştir. Wilson, idealist bir dünya düzeni kurmak istemiş ama kurmak istediği düzenin Avrupa'nın içinde bulunduğu durumun gerçeklerine uygun bir mayası yoktu.⁹⁹

1914 Savaşı sona erdiğinde, günah keçisi seçilmişti. Almanya savaşın tek sorumlusuydu ve Versailles Antlaşması ile silahsızlanmaya zorlandığı gibi, Fransa, Belçika, Litvanya, Polonya ve Çekoslovakya gibi ülkelere toprak vermek zorunda kaldı. ABD Başkanı Wilson'un kendi ülkesinin değerleri olarak gördüğü kanunilik ve demokrasiyi dünyaya taşımak üzere, Avrupa'da demokrasi temelli, kanunla yönetilen uluslararası bir düzen görüşüne, Versailles Antlaşması ile milliyetçilik, çıkar çevreleri, üç kağıt ve nefret galebe çaldı.¹⁰⁰

Benzer şekilde, Kafka'nın romanlarında da çıkar çevreleri, yabancılaşma, nefret ve korku ilişkileri kanunla yönetilen bir dünya görüşünü hep alt etmektedir. Ancak, Kafka, kendisini

⁹⁹ Sander, Oral, a.g.e., s. 386

¹⁰⁰ Woodruff, William, a.g.e., s.211

kanunla yönetilen bir ülkenin başkanı olarak gören Wilson' un bu görüşüyle Amerika (Kayıp) adlı romanında sanki alay edercesine, dünyanın her yerinde olduğu gibi, ABD' de de gücün ve güçlünün haklıya galebe çaldığını kanıtlamak ister adeta. Hatta romanın kahramanı Karl Rossmann, içinde bulunduğu gemi iskeleye yaklaşırken özgürlük heykeline tekrar bakar ve heykelin göğe doğru uzanan elinde meşale yerine kılıç tuttuğunu fark eder. Heykelin kolu bu sefer daha bir göklere doğru uzanmış ve etrafında serbest rüzgarlar esmektedir.¹⁰¹ Böylece, Kafka kahramanına daha romanın en başında, kendisini Amerika' da da daha farklı, daha adil bir hayatın beklemeyeceğini fısıldar. Nitekim, Kafka' nın kehaneti romanın ilerleyen kısımlarında yerini bulacak ve Karl Rossmann gücün ve güçlünün kanuna ve adalete hükmettiğine bizzat yaşayarak tanık olacaktır.

Oysa ümit etmek başarmanın yarısıydı ve Wilson' da uluslararası bir güvenlik sistemi ile dünya barışının korunmuş olacağını ve savaşların önleneceğini ümit ediyordu. Ancak, O da hayal kırıklığına uğramıştı... Nitekim, Versailles Antlaşması sadece Almanya'yı küçük düşürmemiş, aynı zamanda kin ve nefret duygularını da kabartarak, saldırgan milliyetçiliğin ve Hitler'in yükselişine zemin hazırlamıştır.

Erich Maria Remarque, Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok adlı romanında, dökülen bunca kanın bin yıllık bir kültürün yok olmasına sebebiyet verdiğini yazarak, Avrupa' nın düşüşüne sebebiyet vermiş bu savaşın değersizliğine vurgu yapar ki, belki de savaşın en önemli sonucu budur: Avrupa' nın üstünlüğü sona ermiştir.¹⁰²

2.1.4-) İki Savaş Arası Dönem

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Tanrının dünyaya hükmetme yetkisini kendilerine verdiğine inanan Britanya'nın hiçbir zaman batmayacağını düşündüğü güneşi söndü. Dünya aynı zamanda iktisadi bir gerileme içine girdi.¹⁰³ Savaş herşeyden önce Kapitalizmi dönüştürmüştü. Ülkelerin ekonomileri tüketim malları üretiminden giderek savaş malları üretimine geçmişti. Hükümetler, giderek artan bir biçimde ekonomik yaşama karışmaya başladılar. Devlet müdahaleciliği, iki savaş arası dönemde, önce Avrupa, sonra dünya

¹⁰¹ Kafka, Franz: Amerika, Çev. Ayça Sabuncuoğlu, İstanbul, Can Yayınları, 2006

¹⁰² Woodruff, William, a.g.e., s.214

¹⁰³ Hobsbawm, Eric: Sanayi ve İmparatorluk, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 190

ekonomisini etkiledi. Tarihte ilk kez devlet toplumun tüm zenginliğini, kaynaklarını ve törel değerlerini belirli bir amaç doğrultusunda yönetti.¹⁰⁴ Avrupa' da sanayi yıkıma uğradı, ki bu durum iki savaş arasındaki döneme damgasını vuran yoksulluğun ve acının da en önemli sebeplerinden biriydi. Yoksulluk aynı zamanda artık bir korku sebebiydi. I. Dünya Savaşının yarattığı felaketin etkileri bölgelere, meslek ve toplumsal gruplara göre farklılık gösterse de, çok genel nitelikli sonuçlara da yol açmıştı. Şüphesiz korku bunların başında geliyordu. İnsanlar artık savaş zamanında ölmekten veya sakat kalmaktan, barış zamanında ise çaresizlik ve yoksulluktan korkuyordu.¹⁰⁵ Bu korkuya adım adım ama hızla iktidar korkusu, bir başka değişle siyasi korku da katılacaktı. Ne de olsa korku siyaseti I. Dünya Savaşı ile rotasını çoktan çizmişti ve çok kararlıydı. Öyle ki, bundan sonra insanlığın üzerinden hiç eksik olmayacak korku siyaseti ile demokrasi, korku siyaseti ile hak ve özgürlükler el ele gidecekti. Siyasi ikiyüzlülüğten bireysel ilişkiler de nasibini alacak, artık siyaset yurttaşların en küçük bireysel ilişkilerinde dahi sinsî bir belirleyicilik yaratacaktı.

Savaş sonrası yıllarının toplumsal bunalımı özellikle Almanya ve Doğu Avrupa başta olmak üzere, bütün Avrupa'da kol gezmeye başlamıştı. Savaş sonrasında acı ve propagandaları, çok yakında yeni bir savaşın geleceğini haber veren nefret duyguları yarattı.¹⁰⁶

Savaşın ardından, milliyetçilik faşizme doğru kayan inanılmaz bir tırmanış içine girdi. Bu dönemde devlete adeta Tanrısal bir vasıf verilerek ulaştırılmış ve devlet için sınıf ve bireysel çıkarlar bastırılmıştır. Birey, devlet uğruna yeri geldiğinde ölecek veya öldürülecek itaatkar bir kurban veya katile dönüşecekti. Nitekim, bu dönemde milliyetçilik, hemen her ulusta ama özellikle Almanya'da tarihteki en tehlikeli yüzünü göstermeye hazırlanıyordu.

Avrupa'da kol gezen ekonomik çöküntü özellikle 1929 yılından itibaren çok ciddi bir ekonomik kriz başlattı. Avrupa kıtasında savaştan sonra ABD'nin verdiği kredi sistemiyle yaratılan ekonomik canlılık, ABD'nin krediyi kesmek zorunda kalmasıyla yıkıldı. Ancak bundan en çok etkilenen ülke İngiltere ve Fransa'ya olan borçlarıyla Almanya oldu.¹⁰⁷ Halbuki Almanya savaşın ardından yaralarını sarmaya başlamış ve demokrat bir sistem oturtmaya çabalamıştı. Nitekim, Sosyal Demokrat Parti meclisin en güçlü partisi olmuştu. Meclis, Weimar kentinde, büyük ölçüde Amerikan, Fransız ve İsviçre Anayasalarından

¹⁰⁴ Sander, Oral, a.g.e., s. 393

¹⁰⁵ Hobsbawm, Eric: Sanayi ve İmparatorluk, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s. 191-194

¹⁰⁶ Sander, Oral, a.g.e., s. 399

¹⁰⁷ Sander, Oral: Siyasi Tarih 1918 – 1994, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008, 17. Bası, s. 41-42

esinlenerek 31 Temmuz 1919' da Weimar Anayasasını kabul etmiş ve savaş sonrası Almanyasında, Hitler' e kadar sürecek olan Weimar dönemi başlamıştır.¹⁰⁸ Oysa, yaşanan bu ekonomik çöküş, dünyayı ikinci bir büyük savaşa sürükleyecek kapıyı aralamış; uluslararası ticareti son derece azaltarak ulusları ekonomik bir milliyetçiliğe sürüklemiş, ancak ekonomik milliyetçilik her zamanki gibi siyasi bir milliyetçiliğe de dönüşerek, bu defa çok daha ciddi boyutlarda bir insanlık dramına yol açacak bir tehditle dünyanın karşısına dikilmişti. Nitekim, Almanya' da Hitler gibi faşizan bir diktatörün böyle bir ortamda iktidarı ele geçirmesinin çok kolaylaşacağı kaçınılmaz bir gerçektir.¹⁰⁹

Nihayet, tüm dünya barışını tehdit edecek olayın temeli 1919 yılında Nasyonal Sosyalist Parti' nin ilk olarak Alman İşçi Partisi adıyla kurulması sonucu atılmış oldu. Parti, Nasyonal Sosyalist Parti adını 1920 yılında almış ve kısa adıyla Nazi Partisi olarak adlandırılmıştı. Naziler, Almanya' nın I. Dünya Savaşı' ndaki yenilgisinden Yahudileri, sosyalistleri ve komünistleri sorumlu tutmaktaydı. Dolayısıyla, yahudilere, komünistlere ve parlamentoya karşıydılar. Hitler, parlamenter yönetimi dağıtmak için 1923 yılında bir darbe girişiminde bulunduğu anda, Kafka' nın vefatına bir yıl kalmıştı. Gerçi bu darbe girişimi başarısız olmuştu ama Kafka 1918 yılına ve gelişen sürece yakından bakan herkes gibi, yeni dünya savaşına aralanan kapının arkasındaki vahşeti öngörece kadar yaşamıştı. Hitler, bu başarısız darbe girişiminden çok iyi bir ders çıkarmıştı. Artık daha kurnaz bir politika yürüteceği kesindi. İktidara Anayasal yollardan hukuka uygun bir biçimde gelebileceğini anlamıştı. Ancak ondan sonra hayal ettiği totaliter devleti kurabilirdi. Nitekim, Naziler bu andan itibaren Weimar Anayasası' nın sunduğu bütün özgürlükleri sonuna kadar kullanmışlar, toplumda savaş sonrası düzenden memnun olmayan kişilerin arasına girerek, bu hoşnutsuzluklarının nedenlerini araştırmışlardır. Uzun araştırmalar sonucunda toplumsal yapıyı çok iyi solumuşlar ve özellikle hoşnutsuz kesimlere oynamışlardır. Bu hoşnutsuz grupların başında da özellikle enflasyonun ve olumsuz ekonomik koşulların altında ezilen ve yahudilerin ekonomiye hakim olmalarını çekemeyen orta sınıflar gelmekteydi. Ki, bu husus hiç şüphesiz, antisemitik Naziler için Yahudileri kovuşturmaya yönelik politikalarını uygulamada onları son derece güçlü kılacak bir durumdu.¹¹⁰ Nitekim, Hitler iç politikasında, yahudileri kovuşturup işsizliğe son vererek, çoğu işsiz olan Alman halkının kendisine duyduğu sevgiyi pekiştirmekte gecikmemişti. Ancak, ekonomik ırkçılık, Hitler' i tarihe en eli kanlı lider olarak taşıyacak olan

---

¹⁰⁸ Sander, Oral, a.g.e., s. 19

¹⁰⁹ Sander, Oral, a.g.e., s. 41-42

¹¹⁰ Sander, Oral, a.g.e., s. 20-21

siyasi bir ırkçılık halini almış ve Holocaust'a dönüşmüştü.¹¹¹ Hitler'in Ari ırkının üstünlüğüne olan inancı ve büyük Almanya'yı yeniden kurma hayali, saf Alman ırkının, düşük gördüğü Yahudiler, Slavlar ve diğer ırklardan temizlenmesiyle gerçekleşeceğine olan inancıyla pekişmişti. Bu nedenle, onbinlerce yetenekli, iyi eğitim görmüş Alman yurttaşını ya yok etti ya da yabancı ülkelere sürdü. Bu kişiler, gittikleri her ülkede kültürel ve entellektüel yaşamı zenginleştirmişlerdir. Hitler, hiçbir bilimsel ve edebi değeri olmayan Kavgam adlı kitabında Almanya'nın bir dünya gücü olma zorunluluğundan bahsediyordu. İşte bu dünya gücünün sınırları içinde Yahudi sorunu da bir ırkın tamamen yok edilmesi düşüncesiyle çözülecek ve tarihte akılları donduran boyutlarda, eşi benzeri görülmemiş, vahşet kelimesinin hafif kaldığı, tüyler ürperten insanlık suçunu da işlemeye başlayacaktı.¹¹² Dolayısıyla, milliyetçilik cinayetlere gebe bir ırkçılık halini alacaktı. Artık, Dreyfus olayındaki gibi, bir insanlık ayıbını örtbas etmeye çalışmak için onu yasal kılıflara büründürmeye çalışarak, sanığı yahudi ilan etme çabaları yoktu. Yeni ırkçı tehdit, ar damarı çatlamış bir insan gibi, bütün arsızlığı ve utanmazlığıyla çok aşıkardı. Yasa dışı olmak için belli bir etnik gruba mensup olmak, dönemin Almanya'sında Yahudi kimliğiyle anılmak yeterliydi. Nitekim, Holocaust , herşeyin mümkün olduğu bir dünya düzeninin en açık kanıtıdır.

Nazi partisinin hitap ettiği bir başka hoşnutsuz grup ise eski subaylardan oluşmaktaydı. Bu subayların bir çoğu Versailles hükümlerine göre terhis olmuş, işsiz askerlerden oluşmaktaydı. Nazi Partisi bu askerleri kendi bünyesinde toplamak hususunda çok başarılıydı. I. Dünya Savaşı siperlerindeki dayanışma, dostluk ve bir yere bağlı olma duygusu, onlardaki saldırgan militarist duyguları da kabartıyordu ve saldırgan Nazi Partisi'yle inanılmaz bir uyum içerisinde tekrar arzu ettikleri güce kavuşabilirlerdi.¹¹³ Bu nedenle Naziler, savaş zamanının birleştirici ruhunu ayakta tutmak amacıyla, partilerine askeri bir hava vererek; tek tip üniforma giymişler, birbirlerini her fırsatta asker kişiler gibi selamlamışlar, büyük ve gösterişli yürüyüş ve seremoniler düzenleyip, her fırsatta komünist ve öteki rakipleriyle sokak kavgalarına tutuşmuşlardır. Bütün bunların ışığında, böyle bir ortam, Almanya' da ekonomik bunalımın etkisiyle fakirleşen, toplumun dışına itilen ve Almanya' nın eski güçlü günleriyle özdeşleşme ihtiyacı içindeki herkesi, Nazi Partisi, bir amaç birliği etrafında, büyük bir hoşgeldinle kucaklamıştır.

¹¹¹ Uslubaş, Tolga; Dağ, Sezgin, a.g.e., s.370

¹¹² Sander, Oral, a.g.e., s. 44-46

¹¹³ Sander, Oral, a.g.e., s. 20-21

Zira, Alman halkının küçük bir bölümü Nazi doktrininin saçmalıklarına inanmışsa da, Almanya'da çoktan gizli Nazi polisi etkin bir hale gelmiş, örgütlü direnme olanağı da ortadan kalkmıştır.¹¹⁴ Çok kısa bir süre sonra Hitler'in önlenemez yükselişi sadece Almanya'yı değil, bütün dünyayı tehdit eder boyutlara varmıştır.

Hitler, iktidara geçtikten hemen sonra, iktidara gelene kadar bütün nimetlerinden yararlandığı hukuka ve anayasaya olan bağlılığını bir kenara atarak, kendi partisi dışındaki diğer partileri kapatmış ve siyasal faaliyetleri yasaklamıştır. Artık Almanya'da düşünce özgürlüğü yoktu. Çok kısa bir süre sonra Yaşam Hakkı da iktidarın keyfiyetinde olacaktı ki iktidarın istediği herkes yasa dışıydı ve yaşamaya hakkı yoktu. Anayasanın üstünlüğünün yerini alan iktidarın üstünlüğüne ilişkin sistem sağlam bir biçimde yerine oturmaya başlamıştı.

Hitler dönemi insanlara, Fransız Devrimi ile dünyaca kabul edilen ve günümüze kadar gelen yaşam hakkının insanın doğuştan sahip olduğu vazgeçilmez ve devredilmez doğal bir hak olduğu gerçeğinin, herkesin kanunlar önünde özgür ve eşit olduğunun, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesinin, v.s., aslında, tam da denildiği gibi sadece 'kanun önünde' geçerli olduğunu, bir başka deyişle, bu hakların sadece resmi kağıt parçalarında yer aldığını, uygulamada ise istenildiği zaman gücün ve iktidarın gölgesinde, çok keyfi bir biçimde alınıp verilebilen haklar olduğunu göstermiştir.

İlgili husus, Kafka'nın romanlarındaki kahramanların hukukun ve yasanın koruması altında olmamasına tekabül eder ki, onlar da iktidarın ve gücün elinde birer oyuncak gibi, onun istediği kadar özgürdürler ya da yaşayabilmektedirler. Gerçi, Hitler kendi ırkçı politikasını uygulamaya başladığında, kimse bu kadar ileri gidebileceğine ihtimal vermedi belki, ama neticede o, belli bir grubu yasa dışı ilan ederek yaşam haklarını ellerinden aldı, özgürlüklerini ortadan kaldırdı, zorla çalıştırdı ve bu insanlar yasanın tanımladığı herhangi bir suçu işlememişlerdi... O zaman, eğer, insanın insan olmasından kaynaklanan vazgeçilmez ve devredilmez, dokunulamaz hakları varsa ve bunların başında yaşam hakkı geliyorsa, Hitler nasıl oldu da belli bir grubun yaşam hakkını yasalara rağmen ihlal edebildi ya da insanların doğal ve değiştirilemez haklarını yasal zeminde de olsa nasıl değiştirebildi? Dolayısıyla, Dava'da Joseph K., çok haklı olarak birinin ona iftira atmış olduğunu düşünüyordu. Çünkü, yasanın tanımladığı hiçbir suçu işlememişti ve bir sabah ansızın nedenini öğrenemediği bir biçimde tutuklandı, bir başka deyişle, artık yasanın kapsamında olmadığını öğrendi.

---

¹¹⁴ Sander, Oral, a.g.e., s. 44

Kafka, aslında yasalar ve yasalara güvenilmesi gereği üzerine kurulan bu sistemin insanoğlunu kandırıldığını düşünür. İnsanlar, haklarını ve özgürlüklerini benimsemedikçe, onlara gerektiği gibi sahip çıkmadıkça yasaların ve hakların Hitler gibi diktatörlerin elinde birer oyuncak olacağını 20 yıl öncesinden seslenir. Bu anlamda da aslında çok gerçekçidir. İnsanlığı bekleyen gelecekle ilgili tahminlerde bulunmanın ötesinde, gerçek ve mevcut bir tabloyu gözler önüne serer ve bakmasını bilen herkesin görebileceği bir tablodur bu. Nitekim, Dava'da Joseph K., ressam Titorelli' nin tablosuna daha dikkatli baktığında adalet tanrıçasının aslında bir av tanrıçasına dönüştüğünü görür. Benzer şekilde, Amerika adlı yapıtında, romanın kahramanı Karl Rossmann gemiyle iskeleye yaklaştıkça, güneş ışığının pırıl pırıl parlattığı, Amerika'nın heybetli simgesi özgürlük heykelinin elindeki meşalenin aslında göklere doğru uzanan bir kılıç olduğunu fark eder.

Ona göre pratik hayatta ne hukuk, ne adalet ne de özgürlük baskındır. Baskın olan iktidar veya gücü elinde tutandır. İktidar da her geçen gün insanlık için var olan bir mekanizmadan çok, insanlığı öğüten ve sömüren, insanın içinde yaşadığı dünyayı küresel bir hapisaneye çevirip, insanlığı oraya hapseden, insansız ve insani vasfı olmayan canavarımsı bir makineye dönüşmektedir. Nitekim, Ceza Kolonisinde adli eserinde, insanların makineye feda edilmelerinde tam da bu gerçeği anlatır. Zira, bu eserde, adaletin belirleyicisi insan değildir, romanın kahramanı olan işkence aygıtının kendisidir. Bu aygıt insanların vücuduna "üstlerini say" yazısını yazarak aslında otoriteye sorgusuz sualsiz itaat edilmesi üzerine kurulu sistemi dramatik bir biçimde gözler önüne serer. Nitekim, insanlar da bu aygıtın adalet dediği şeyi hiç sorgulamadan kaderlerine razı olurlar ve kendilerini bu işkence aygıtına feda ederler. Dava'daki adalet tanrıçasından av tanrıçasına dönüşen portre, Ceza Kolonisinde adli eserinde, adeta bir işkence aygıtında vücut bulmuştu. Kafka, Ceza Kolonisinde de, tam da, her türlü insani değerin yitirildiği bir düzende, insanların devlet için var edildiği ve bu gayri şahsi mekanizmanın üzerinde otoriter ve totaliter yapıların meşruiyetinin yükseldiğini anlatır. Benzer şekilde, romanda, uğruna çok kan akan bu doyumsuz aygıtta insanların bir kurban gibi sunulduğunu ve romanın sonunda aygıtın baş hizmetkarının dahi kendisini o aygıtta sunduğunu anlatırken, tam da Hitler döneminin toplama kamplarını ve totaliter programını hatta baş hizmetkarın ölümünde adeta Hitleri öngörmüştür.

Kafka, bu anlamda da, sadece 20. yüzyılda şekillenmeye başlamış ve 21. yüzyıla adını vermiş olan Korku Çağı' nı değil, 21. yüzyılda giderek daha güçlü bir biçimde geliştirilmeye çalışılan insansız yönetim modellerini de öngördüğünü düşündürür okuyucusuna. Nitekim, 21. yüzyılda uluslararası düzenin aktörleri bir taraftan insan haklarına daha büyük bir önem

atfederken ve insan haklarını güçlü kılma çabaları gittikçe hız kazanırken, diğer taraftan, yine yasaları ve kuralları hiçe sayarcasına, örneğin savaş halindeyken insancıl hukuk kurallarını bir kenara atarak, insani değeri tamamen ortadan kaldıracak şekilde, insanlığın en temel ve kalıcı iç güdüsü olan duyguyu aradan çıkarmak için insansız savaş uçakları vs. tasarlamaktalar. Bu da, artık insan öldürmenin bilgisayarın başında playstation oynamaya indirgenen bir dünya düzeninde yaşandığını göstermektedir.

İşte, bütün bu tarihsel ilişkilerin karmaşıktığı bir küresel toplumda, özellikle Fransız İhtilali' nin 20. yüzyıla bıraktığı üç temel miras olan liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizmin etkileri; dünya aktörlerinin idealleri uğruna gerçekleştirdikleri hak ihlalleri karşısında, her türlü iktidarın gölgesinde bireyi küçük ve savunmasız kılmıştır. Güven ortamının olmadığı yerde, gücün sözü geçecek ve korku sinsi bir biçimde aralanan kapıdan insanların yüreklerine kadar işleyecektir.

Kafka, tam da böyle bir tarihsel sürecin Birinci Dünya Savaşı olarak patlak verdiği bir dönemde henüz 31 yaşındaydı ve 1918 yılında savaşın sona ermesinden itibaren, iki dünya savaşı arasındaki sürecin sadece altı yılını yaşayabildi.

3 Temmuz 1883 yılında Prag'da doğan Kafka, 1924 yılında Viyana yakınlarındaki bir sanatoryumda öldü, çok sevdiği Prag'da toprağa verildi.

Annesi dindar, duygusal ve hassas bir kadın, babası ise otoriter bir adamdı. Kafka' nın hayatında ve kişiliğinin oluşumunda kuşkusuz babası ve babasının otoriter kişiliğinin çok önemli bir etkisi vardır. Babasına yazdığı mektupta, babasına karşı kızgınlığını ve kırgınlığını dile getiren Kafka, diğer taraftan babasına şaşılacak şekilde hayrandı. Belki de korkunun gölgesine kendisini hapsederken, hayranlık duyduğu gücün en büyük temsilcisiydi babası...

Ona göre iktidar adaletsizdi ve insanın en başta da ruhunu esir alırken, özgürlüğünden yoksun kılıyordu insanlığı ve aile devlet denen iktidarın en küçük birimiyse eğer; ailede iktidar baba, en başta da kendi babasıydı ki bütün ürkekliği ve narinliğiyle o iktidara boyun eğmeme savaşı veriyordu. İçinde yaşadığı dönemi de göz önüne alarak gerek arkadaş çevresinde, gerek ailesinde, gerekse nişanlısıyla olan ilişkisinde; siyonist ve dindar bir Yahudi olmamasıyla, kız kardeşi Otto'nun Hristiyan bir adamla evlenmesini desteklemesiyle, daha sonraları evli ve Hristiyan bir kadın olan Milena'ya duyduğu aşkla, vb. kuralları bozmayı sevdiğini adeta ortaya koyuyordu; üstelik, bütün korkaklığı, ürkekliği ve narinliğiyle...

Kafka, benzer şekilde, iktidarın en bilinen ve tanıdık biçimi olan devlet ve bu bağlamda yasa ve bürokrasiye de, hiçbir zaman adaletin penceresinden bakamadı. Ona göre dünyada yasaları ve insanlığa bakışı değiştiren bir dönüşüm olmalıydı ki, içinde bulunulan düzen insanlığı, rutin bir döngünün içine hapsederken, insanlığından da çıkarıyordu. Ancak, diğer taraftan, içinde bulunduğu düzeni eleştiren ya da başkaldıran herkes, yine insanlık tarafından yargılanıp, mahkum ediliyor ya da garip bir varlıkmiş gibi bir kenara itiliyordu. Tıpkı 'Dönüşüm' adlı romanındaki Gregor gibi. Oysa, Gregor, olması gereken gerçek insanı temsil etmekteydi ama başta ailesi olmak üzere toplum tarafından yok edildi.

Herkese benzemediğinin kendisi de farkındaydı ve kimisine göre garipsendiğinin de farkında olan Kafka; benzer şekilde özel bir insan olduğunun da farkındaydı. Belki de, derin bir iç gözünün olmasını ya da inanılmaz öngörüsünün yolunu açan da, Onu diğerlerinden farklılaştıran ve gitgide kendine doğru çekilerek içine kapatan yalnızlığıydı...

Kafka'nın iç isyanında ailesi kadar, içinde yaşadığı toplumun ve dönemin gerek siyasi, gerek hukuki gerekse ahlak anlayışı da önemli bir rol oynamıştır. Nitekim, içinde yaşadığı dönem bir savaş dönemiymiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın İkinci Dünya Savaşı'na araladığı kapıdan adeta geçercesine, tarihin en büyük soykırımı olacak holocaustu müthiş bir öngörüyle sezdiği izlenimini uyandırmıştır ki o gün geldiğinde hayata çoktan gözlerini yummuş olacağını da biliyordu sanki. Holocaustu öngördüğünü varsayarsak eğer, bu aynı zamanda içinde yaşadığı dönemde holokosta zemin hazırlayan hareketlenmeyi çok iyi gözlemlediğini de gösterir. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nın yenik Almanya'sı, bu yenilginin sorumluları arasında Yahudileri de görmekteydi.

Kafka'da adaletin korkunun gölgesinde kaldığı en çok da romanlarında hissedilir. Eserlerinde, insanın suçluluğu ya da büyük bir belirsizlik içinde kendini suçlu hissetmesi ana temalardan biridir. Nitekim eserlerinde, suçunun ne olduğunu bilmeyen, üzerine atılı suçu öğrenemeyen ama herkes tarafından gözlenen, sorgulanan, sadece yargısal adaletin önünde değil, toplumun adaletinin önünde de nasıl ve neden olduğunu anlamadan yargılanıp, mahkum edilen insanlar vardır. Bunun sonucu olarak da, aslında kimsenin özel hayatı yoktur, belki de hayatı kendisine bile ait değildir. Adaletle, insanlar arasında da aşılması imkansız, üstelik her türlü yolsuzluğun ve kayırmanın kol gezdiği, etiği olmayan, ağır, hantal ve kocaman bir bürokrasi vardır. Bir başka deyişle adalet diye bir şey yoktur ve bu adil olmayan düzende insan insanın sadece kurdu değil, aynı zamanda da korkusudur. Güven duygusunu yitirmiş insanların, birbirlerinden ve tüm sistemden korkar halde yaşayarak, adeta bir küresel korku toplumunun

inşa edildiğini ve bu toplumun 20. yüzyılın başında aralanan kapıdan geleceğe, hatta günümüze kadar uzanacak olan ışığını da adeta aynı sezgisel derinliği ile öngörmüştür.

3-) KAFKADA İKTİDAR VE TOPLUM

Uluslararası düzenin aktörleri insan hakları ve özgürlüklerini geliştiren ve yenileyen normlar getirirler de, Kafka'ya göre ortada büyük bir gerçek vardır ve bu gerçek karşısında insanların haklarını görünürde güvence altına alan normların bir hükmü kalmamaktadır. Dünya öylesine büyük bir politik, siyasi korkunun içine gömülmüş durumdadır, Kafka adeta bir sonraki yüzyılın korku çağı olacağını kehanet etmiştir. Bu öyle büyük bir korkudur ki iktidardan halka inmekle kalmamış, artık insanların sosyal ilişkilerine de sinsice sızmaya başlamıştır. Öyle bir korku ki insanların özgürlüklerini sinsice çalmakta, farklılıklarını ellerinden almakta, direnişlerini kırmakta ve insanlığı adeta birbirine benzeyen köpeği andırır bir sürüye çevirmektedir. Başka bir deyimle insanın insanlık değerini çiğnemekte ve bunu gücü elinde bulundurmanın ödlek ama bir o kadar da sadık köpeklerine çevirdiği insanlığa bizzat yapmaktadır. Yani korkunun elleri de kolları da bu insanların bizzat kendileridir. Dolayısıyla adalet ve hukuk gücün elinde odaklanmıştır adeta. Gözleri bağlı adalet tanrıçasının herkese eşit ve tarafsızca dağıttığı adalet değildir o, o tıpkı Kafka'nın Dava adlı eserinde ressam Titorellinin resmettiği ve Josef K.'nin isimlendirdiği av tanrıçasıdır¹¹⁵ ve avlayabildiği herkes esiridir. İnsanlarsa, ki çoğu hukuk, adalet gibi kavramlara yabancıdır, çünkü hukuktan soyutlanmışlardır ama hukuku bilmek de çok önem arz etmez. Tıpkı Dava'da Kafka'nın şu sözlerle ifade ettiği gibi, "K., bir hukuk devletinde yaşıyordu, her yerde barış ve huzur vardı, tüm yasalar yürürlükteydi, kimdi bu durumda evini basma cüretini gösteren?"¹¹⁶ O zaman bir hukuk devletinde nasıl gerekçesiz tutuklanabilirdi ki? Kafka'ya göre insanlar hiçbir zaman 'artık içinde bulunduğumuz yüzyılda böyle bir insan hakkı ihlali yapılamaz' diyemeyeceklerdir. Adalet mekanizması daima siyasi aktörlerin elinde adı güç olan bir oyuncak, hatta insan hakları ve özgürlük gibi kavramlar da insanların afyonu olacaktır. Nitekim Kafka'nın Amerika adlı eserinde, romanın kahramanı Karl Rossman limana yaklaşırken özgürlük heykelini görür. Ancak O, tıpkı adalet tanrısını av tanrısı olarak gören Josef K. gibi, özgürlük heykelinin kılıcını göklere kaldıran kolunu o kadar heybetli görmüştür

¹¹⁵ Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. baskı, Kasım, 2007, s.151.

¹¹⁶ Kafka, Franz, a.g.e, s. 20.

ki, özgürlük o kılıcın gölgesindedir adeta. Özgürlük heykelinin etrafında özgür rüzgarlar esiyordu der roman¹¹⁷ ; yani özgürlüğün kendisinden ziyade onun etrafında esen rüzgarların özgürlüğüne vurgu yapar. Esen rüzgarların gücü özgürlüğün sınırlarını çizmiş, özgürlük o çemberin içinde kalmıştır sanki. Gücün ve güçlünün egemenliği insanlık tarihine hiç değişmeyecek bir yazgıyla damgasını vurmuştur. Kafka'ya göre belki de bizim insanların haklarını güvence altına alan metinler düzenlemekten ziyade, hakikati görmemiz gerekmekte ve öncelikle bu boğazına kadar korkunun bataklığına batmış olan hakikati kurtarıp, ondan sonra bağımsız, özgür hatta özgün bireyler yaratmayı amaçlamanın gerekliliğini, belki de kurtarıcı yolun bu olduğunu vurgulamak istiyordur bize. Çünkü, gerçek üzeri tül bir peçeyle örtülmüş gibi, insanların gözlerinden ırakta, geçici ve ulaşılmaz durumda, gölgeler içinde oturmaya devam ettikçe¹¹⁸ , adalet, özgürlük, eşitlik, adil yargılanma gibi haklar sadece kanunlarda, tozlu hukuk kitaplarında ve uluslararası belgelerde kalmaya devam edecek, insanlığın büyük bir bölümü ise bütün bu kavramlardan soyutlanmış olarak, gücün yaydığı sinsi korkuyu damarlarında hissederek yaşamaya devam edeceklerdir. Öyle ki, bu korku ve soyutlanmışlık, hukukun içinde yer alan hakimleri, savcılarını, avukatları vs. de sarmaktadır. Gerçeği arayan insan ise yalnızlığı ve özgünlüğü ile kaybolmaya mahkum olacaktır. Tıpkı Josef K. gibi...

Kafka'da özgürlüğün kurallarla bastırılmışlığından da öte yok edildiğini ve bu düzenin toplumsal biçimlerde, üretim ilişkilerinde, sınıf mücadelelerinde son derece etkin bir şekilde işlediğini ve insanların hak ve özgürlüklerle kandırıldığını, hatta eğer insanlar kendilerini özgür hissediyorlarsa kendi kendilerini kandırdıkları fikrini sezinlemek mümkündür. Kafka'nın Şato adlı eserinde romanın kahramanı K. idareye ulaşmak için türlü mücadelelerde bulunurken, köy halkının tepkisini aldığı gibi, kendilerini yöneten insanlarla bir kez dahi iletişime geçememiş bu insanlar halinden gayet memnun ve umursamaz bir hayat sürmektedirler. Nitekim otelecinin karısı onu eleştirirken bir taraftan da adeta alay etmektedir.¹¹⁹ Kafka'nın eserlerinden de sezdiğimiz gibi Kafka siyasetle ve siyasi mekanizmanın toplumsal bazda nasıl işlediğiyle ilgilidir. Onun roman kahramanları aslında birer kahraman değildirler, günlük hayatın olağan akışı içerisinde karşımıza çıkabilecek gayet sıradan insanlardır. Nitekim Dava'nın Josef K. sı bir bankada müdür yardımcısıdır. Şato'nun K. sı köye atanmış bir kadastrocu, Amerika'nın Karl Rossman'ı 16 yaşında ergen bir çocuk,

¹¹⁷ Kafka, Franz: Amerika, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2006, s. 9.

¹¹⁸ Foucault, Michel; Noam Chomsky: İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet, çev. Tuncay Birkan, bgst yayınları, İstanbul, 1. bası, Kasım, 2005, s.21.

¹¹⁹ Kafka, Franz: Şato, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 8. bası, Aralık, 2005, s.60-61.

Dönüşümün Gregor'u ise bir kumaş fabrikasında çalışmaktadır. Onları farklı kılan düzene ters düşmeleridir ve aslında bu ters düşüşlerinin kendileri de farkında değildir, ta ki başlarına gelen olaylarla yüzleşene kadar ya da farklılıkları yüzünden suçlanana kadar... Dönüşüm adlı eserin kahramanı Gregor, Josef K., K., ya da Karl Rossman'dan farklı olarak düzenin karşısındaki farklılığını kurumsal otoritelerden ziyade toplumsal bir otorite olan aile içinde yaşar. Ancak ailenin devletin en küçük birimi olduğu gerçeğini dikkate alacak olursak, Kafka bize kurumların özel hayatımızın içinde de mevcut olduğunu, aslında özel hayatımızın dahi kurumların belirleyiciliği altında olduğunu gösterir. Dolayısıyla gücü elinde bulunduran otorite dayattığı düzeni önce aile içinde başlatır, sonra da bütün topluma yayar. Kafka'nın siyasetle ilgilenmesi şaşırtıcı değildir. Herşeyden önce O bir hukukçudur. Hukuku iyi bilen biri olarak, onun toplumdaki yerini ve iktidarın onu nasıl kullandığını da iyi bilmektedir. Öte yandan, insan hayatının en can alıcı konusuyla, yani içinde yaşadığımız toplumla, içinde işleyen ekonomik ilişkilerle ve davranışlarımızın düzenli biçimlerini, tabi oldukları izin ve yasakları tanımlayan iktidar sistemiyle ilgilenmemek için nasıl bir körlük, nasıl bir sağırlık çökmüş olmalıdır insanın üzerine, hem de bir hukukçu için... Ne de olsa hayatımızın özü kendimizi içinde bulduğumuz toplumun siyasi işleyişinden ibarettir.¹²⁰ İşte tam da bu noktada Kafka, toplumun üzerine çöken bu körlüğü ve sağırlığı hedef alır. Onun romanlarının sıradan kahramanlarını kahraman yapan da bu körlük ve sağırlığa karşı olan duruşlarıdır. Ancak umutsuzluğun yazarı Kafka'nın roman kahramanları sonunda o düzene yenik düşerler. Kafka'nın romanlarında zorlayıcı kurumların keyfi sınırlamalarına maruz kalınmayacak bir hayat arzulanır. Ancak mevcut bütün toplumlarda, tarihsel bir kalıntı olarak var olan baskı, ezme, yıkma ve zorlama unsurlarını aşmaya çalışmanın¹²¹ nafi bir çaba olduğuna da ilişkin bir mesaj verir sanki bize... Fakat, umutsuzluğun yazarının bu gözkırpsımın belki de içinde bir umudu saklıyor olabileceğini varsayarsak, Onun kahramanları ölürken ya da yok olurken belki de yeni bir düzene uyanmayı hedefliyorlardır. Kafka, belki de yok olmayı bir direniş olarak özetlemek istemiştir.

Kafka'nın karamsarlığı aslında 20. yüzyılın karamsarlığıdır. 20. yüzyılın karamsarlığı 19. yüzyılın iyimserliği ile tam bir karşıtlık içindeydi. 19. yüzyıldaki iyimserlik öncelikle iki varsayıma dayanıyordu: Birinci varsayım olarak, modern bilimin açlık ve yoksulluğu yenilgiye uğratacağına ve insanların yaşamını temelden iyileştireceğine inanılıyordu. İkinci varsayım ise, özgür, demokratik hükümetlerin bütün dünyada giderek daha çok yayılacağına

¹²⁰ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.40

¹²¹ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.41

inanılıyordu. Otoriteye körü körüne itaatın yerine akılcı özyönetim geçecek, bütün insanlar özgür, eşit ve kendi kendilerinin efendisi olacaktı. Oysa 19. yüzyılın heyecan saçan iyimserliği, 20. yüzyılda karamsarlığa bulanmıştı. 20. yüzyılın aşırı karamsarlığı kısmen de olsa bütün bu beklentilerin acı bir şekilde boşa çıkmış olmasıyla açıklanabilir.¹²² 20. yüzyıl herkesi inanmış karamsarlar haline getirmiştir. “Bu yüzyılın soğukkanlı ve sağduyulu düşünürleri dünyanın, bizim batıda düzgün ve insancıl politik ilişkiler olarak tanımladığımız bir yönde, liberal demokrasi yönünde geliştiğini öne sürmek için yeterli çıkış noktaları bulamadılar. En derin düşünürlerimiz, (...) anlamlı bir düzen içinde ilerleyen bir gidişin olmadığı sonucuna vardılar.”¹²³ Yaşanan deneyimler de geleceğin bir ilerleme vaat etmediğini, tersine insanlığı fanatik diktatörlükler, kanlı soykırımlar, modern tüketim toplumunda yaşamın bayağılaşması ve nükleer kış ya da global ısınma gibi tasavvur edilemez felaketlerin, yeni, hiç yaşanmamış kötülüklerin beklediğini göstermektedir.¹²⁴ Bu açıdan bakınca Kafka'nın karamsarlığı şaşkıncı olmadığı gibi, müthiş öngörüsüyle sanki sadece içinde yaşadığı dönemi değil, geleceği de kehanet etmiştir. Nitekim, Hartmann'a göre, bir hayalperest için kuram daha önemli olabilir, fakat bir düşünür için herhalde olgu ağır basacaktır. Böyle olunca da olayları önceden görme ve onları belirlemenin yalnızca insanın işi olduğu sonucuna varılacak, daha açık bir anlatımla, olguları iyi teşhis eden kişiye önceden görme ve belirleme gibi Tanrısal nitelikler yüklenmiş olacaktır.¹²⁵ İşte, Kafka'nın kehanet gücü de bu açıdan bakılınca, özellikle 20. yüzyılın ortasında yaşanan felaketi dikkate aldığımızda, şaşkıncı olsa da, Onun olgusal yanını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Kafka'nın da şahit olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın yalnızca daha büyük kötülüklerin ilk habercisi olduğu ortaya çıktı. Modern bilim makineli tüfek ve bombardıman uçağı gibi eşi görülmedik tahrip gücü olan silahlar üretmişti, modern politika ise eşi görülmedik iktidar gücü olan bir devlet yarattı ki, totalitarizm kavramı da tarihteki yerini aldı. Çok etkili bir polise, politik kitle partilerine ve insan yaşamının bütün alanlarını kapsayan radikal bir ideolojiye dayanan bu yeni devlet tipinin amacı dünyaya egemen olmak, insanları o egemenin birer kölesi haline getirmektir. Çok farklı politik inançlara sahip insanlar, gazeteciler, bilim adamları ve politikacılar, hepsi yanıldılar. Bu kadar geniş bir körlüğün köklerini yüzyılın olaylarının yarattığı olağanüstü tarihsel karamsarlıkta aramak gerekir. Totaliter sistemin mantığı halkın sadece korkutulmasını değil, aynı zamanda gücü elinde bulunduranın, yani iktidarın

¹²² Fukuyama, Francis: Tarihın Sonu ve Son İnsan, çev. Zülfü Dicleli, Profil Yayıncılık, İstanbul, 1. bası, Şubat, 2011, s. 30-31.

¹²³ Fukuyama, Francis: Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 29.

¹²⁴ Fukuyama, Francis: Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 29-30

¹²⁵ Aral, Vecdi: İnsan Özgür mü?, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s.38.

sahiplerinin değerlerini içselleştirmeye zorlanmasını da gerektiriyordu. 20. yüzyılın ilk yarısındaki deneyimler karamsarlık için güçlü nedenler oluşturmuşken, söz konusu olan aynı zamanda değer sistemleri ve toplumların yaşam tarzlarıydı¹²⁶ ki, insanlar önlerine bir perde çekilmişçesine duyarsızlaştırıldılar.

Özetle, Kafka'da iktidardan halka doğru inen sinsi bir zorlama ve baskıyı, belli bir varoluş alanı üzerinde her türlü otokratik denetimi gayet açıklıkla görürsünüz.¹²⁷ Dolayısıyla Kafka'da halk, ağzına, adı özgürlük olan, adalet olan bir parmak bal çalınarak, kurumların otoritesi altında korkudan tirtir titreyerek yaşamaktadır. İnsanların hayatları gücü elinde bulunduranın denetimindedir. Kafka, insanların bir makinenin dişlileri gibi görüldüğü bu düzene kafa tutarken, yenik, boyun eğmiş, hatta düzenin karşısında adeta köpekleşmiş insan topluluğuna da kafa tutar. Çünkü O, insanların yaratıcılık itkisini ortaya koyabileceği, kendi özgünlüğü ve farklılıklarıyla yaşayabileceği bir düzenin inşa edilebileceği hususunda ümitsizdir ve eğer insanların kör ve sağır tavrı olmasaydı belki de özgürlük, özgür birliktelik toplumu yoluyla¹²⁸ bu vahim durumun aşılabileceğini ümit edebilirdi. Örneğin Dava adlı eserinde romanın kahramanı Josef K.'nin yaşadığı pansiyonda oda komşusu olan Bayan Bürstner ile yaptığı konuşmada Bayan Bürstner yargıya ilişkin konularda bilgi sahibi olmadığını açıkça söylemektedir.¹²⁹ Benzer şekilde, Amerika adlı eserinde roman karakterlerinden Delemarche "Yarın bölgemizde bir yargıç seçilecekmiş, aşağıda taşıdıkları da bir adaymış, (...) Dünyada olup bitenden haberimiz yok"¹³⁰, derken insanların apolitik tavrını, kendi haklarını ilgilendiren hususlardan dahi bir haber ve ilgisiz yaşadıklarını gözler önüne serer adeta. Yine Dava' da Josef K. hakkında verilmiş olan tutuklama kararına ilişkin olarak yapılacak ilk soruşturmaya katılmak üzere adliyenin yolunu tutmuştur. Ancak adliye binası "uzak bir yöre kentte, K.'nin daha önce hiç ayak basmadığı sapa bir caddede idi."¹³¹ Yani adalet dağıtan mekanizmanın işlediği yer insanların bilmediği, ulaşmakta güçlük çektiği bir yerde konuşlanmış. Bir başka deyişle, mekanizmanın işlediği mekan dahi insanların ulaşmasına, keşfetmesine uzaktır. Benzer şekilde Kafka, adliyenin yani adalet dağıtan kurumun köhneliğinden, karmaşıklığından ve düzensizliğinden de bahseder. Romanın kahramanını konuşuran Kafka'ya göre adliye binası adeta tiksindiricidir. Ancak Josef K. bununla yetinmez, adaleti temsil eden binaya verip veriştirirken, adalet dağıtan yargı sistemi

¹²⁶ Fukuyama, Francis: Tarihin Sonu ve Son İnsan, a.g.e.,s. 32,35,36,39.

¹²⁷ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.42.

¹²⁸ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.43.

¹²⁹ Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s.41.

¹³⁰ Kafka, Franz: Amerika, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2006, s. 204.

¹³¹ Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s.47.

de bu veritirmenden nasibini alır; nitekim, Kafka, “(...) K., (...) bu yargı sisteminin içinin de dış görünüşü kadar tiksindirici olduğunu saptama amacıyla buradaydı”¹³², derken, adalet dağıtan kurumun içinin dışından hiç farklı olmadığını vurgular. Yani adalet sistemi bu mekanizmanın işlediği taş duvarlara, yapılara dahi yansımış bir sistem. Josef K. adliyede durduğu müddet içinde önce şaşkınlığa kapılmış ve sistemin insanları ne kadar ezdiğinin, zavallı yerine koyduğunun farkına varmış ve bir an kendisi için de korkuya kapılan K., adliyeden zar zor kendisini dışarı atmış ve adliyeden çıkar çıkmaz yine eski sağlığına ve canlılığına kavuştuğunu hissetmişti. Bu sistemin hastalıklı yapısı ve kokuşmuşluğu midesini bulandırmış ve belki de birdenbire özgürlüğün değerini anlamıştı.

Kafka’da gücü elinde bulunduran kendi isteklerini kurumsal ve anayasaya uygun şiddet araçlarıyla dahi değil, bizzat kanunlara muhalefet ederek dayatıyordu. Tıpkı Josef K.’nın bir gün nedenini bilmediği bir biçimde evinin iki memur tarafından basılarak tutuklanması gibi. Dolayısıyla, Kafka bir anlamda, toplumsal bütünü fiilen denetleyen, ezen ya da bastıran bütün kurumları, siyasi iktidar ilişkilerini gizlenmiş de olsalar gözler önüne serer.¹³³ Polis, adliye, devlet, kısacası tüm idari teşkilat, hatta aile gibi kurumların hükümetin ellerinde toplandığını ve iktidarın bu iktidar gücünü ilgili tikel kurumlar eliyle uyguladığını düşündürmektedir.¹³⁴ O öyle müdahaleci bir iktidardır ki, sizin sadece özel hayatınıza ya da kurumsal ilişkilerinize müdahale etmekle kalmaz, iş hayatınıza da gayet keyfi bir biçimde, arada hiçbir illiyet bağı olmadan müdahale edebilir, iş hayatınızı denetleyebilir. Örneğin, Kafka’nın Amerika adli eserinin kahramanı Karl Rossman polis tarafından geçerli bir sebep olmaksızın durdurulur ve Karl’ın nerede çalıştığını sorar. Karl Rossman onun güçlü bir adam olduğunu düşünürken, resmi makamların gücünün onu temsil edenlerin dış görüntüsüne de yansıdığını ifade eder gibidir. Karl’ın işten çıkarıldığı otelin adını öğrenen polis, onu kendi nezaretinde zorla işten çıkarıldığı otele teslim etmek isterken¹³⁵, Kafka sadece resmi makamların gücünü nasıl keyfi bir biçimde kullanabildiğini göstermez, O resmi makamların insan hayatının alanlarına nasıl da büyük bir kudretle müdahale edebildiğini de gösterir.

Kafka’da aile de aynı iktidarın kollarından biridir. İktidar kendi bünyesinde muhafaza ettiği sosyal gruptan farklılaşmış sosyal grupları dışlayacaktır ve bu dışlanma ilk önce ailede başlar. Yazarın Dönüşüm adlı eserinde romanın kahramanı bir sabah kalktığında böceğe dönüşmüş, yani farklılaşmıştır ve Onu önce ailesi dışlar, hatta dışlamakla kalmaz, Onu hapseder. Bu

¹³² Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s.83.

¹³³ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.42.

¹³⁴ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.44.

¹³⁵ Kafka, Franz: Amerika, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2006, s. 174,177.

başkalaşmış haliyle ailesi için giderek tahammülsüz bir hal alır ve özellikle babası tarafından ölümü arzu edilir.¹³⁶ Çünkü farklı olan yok olmalıdır. Tıpkı Josef K. gibi...

Oysa gerçek siyasi görev, ki aslında her insan bu siyasi sorumluluğu taşımalıdır, tarafsız ve bağımsız gibi görünen kurumların işleyişlerini eleştirmek ve bu kurumlara, her zaman bunlar üzerinden uygulanmış olan siyasi şiddetin ve korkunun maskesini düşürecek şekilde saldırmaktır siyasi görev. İktidarın siyasi şiddetine ve saldırdığı korkuya çanak tutan destek noktalarını görmeyi başaramadığımızda, bunların devamına izin verir, hatta devrim süreçlerinin ardından bile kendini yeniden tekrar tekrar kurduğuna şahitlik edersiniz. Gerçek siyasi görev, adil bir toplum yaratmak, sağlam ve insancıl bir insan özü ya da insan doğası üzerinde temellenecek insani değerlerle kuşatılmış bir toplumsal kuram yaratmak ve tarafsız gibi görünen temel baskı, zorlama ve otoriter yönetim kurumlarını anlamak ve onlarla mücadele etmeyi gerektirir.¹³⁷ Bir yandan özgürlük ve insanlık onurunu bütün kapsamıyla ele alan bir insan doğası kavramı ile yaratıcılık ve farklılıkları bünyesinde barındıran ve diğer temel insani özellikler arasında bağlantılar kuran, diğer yandan da anlamlı bir insan hayatının sürdürülebileceği toplumsal yapı anlayışı için toplumsal dönüşümü sağlamak üzere gerekli tüm çabayı harcamak gerekmektedir. Ancak bunu yaparken kısmen toplum tarafından koşullanmış, içinde yaşadığımız kültürün sınırlarına hapsedilmiş bir insan doğası anlayışından da vazgeçmeliyiz.¹³⁸ Mevcut hukuk belli insan hakları değerlerini temsil eder ve doğru yorumlandığında, iktidar sahibi kurumların bir toplumda yaşayan insanlara yapmamasını buyurduğu şeylerin çoğunu yapmasına izin verebilir. Bir toplumun hukukun insan haklarını koruyan alanlarından yararlanarak, iktidar sisteminin gücünü ve otoritesini teyit eden hukuk alanlarına karşı eyleme geçebilmesi için, içinde yaşadığı toplumun erklerini ve hak arama yöntemlerini iyi bilmesi de gerekmektedir. Ancak insanlık kör ve sağır bir biçimde uyutularak yaşamaya devam ettikçe, sistem de devam edecektir ve adaletin terimleriyle değil, iktidarın terimleriyle konuşulacaktır.¹³⁹ Dünya soyut sistemler üzerine kurulu otoritesini devam ettirecektir.

Soyut sistemler toplumsal bağlam gözönüne alınmaksızın, evrensel ve mutlak olduklarını iddia ederler. Soyut sistemler matematiksel bir kesinlikle temel ilkelere doğduklarını iddia ettikleri için, günlük hayatta onlarla çelişen kanıtlara karşı direnebilir, hatta nüfuz edilemez

¹³⁶ Kafka, Franz: Dönüşüm, çev. Ahmet Cemaî, Can Yayınları, İstanbul, 18. bası, Şubat, 2008.

¹³⁷ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.44 - 46.

¹³⁸ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.46, 48.

¹³⁹ Foucault, Michel; Noam Chomsky, a.g.e., s.50 - 51.

bir hal alabilir.¹⁴⁰ Nitekim, yazarın Şato adlı eserinde bunu net bir şekilde görürüz. Yönetimden, iktidar ilişkilerinden tamamen soyutlanmış bir toplumu gözler önüne serer Şato. Romanın kahramanı K., romanda geçen köye kadastrocu olarak atanmıştır ancak köyün aslında bir kadastrocuya ihtiyacı yoktur, bir yanlışlık yapılmıştır. Bunun üzerine K., ilgi alanıyla hiç alakası olmayan işlere verilmek istenmiştir. Kendi işini icra etme hususunda hakkını aramak isteyen K. yönetime ulaşmaya çalışır ama çabaları nafi edilemez bir konumdadır. K. romanın bir yerinde açıkça resmi makamlarla arasındaki işleri bir düzene sokmasının en yüce, aslında tek ve biricik dileği olduğunu söyler.¹⁴¹ Bu amaçla şefi Klammm'a ulaşmaya, onunla iletişim kurmaya çalışır ama asla Klammm'la görüşme olanağı yakalayamaz. Çünkü, K. aslında tıpkı diğer köy halkı gibi yönetimden soyutlanmış bir bireydir. Ancak bunu çok sonra fark eder ve fark ettiği şeyi kırmak için girdiği mücadeleyi kaybeder. Çünkü soyut sistemlerin nüfuz edilemezliği kemikleşmiş bir gerçek olarak karşısına çıkar. Benzer şekilde Şato' da köy Konta aittir. Yani, iktidarın tepesindeki kişidir Kont ve K. bu köye Kont'un kadastrocusu olarak gelir. Ve "Kontu henüz tanımıyorum"¹⁴², derken, Onu evinden barkından ayırıp buralara kadar çalışmak için getiren adamla tanışacağını düşündüğünü anlamamak mümkün değildir. Nitekim K., köyün öğretmeniyle yaptığı sohbette, öğretmene "Kontu tanımıyor musunuz?"¹⁴³ diye sorarken aslında şaşkınlığını dile getirmektedir. Çünkü kendilerini yöneten idarenin tepesindeki adamı bir kere bile görmemiş olmak K.'ya yabancı bir durumdur. Ancak, yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi Şato' da da romanın kahramanı sistemin karşısında yenilmiştir. Kafka, hayatlarımızı değiştirmeye ya da iyileştirmeye, açık kurallarımızı eleştirmeye ve dönüştürmeye umutsuz bakmaktadır. Düzen oturmuştur ve oturmuş sistemler geleneğe öyle büyük bir saygı gösterir ki, siyasi değişim reddedilir; gelenek soyut sistemlerin ilkeleri gibi mutlak bir otorite haline gelebilir. Ancak tıpkı Dava'nın Josef K.'sı, Şato'nun K.'sı ya da Dönüşüm'ün Gregor'u veya Amerika'nın Karl Rossman'ı gibi hayatın karmaşıklığını kabul edenler, hiçbir zaman protesto ve değişimden vazgeçmeseler de¹⁴⁴, Kafka'nın umutsuz dünyasında muhalefetleriyle birlikte düzen karşısında yok olmaya mahkumdurlar. İktidarın ulaşılması, görülmesi imkansız bir merkezden doğup, toplumun geri kalanına gizli bir zorlamayla yayıldığını hissettirir adeta. Toplum ise sistemin dayattığı basit mantığı kavrar, geri kalanını ise adeta iman edencesine kabul eder. Bu totalleştirici ideoloji insanların benliklerini teslim alır. Dolayısıyla, iktidarın

¹⁴⁰ Jasper, James M.: Ahlaki Protesto Sanatı, çev. Senem Öner, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. bası, 2002, s 493.

¹⁴¹ Kafka, Franz: Şato, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 8. bası, Aralık, 2005, s.202.

¹⁴² Kafka, Franz, a.g.e., s.10.

¹⁴³ Kafka, Franz, a.g.e., s.14.

¹⁴⁴ Jasper, James M., a.g.e., s 494.

dayattığı sistem, toplumda bireyler arası ilişkilerde kendini aksettirir. Bireyler arası ilişkilerde de insanlar birbirlerine karşı yargılarda bulunmaktadır. Başkalarına ilişkin yargılar vermek büyük tehlikeler içermektedir ki, bu tehlikelerden birisi de toplumsal bağların giderek gevşemesidir. Böylece herkes herkesi lekeler, herkes herkese karşı güvensizlik ve korku duyar ve bunun sonucunda bir toplumun temel bağına oluşturan sevgi ve saygı yok olur. Oysa hiç kimse başkasının vicdani karar ve davranışına karışamaz, kendileri için herhangi bir hak yaratmayan bu davranışları engelleyemez. Aksi durumda, başkasını ahlaken mahkum eden kimse, onu kendi değer yargıları ve ölçüleriyle yönetmeye kalkışmış olacaktır ki, bu husus bir insanı kişi değil, bir nesne, bir eşya, bir obje yerine koymak anlamına gelir. Bu husus ise insanın özgürlüğüne ve otonom yapısına değil, aynı zamanda ahlaka da aykırıdır.¹⁴⁵ Dolayısıyla, Kafka'da kardeşlik, dostluk, eşitlik, özgürlük, adalet umut vaat etmeyen soyut fikirlere.¹⁴⁶ Toplumdan soyutlanmış sistem insanları birbirine benzer kılarken, bir o kadar da birbirinden uzaklaştırır. İnsanlarla sürekli değişen, asla süreklilik kazanmayan, hep içtenlikten uzak ilişkiler kurmak artık olağan bir durum haline gelmiştir.¹⁴⁷ İnsanlar arası bu iletişimsizlik benzer şekilde sistemle insanlar arasında da mevcuttur. Sistemin konumları ve özleri belirlenmiş ve önceden bilinen insanlarla iletişim kurması da gereksizdir. Soyutlanmış ve totalleştirici sistemler, insanın hakikate sahip olduğuna inanmasına neden olur. Sistem kendisine karşı direnen insanları ise, yani hakikate erişemedikleri için direnenleri alt eder. Başka bireylerin ve grupların umutlarını ve tercihlerini, onların insani karmaşıklıklarını gözardı eder.¹⁴⁸ Sistem karşısında farkındalık duygusu olan insanlar ise kendi ufuklarının yalnızca bir ufuk, sağlam bir kara parçasından çok yaklaşıldığında kaybolan ve uzaklarda yeni, başka bir resme dönüşen aldatıcı bir resimle karşı karşıya olduklarını bilmektedirler. Tarihin sonundaki son insan ise, bir dava uğruna hayatını tehlikeye atmayacak kadar akıllı ya da korkak. Nietzsche'nin Zerdüştü'ü onlara şöyle demektedir: “(...) çünkü şöyle konuşuyorsunuz: ‘Biz tamamen gerçeğiz, ne inancımız, ne de batıl inancımız var’: yani göğsünüzü kabartıyorsunuz – hem de hiç göğsünüz yokken!”¹⁴⁹.

Bütün güç kaynaklarını kendinde toplayan iktidar ister şirketler gibi özel sektör olsun, ister devlet kurumları olsun geliştirilen yenilikleri de insanlara kaçınılmaz gerçekler olarak sunacaktır. Dolayısıyla insanların sistemle mücadele etmesi için yasal haklar asla yeterli

¹⁴⁵ Aral, Vecdi, a.g.m., s.83-84.

¹⁴⁶ Jasper, James M., a.g.e., s.496, 507.

¹⁴⁷ Kafka, Franz: Dönüşüm, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 18. bası, Şubat, 2008, s. 14.

¹⁴⁸ Jasper, James M., a.g.e., s.496, 508.

¹⁴⁹ Fukuyama, Francis: Tarihin Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 385-386.

değildi¹⁵⁰ ki, Kafka'ya göre toplumsal dinamikler de bunun için yeterli değildi. O, toplumlarda değıştirici, iyileştirici ve devrimci bir dinamizm görememiştir. Aksine, işkence gibi en ağır insan hakları ihlallerinde dahi sisteme boyun eğen, cezasını çekmeye adeta gönüllü bir şekilde giden, başka bir tanımla köpekleştirilmiş insanlar görür. Nitekim, Kafka bu durumu, Ceza Kolonisi adlı eserinde, biraz sonra işkence cihazına girecek olan cezalandırılmış bir mahkum için "(...) asker mahkumun ayak ve el bilekleri ve boynundan takılı olduğu, ayrıca kendi aralarında da bağlantı zincirleriyle birleştirilmiş olan küçük zincirlerin gelip uzandığı ağır zinciri tutuyordu. Bu arada mahkum öylesine köpeksi bir sadakat ifadesi sergiliyordu ki, görünüşe bakılırsa insan onu yamaçlarda serbestçe dolaşsın diye bırakabilirdi ve infaz başladığında gelmesi için sadece bir ışlık çalması yeterdi."¹⁵¹, diyerek açık açık ifade etmiştir. Dolayısıyla itaat eden ama dünyayı anlamak ve değıştirmek için hiçbir çaba sarf etmeyen bir insan topluluğu vardır Kafka'nın karşısında ve o belki de edebiyatı aracı kılarak, kalemiyle insanları dünyayı anlamaya ve değıştirmeye çalışmak için davet etmektedir. Çünkü eğer dünyayı gücün ve güçlünün otoritesinin aleyhine, insanlığın lehine dönüştürmek istiyorsak, bu birkaç duyarlı ve gören kişinin hareketiyle değil, toplumların ortak çabasıyla mümkündür. Ve bu hareket sadece yasaları değil, kültürel tavırları ve bilinç düzeyini de değıştirmeye yönelik olmalıdır.¹⁵² Oysa Kafka'nın dünyasında ahlaki görüş de mevcut sistemi destekler biçimde denetime, gözetime ve müdahaleye yönelik bir itkiyle iç içe geçmiş, ama çoğu zaman bu itki ahlaki görüşe de baskın çıkmıştır.¹⁵³

Kafka Marx'ı andırır şekilde insanın kendi yarattığı kurumların kendisinin tanrısı ve efendisi haline geldiği ve kendisine hükmettiği için, insanın kendisine yabancılaşmış kalmaya devam edeceği, hatta bu yabancılaşmanın giderek daha da artacağı görüşündedir.¹⁵⁴

Kurumsal güçleri tek elde bulunduran iktidar ile insanlar arasındaki derin sosyal mesafe, insanlar için kamu kurumlarına ulaşmayı adeta deveye hendek atlatmaya çevirmiştir. Bu zorluğu yazarın Dava ve şato adlı eserlerinde çok net görürüz. Sosyal mesafenin artmasına paralel olarak soyutlama hissi de giderek artacaktır. Nitekim Kafka'nın şato adlı eserinde, şato ve Kont adeta yüce bulutların üzerini mesken tutmakta, köy halkı için köyde yüz yüze ilişkilerde asla yer almayan soyut figürler olarak varlıklarını hissettirirler. Benzer şekilde Kafka'nın Amerika adlı eserinde romanın kahramanı Karl Rossman, daha romanın başında,

¹⁵⁰ Jasper, James M.: Ahlaki Protesto Sanatı, a.g.e., s.516-517.

¹⁵¹ Kafka, Franz: Ceza Kolonisinde, çev. Tefik Turan, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Kasım, 2007, s. 72.

¹⁵² Jasper, James M, a.g.e., s.522.

¹⁵³ Jasper, James M., a.g.e., s.523.

¹⁵⁴ Fukuyama, Francis: Tarihin Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 101.

özgürlük heykelinin kılıç tutan kolunun daha bir heybetle göğe yükselişinin verdiği ürpertiye ifade ederken, sanki Amerika'nın aslında Hollywood'un lanse ettiği gibi gerçek olamayacak kadar harika, özgürlükler ve fırsatlar ülkesi değil, korkutucu, insana ürperti verici derecede yapay bir memleket olduğunu fısıldamaktadır. İnsanoğlunun özgürlük ve adalet hususundaki makus talih orada da farklı değildir. Gücün varlığı ve otoritesi hakkında hiçbir fikri olmayan ama korkunun esir aldığı insanlar, Avrupa'dan uzak olan bu kıtada da hakimdi...

Soyut toplumda soyutlama güçle birlikte artacak ve buna bağlı olarak ilişkilerin yerini de akılcı bir biçimde organize edilmiş toplumun birey üzerine empoze ettiği tekdüze, anonim roller alacaktır. Soyut güçlerin insana hakim olmaya başlaması ve insanı köle ruhlu birer eşyaya indirgeyip, onu özgürlüğünden mahrum eden bir yapıya hapsedmesi, bireyin yabancılaşması, günlük yaşamın anlam ve gerçeklerinden, hatta içinde taşıdığı insani vicdandan dahi uzaklaşması sonucunu doğuracaktır. Bu hususu, insanların yeni bir kölelik biçimine bağlanmasının korkutuculuğunu dile getiren Tocqueville şöyle izah etmektedir:

“Dünyada despotizmin hangi yeni biçimlerde ortaya çıkabileceğini tasavvur etmek istiyorum: (...) bir yığın birbirine benzeyen ve eşit durumda olan insan görüyorum. Her biri kendi yalnızlığında bütün ötekilerin kaderine yabancı kalıyor. Bütün insan soyu (...) öteki insanlarla ilgili olarak, yanlarında duruyor ama onları farketmiyor; onlara dokunuyor ama onları hissetmiyor; yalnızca kendi içinde ve kendisi için var (...).

Bunların üzerinde, yalnızca onların zevklerini güvence altına alan ve kaderlerini gözleyen muazzam bir vasi güç yükseliyor. Bu, sınırsız, ayrıntılara inen, kurallı, itinalı ve yumuşak bir güç. (...) insanları yetişkin çağlarına hazırlama amacını gütseydi, bir babanın gücüne benzetilebilirdi; ama o, tersine yalnızca insanları sürekli çocukluk durumunda tutmaya çalışıyor; zevk almaktan başka bir şey düşünmemek koşuluyla, yurttaşlar istedikleri gibi eğlenme hakkına sahipler.”¹⁵⁵

İnsanlar amaçlar konusunda görüş birliği içerisinde ve birbirlerinin aynı olacakları için, mücadele etmek için de bir nedenleri kalmayacaktır. Yaşanlarını mücadele ederek riske atmak zorunda kalmayacaklardır. “Bütün gün güneşin altında uyuklayabilen, karnı tok bir köpek hoşnuttur. Bu durum onu hoşnut kılmaktadır. Başka köpeklerin kendisinden daha başarılı olması ya da dünyanın uzak bir köşesinde köpeklerin baskı altında olması onu

¹⁵⁵ Fukuyama, Francis: Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 388.

ilgilendirmez.” “Bu tarih sonrası hayvanların, dünyaya ve kendilerine ilişkin bir anlayışı olmayacaktır.”¹⁵⁶

Kafka’da insanlar kendilerini soyut güçlerin hücumuna terk etmişler ve korktukları kadar da korunmasızdırlar. Dolayısıyla birey soyutu karşılama durumundan çıkmış, soyutu varlığının her hücresinde yaşar hale gelmiştir.¹⁵⁷ Üstelik bu insan modernitenin insanıdır. O modern insan ki gerçeklik ve özgürlük vaatleriyle kandırılmış, zaten özgürlüğün ve gerçeğin özünde var olduğu farz olunan bir düzen içerisinde yaşayabilme şansına ve gücüne sahip olamamıştır. Anlamsızlık, belirsizlik, gerçek dışılık ve güvenilmezliğin ortasında, bir denizin ortasında bırakılmış gibi terk edilmiştir. Geleneksel ve kurumların dışında bir hayat sürmeye çalışırken, bu kurumlara isyan ederek özgürlük, adalet ve yaratıcılığı aramanın kendisine nelere mal olacağı bilinciyle dahi değildir korkusu, onun korkusu gizlice yayılan, gözle görülmeyen ama yoğun olarak hissettirilir bir korkudur. İnsan, kendini değişen tarihsel süreç içerisinde varlığının bilincinde olan bir varlık olarak ortaya koymayı başaramamış ama durağan bir dünyanın eşya benzeri bir parçası olarak kalmayı tercih etmiştir. O, başlı başına bir kişilik, kendisine özgü bir varlığın sahibi değil, totalin içindeki itaatkar benzerlerden biri olmuştur.¹⁵⁸ Ve Kafka’da bu durum sadece Avrupa için geçerli değildir, belki de tüm dünyayı kapsamaktadır. Nitekim, Amerika adlı eserinde durumun orada da farklı olmadığını göstermiştir. Ona göre, bu dünyanın sosyal yapıları pek az farklılık arz ederler. Yasalarla koruma altına alınmış özgürlüklerin derinlerinde birey maddi dünyanın zincirlerine bağlı bir esir gibi durmaktadır. Kargaşanın, yalnızlığın ve yabancılaşmanın girdaplarına sürüklenmekten kendisini kurtaramayan insan, soyut bir toplumda yaşamaya mahkum olacaktır.¹⁵⁹ Yaşam birey tarafından realize edilecek bir şey olmayıp, gücü temsil eden sistem tarafından insan adına inşa edilmiştir. Dolayısıyla, sonuna kadar sadık, itaatkar, korkak ve sorgulamayan birey tarih sahnesindeki yerini çoktan almıştır. Sistem içerisinde kendini bir çok kurumun ortasında bulan birey, bu kurumların yetki alanlarının bir şekilde içerisine girdiği zaman, bu kurumların kendilerine has kontrol mekanizmalarının, değer yargılarının ve normlarının da boyunduruğu altına girmektedir. Kurumlar arasında gezinen birey, her bir kurumda farklı bir kalıba bürünmektedir. Kişiliği ile girdiği kalıplar arasında gittikçe açılan mesafe zamanla çok sayıda anlam ve realiteden de onu habersiz kılmaktadır ki, bu da, yabancılaşmanın ta kendisidir. Özgürlük ve özgünlüklerini kaybederlerken soyut ayak

¹⁵⁶ Fukuyama, Francis: Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s. 392.

¹⁵⁷ Zijderfeld, Anton C.: Soyut Toplum, çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 2. bası, Ekim, 2001, s. 96-101.

¹⁵⁸ Zijderfeld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 103,104.

¹⁵⁹ Zijderfeld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 109-110.

bağlarına dönüşmüş ve özgün faaliyetleri, düşünceleri ve duyguları ellerinden alınmış, tek tip desenlere büründürülmüşlerdir.¹⁶⁰

“Bu durumu Avusturyalı şair – romancı Robert Musil’ in şu sözleriyle veciz bir şekilde anlatabilmek olasıdır: “Kendisine özgü özellikleri olmayan bir insan, insansız özelliklerden başka bir şey değildir.””¹⁶¹

Soyut toplumu en güzel organize eden unsurlardan biri de şüphesiz bürokrasidir. Kafka yapıtlarında bürokrasinin labirenti andıran kurumsal karmaşıklığını, ulaşılmazlığını, isimsizliğini ve ne kadar soyut olduğunu çok belirgin bir biçimde gözler önüne sermiştir. Ancak labirenti andıran bu sistem dünyanın rasyonel olarak organize olmasını sağlamaktadır. Kurumsal iktidarı elinde tutan gücün elleri kollarıdır adeta. İnsanların büyük çoğunluğu bu kurumsal kırıntılardan ve parçalardan oluşan kendi özel dünyasını, önüne konan yemeği yer gibi yaşayarak inşa etmekte, mevcut durumlara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Protesto eden, isyan eden azınlıkta kalan diğerleri ise ya asimile edilmekte ya da sindirilmektedir. Dolayısıyla, bütünüyle insancıl ve insanı ile bütünleşen bir toplum inşa etmek bir ütopya olarak kalacak, birbirine benzeyen total insanlar yaratmayı hedefleyen sistem gerçeklik ve özgürlük gibi kavramların içine yerleştirilebileceği çerçeveyi çizerken, peşinden gelecek olanların sadece kendisine itaatkar olmasını istemekle yetinmeyecek, aynı zamanda onlardan kendi inandıklarına kendisi kadar inanmalarını da isteyecektir.¹⁶² Dolayısıyla sistemin öngördüğü bürokratik davranış biçimine uygun görevli bilinciyle konuşlandırılmış insanların üzerindeki bu etki bürokrasi aleminin dahi dışına çıkmıştır.¹⁶³ Artık insan soyutlanmışlığını yaşamının her köşesine taşımış ve onunla bir bütün olarak yaşamaya o kadar aşınadır ki, başka türlü bir hayat bilemez hale gelmiştir. İnsanın kendisi için inşa ettiği evren bireyden bağımsız bir yapı arz etmiş ve insan bu yapıyı kendi kişiliğinin bir parçası durumuna dönüştürdüğü için de bu yapı tarafından belirlenir ve kontrol edilir bir duruma gelmiştir. İnsan eliyle inşa olmuş fakat insandan bağımsız bu kurumlar, aynı zamanda insan pratiğinin ve özgürlüğünün ürünleridirler ve şimdi bir belirleyici, bir tayin edici ve bir kontrolör gibi görev ifa etmektedirler. Hepsinden önemlisi bu kurumlar, insanlara hareketleri için modeller sunmakta, insanı hangi yönde konuşup, hissetmeye yönlendirdiği gibi üzerinde uzun boylu düşünüp taşınmadan kabullenmek durumunda kaldığı bir yolda hareket etmeye sinsi bir politikayla maruz bırakmaktadır. Başka bir anlatımla insanların davranışlarını, düşüncelerini

¹⁶⁰ Zijderveld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 117,123,125-126,128.

¹⁶¹ Zijderveld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 128.

¹⁶² Zijderveld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 130-132.

¹⁶³ Zijderveld, Anton C.: Soyut Toplum, a.g.e., s. 140.

ve duygularını yönlendirmektedirler. Bu kurumların becerisiyledir ki insan faaliyetleri durağanlık, kesinlik, belirlilik ve uzun ömür kazanmış olur. Kurumsal yapılar insanların davranışlarını belirli modellerin bünyesi içerisinde birleştirebilecek, bütünleştirebilecek bir güce sahiptir.¹⁶⁴ Dolayısıyla insanlar kendi yaşamlarına karşı tarafsız kalmış, soyut bir toplumun içine fırlatılıp atılmışlardır. Söz konusu kurumlar ise yarattığı insanın dışında kalan insanların yaşamlarına, düşüncelerine ve özgünlüklerine karşı bitarafırlar.¹⁶⁵

Kafka'nın yapıtlarına baktığımızda, sosyal baskı üzerindeki kontrolümüzü tekrar ele geçirmek ve sistemle mücadele edip onu alt etmeye çalışmak, bu labirentimsi ve görünmez olan sosyal kontrol güçlerinin sahip olduğu belirsiz güç nedeniyle imkansız denecek kadar zordur. William Founce bu zorluğu şu şekilde ifade etmiştir:

“(...) Ezici kontrolün tek kaynağı eğer totaliter lider ise, bu liderin devrilivermesi her an için söz konusudur. Eğer bu kaynak, yaşam tarzının tamamından ibaret ise, bu taktirde ihtilalin pek bir yararı dokunmayacaktır. ‘Sistemle başa çıkamazsınız’ fikrinin ifade ettiği gerçek, rasyonel ve kişiliksiz sosyal kontrol karşısında insanların iktidarsızlığını, aczini vurgulayan bir gerçektir.”¹⁶⁶

Soyutlanmış toplumdaki her türlü kontrol gözle görülür, elle tutulur nitelikte değildir. İnsanlar son derece büyük, karmaşık bir bürokratik organizasyon içerisinde bu gücün sinsi tuzağına paçalarını kaptırmış ve hoşnutsuzluklarını anlatacak ya da şikayetlerini dile getirecek yetkili bulmakta inanılmaz engellerle ve zorluklarla karşılaşmakta, çoğunlukla da karşılarında bir muhatap bulamamaktadırlar. Tıpkı Josef K. gibi... Kafka'da “organize olmuş sorumsuzluklar ortamı”nda yollarını bulabilmek için büyük problemlerle yüz yüze gelen insanlar, hedefe ulaşabilmek amacıyla bunları alt etmek için verdikleri mücadelede yok olup giderler. Bireyi kontrol altında tutan bu görünmez güçler ve bireysel etkilenmelere kapalı bulunan bürokrasi labirentinin nereye çıktığı bilinmez kanalları arasına gömülmüş gibidirler.¹⁶⁷ Artık insanlar kendi ağırlık merkezlerinin kendileri dışında, yani diğer insanların ve kurumsal otoritelerin bünyesi içerisinde bulunduğunu bilir.¹⁶⁸ İnsan kendisini kendi elleriyle oluşturduğu mekanizmaya teslim etmek zorunda kalmıştır. Kendi eliyle inşa ettiği bir çemberin içerisine kendini hapsetmiş bulunan insan, kendisine kader olarak bir korkak gibi yaşamayı ve

¹⁶⁴ Zijderfeld, Anton C. ,a.g.e., s. 235-237.

¹⁶⁵ Zijderfeld, Anton C. ,a.g.e., s. 241-242.

¹⁶⁶ Zijderfeld, Anton C. ,a.g.e., s.253,254.

¹⁶⁷ Zijderfeld, Anton C. ,a.g.e., s.256-257.

¹⁶⁸ Zijderfeld, Anton C. ,a.g.e., s.267.

yabancılaşmayı biçmiştir. İnsanoğlu, inşa ettiği yapılar tarafından terk edilmiş, evrende tek başına yalnız bırakılmış ve sosyal belirsizliğin kamburu yine insanın omuzlarına yüklenmiştir.¹⁶⁹ Yabancılaşmanın sonucu olarak da insanın özsel güçleri, düşünce ve düşünce hareketleri sahiplenilmiştir.¹⁷⁰ İnsanın “kendi yaşamının”, sosyal kurumsal otoritelerin “kendisine yabancılaşmış öğelerinin dizginsiz hareketini kendi öz özgürlüğü olarak gören bireyin görünüşteki bireysel bağımsızlığı, gerçekte onun köleliği ve insan dışılığıdır.”¹⁷¹

Kafka’da gerek insanın özgürlüğü, gerekse hakları geçen yüzyıllarla daha da iyiye gitmez. O insanın boyun eğen konumunun, gücün el ve biçim değiştirmelerinin karşısında, hiç değişmediğini düşünür. Gerek hukukta gerekse hukukun varmak istediği amaç olarak adalette içten içe sinsi bir çöküşün yaşandığı konusunda okuyucusunu adeta uyarmak ister. Okuyucularına, insan hakları dediğimiz kavramın, hayatın bütün alanlarında onlarca yıl öncesinden beri aynı gücün elinde bulunduğunu ve insanlığın görme yetisinin tamamen işlevselliğini kaybettiğini düşündürür. Öyle ki, o gücün temsilcileri, - ki bu bir kurum, bir hakim olabileceği gibi, bir sanatçı da olabilir - , tarafından insanoğlunun bir köpek gibi oynatıldığını çağırır. Nitekim Dava adlı eserde ressam Titorelli mahkeme için çalışan bir ressamdır ve Josef K.’ya ressam Titorelli’ ye gitmesini öneren kişi, Titorelli’nin birçok yargıç tanıdığını ve çeşitli nüfuzlu kişilere nasıl yaklaşılacağı konusunda bilgi sahibi olduğunu söyler. Ressam Titorelli de Josek K.’ya adalet teşkilatında resmen tanınmış bir mevkisinin olmadığını ancak “Böyle resmen tanınmamış mevkiler çoğu zaman tanınmış olanlardan daha etkilidir.”¹⁷², derken, bir sanatçı olarak kendisinin de o iktidarın temsilcilerinden biri olabileceğini söylemektedir adeta.

İnsanın sadece insan olduğu için bir takım değişmez ve vazgeçilmez haklara sahip olduğu fikri ve bu hakların yazılı tüzüklerle kanunlaştırılması insanlık tarihinde oldukça eski bir gelenektir. Örneğin, batıda siyasi güç kavramı 200 yıl gibi bir zaman diliminde çeşitli monarşiler, aristokrasiler, soylu sınıfları ve hakim elit sınıflardan devşirilerek oluşturulmuştur. Bu uzun süreçte insan haklarının evrenselleştirilme trendi bir daha geri dönülemez bir siyasi gelişmedir. Ancak insanların hakları hakkında bilgi sahibi olabilmeleri, hatta bilgi edinme hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Sözde bilgi edinme metodları veya hakları insanların menfaatlerine uygun olmadığı gibi, onlara empoze edilen bilgi kategorileri

¹⁶⁹ Zijderveld, Anton C. ,a.g.e., s.274-275.

¹⁷⁰ Marx, Karl: Yabancılaşma, çev. Kenan Somer, vs., der. Barışta Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 3. bası, Ekim, 2007, s. 59.

¹⁷¹ Marx, Karl, a.g.e., s. 93.

¹⁷² Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemaî, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s.140, 152.

de sistem tarafından belirlenmiştir. Ki, bilgiyi elde etme hususunda karşıt siyasi güçler hem fikir olabilir, muhafazakarlar, liberaller, Marksistler, komünistler veya sosyalistler bu hususta ortak bir paydada buluşabilirler. Dolayısıyla insanlar hangi siyasi gücün şemsiyesi altında yaşarlarsa yaşasınlar, hep empoze edilmiş bir bilgi metoduyla yaşamaya mahkum olacaklardır.¹⁷³ İnsanların, bilgi edinme hakkı gibi sözde var olan haklarının altında görünmez bir perdeyle, onların kendi bilgilerini yaratma ve muhafaza etme haklarını hiçe sayan, sosyolojik ve hukuksal hayattan soyutlayan bir sistemde, haklarını aramaları ve bu hususta bilgiye erişimlerinin önünde türlü zorluklarla karşılaşacaklarını tahmin etmek zor değildir. Benzer şekilde bir örnek vermek gerekirse, açıklanmış amacı tam eşitliği gerçekleştirecek bir toplum olan Bolşevik Devrimi'nde farklılığını ortaya koyma arzusu kendini gösterir. Bir devrimin en önünde durmak ve tamamen yeni bir toplum kurmak, alışılmışın çok üstünde bir öngörü gücü ve zekaya sahip, hiçbir şeyden çekinmeyen, dikkate değer kişilikler gerektirir ve eski Bolşevikler bu özelliklere fazlasıyla sahipti. Ama kurdukları toplumda, tam da bu özellikleri ve hırsı ortadan kaldırmak istediler.¹⁷⁴ Bu açıdan bakınca, Kafka'nın insanın boyun eğen tavrının hiç değişmeyeceği yolundaki umutsuzluğuna katılıyor insan. Dolayısıyla, insanlığın kendini içinde bulduğu çıkmazın tüzüklerde, kanunlarda yer alan insan hakları metinlerinden daha radikal bir tedaviye ihtiyacı vardır.

Adalet sorunu Kafka'da sadece toplumsal değil, küresel bir sorundur. Dünyanın her yerinde insanlar aynı adaletsizlikle karşı karşıyadır. Siyasi bir iddia olarak insan hakları adil dünya düzeni için yeterli değildir. Hakların güçlü olanın elinden alındığı toplu bir politik mücadele verilmemektedir ve eğer Kafka'ya bakarsanız böyle bir mücadele hiçbir zaman verilmeyecektir. Dolayısıyla, böyle bir sistemde de kanun tarafından korunan fakat kanunun özümsemediği bir anlayış arasında mevcut insan hakları tüzüğü de gidip gelecektir. İnsan haklarını herkesin başına bastığı insancıl toplumların inşası, zalim ve keyfi yönetim biçimlerinin sınırlandırılması fikri bütün insanlık tarafından paylaşılırken, aynı insan hakları fikri siyasi bir söylem olarak en büyük ilhamını hegemonik dünya düzeninden almaktadır. Hegemonik düzenin kutsallaştırılmış zihniyetinden öteye geçememektedir.¹⁷⁵ Nitekim, ABD kendi benlik duygusunu adeta insanlığın 'son çaresi', 'yeni Kudüs' gibi bütün ulvi gayelerle

¹⁷³ Alvares, Claude: "Küresel Batı Egemenliğinin Entelektüel Boyutu ve İnsanlığın Altında Beşine Olan Etkileri", İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, çev. Oğuzhan Olaş, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s. 184-185, 188-189.

¹⁷⁴ Fukuyama, Francis, a.g.e., s. 383.

¹⁷⁵ Asaria, M. İkbâl: "Hegemonya, İnsan Hakları ve Ferdietçilik", İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, çev. Oğuzhan Olaş, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s. 290-292.

ve yüksek umutlarla muhafaza etmektedir.¹⁷⁶ Kafka Amerika adlı eserinde şöyle der: “Karl Rossmann, (...) çoktandır gözlediği özgürlük heykelini birdenbire sanki güçlenen güneş ışığında gördü. Kılıç taşıyan kolu sanki yeniden yükseliyor ve gövdesinin etrafında özgür rüzgarlar esiyordu. ‘Ne kadar yüksek!’ dedi kendi kendine...”¹⁷⁷. Özgürlüğün bizzat kendisinin ilhamını iktidardan aldığı, gücün elinde bir esir oluşu ve insanların ulaşamayacağı kadar yüksekde oluşu bundan daha güzel ifade edilemezdi. İnsanlığın bu sessizliği doğrudan insanoğlunun kendisini kötü kabusunun ortasına bırakıyor ve insanlığı nerede durduğunu, amacının ne olduğunu, kiminle ya da neyle veya kime karşı durduğunu bilmez bir halde kılarken, bazı insanları savunulmaz olanı savunmak için seçilmişlik hissine kaptırıyor.¹⁷⁸

Kafka’da hukuk da görünmeyen bir otoritenin elindedir. Sosyal yaşamdan soyutlamıştır kendini. İnsanlar hukuk ve adalete dair bir bilgiye sahip değildir. Nitekim aynı otorite insanlara bilgiye ulaşma şansını da kendi çizdiği sınırlar içerisinde verecektir.

Eğer hukuk, kişilerin belirli yönde davranmalarını sağlamayı amaç edinen bir bilim ise, mekanik evren tasarımında bir ‘nesne’ olan insana kuvvet ilişkileri içinde yaklaşacaktır. İnsanlara gerçekleştirmesini istediği davranış yönünde bir kuvvet, bir baskı uyguladığı gibi, yaptırım tehdidiyle donatılmış emirlerden oluşması¹⁷⁹ gerekir ki, Kafka’da insanlar hukukun öngördüğü ilkelere sorgusuzca, sadık birer köpek edasıyla uymaktadırlar. Bu durumu Ceza Kolonisi adlı eserinde çok net görürüz.

Hukuk eğer kendisini toplumdan soyutlarsa, ona bağlı olarak adalet ve özgürlük gibi değerler de uçucu ve soyut kalacak, toplumun kendisi kanun metinlerinde sahip olduğu bu sözde değerleri pratikte içselleştiremeyecektir. Bu durum da bir yüzyılı umuttan karamsarlığa gömecek ve o yüzyılın insanı Kafka da bu karamsarlıktan nasibini alacaktır.

Hukuk sessiz bir utanç ve acz içindedir. Dahası bu kez yok edilenler ya da sömürülmeye çalışılanlar bizzat Avrupalılardır ve sessiz kalan da, Avrupa uygarlığının, insanlığın ortak mirasına katmakla övündüğü hümanist hukuktur. İnsanları yukarıdan empoze edilen doğrularla sınırlamak onları insan olmaktan çıkaracağı için, kullanılabilir özgürlüğün

¹⁷⁶Falk, Richard: “İnsan Hakları ve Batı Egemenlik Örneği: Bozulan Görüntü, Bozuk Uygulamalar”, İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, çev. Oğuzhan Olaş, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s. 299.

¹⁷⁷ Kafka, Franz: Amerika, çev. Ayça Sabuncuoğlu, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2006, s. 9.

¹⁷⁸Sardar, Ziauddin: “Alternatif İnsan Hakları Alanında Bazı Düşünceler”, İnsan Hak(sızlık)ları İnsan Haklarını Yeniden Düşünmek, Pınar Yayınları, çev. Oğuzhan Olaş, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s. 315.

¹⁷⁹ Türkbağ, Ahmet Ulvi: Kanıtlanamayanı Kanıtlamak: Ronald Dworkin’ in Hukuk Kuramı, Derin Yayınları, İstanbul, 2. bası, 2010, s. 20-21.

‘insanlıktan çıkmış’ varlıklar için anlamı yoktur.¹⁸⁰ Oysa hukuku içselleştirmenin tek yolu onu sosyolojiyle birleştirmektir. Hukuku yaratmada ve uygulamada devlet ve onun desteği yeterli değildir. Hukuk ancak toplum tarafından yaratılır ve onun kararıyla uygulanırsa, insanlara içselleştirilebilir. Böyle bir hukuk ortamında devlet de diğer gruplar gibi yaratmadığı ve çiğneyemeyeceği kendisinden üstün hukuka tabidir.¹⁸¹

Kişilere, hak ve yükümlülüklerini bilme ve bunlara göre davranma olanağı sunmayan bir yönetimin hukuk devleti olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Hak ve yükümünü ancak mahkemede öğrenen kişiler, davada haksız da olsalar, keyfi bir uygulama karşısında bulduklarından emin olacaklardır.¹⁸² Ancak bu durum Kafka’da daha da ileri bir boyuttadır. Öyle ki, Dava adlı eserde Josef K. hangi suç nedeniyle yargılandığını öğrenemeden ölmüştür, hatta adeta infaz edilmiştir. Ya da Ceza Kolonisinde adlı eserde, birazdan işkence cihazının içine girecek olan mahkum suçunun ne olduğunu, hangi gerekçeyle infaz edileceğini bilmemektedir. Nitekim, eserde gezgin subaya ‘hangi suçu işlediğini bilmiyor mu?’ diye, hayretle sorar. Subay ise sistemin aynadaki yüzü gibidir, gayet soğukkanlı bir biçimde makinenin mahkumun vücuduna hangi suçu işlediğini yazacağını söyler. Yani, mahkum hangi suçu işlediğini ve hakkında verilmiş olan hükmü işkence esnasında, o işkencenin bir parçası olarak öğrenecektir.¹⁸³ Dolayısıyla mahkumun bir savunma hakkı da yoktur, savunma almak gereksiz ve zaman kaybetmekten başka bir şey değildir, zaten hakkında verilen hükmü değiştireci bir etkisi de yoktur. Kafka, belki de bize ‘yasanın yaratıcısının gerçeklik değil, otorite’¹⁸⁴ olduğunu göstermek istemiştir. Kafka’nın Davası da “bir hukuk kuralının kapsamında değerlendirilemeyen, bir kurum kapsamında da değerlendirilemeyen, belirli bir sonucun da öngörülemediği”¹⁸⁵ bir davadır. Bu davalarda hukuki sonuç olarak tek bir doğru cevap olduğunu gösterir.¹⁸⁶ Nitekim Dava adlı eserde romanın karakterlerinden ressam Titorelli “Mahkeme asla inancından döndürülemez” derken, mahkeme için tek bir doğrunun olduğunu fısıldar adeta. Benzer şekilde Titorelli mahkemede üç aklanma olasılığından bahseder, ancak bunlardan gerçek anlamda aklanma için davalının suçsuzluğunun belirleyici olduğunu söyledikten sonra “(...) yasada davalının doğal olarak aklanabileceği yazılı, fakat yargıçları etkilemenin mümkün olduğu yazılı değil.”, demektedir. Titorelli gerçek anlamda

¹⁸⁰ Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 28,31.

¹⁸¹ Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 26-27.

¹⁸² Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 81.

¹⁸³ Kafka, Franz: Ceza Kolonisinde, çev. Tefik Turan, Can Yayınları, İstanbul, 1. bası, Kasım, 2007, s. 77.

¹⁸⁴ Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 112.

¹⁸⁵ Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 114.

¹⁸⁶ Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 119.

aklanmanın mümkün olmadığını söylemektedir.¹⁸⁷ Diğer iki aklanma modeli ise; görünüşte aklanma ve sürüncemede bırakmadır ki bu iki aklanma çeşidi de aynı sonucu vermektedir. Bunun yanında bu iki aklanma çeşidinde insan yargılanmaktan kurtulamaz, sadece süreci uzatır. Sonunda mutlaka hakkında bir hüküm verilecektir. Yani mahkemenin tek bir doğrusu vardır ve bu değiştirilemez bir yazgı gibidir. Yasa ise mahkemenin gölgesinde kalmaktadır. Dolayısıyla Kafka aslında açıkça yasaların dahi kurumların gölgesinde kaldığını, bir mahkemenin yasayı uygulaması gerekirken, yasanın kurumsal bir güç olan yargının karşısında nasıl da soyut kaldığını göstermektedir.

Eşitliğe, özgürlüğe, bireyin devlet karşısında üstünlüğüne, insan haysiyet ve onuruna önem vermeyen, bunların hukukta yeri olmadığına inanan ve diğer insanları da buna inanmaya zorlayan bir yargı sisteminden adalet, insana saygı, eşit muamele ve güvenilirlik beklemek saflık olur. Kısacası, belirli bir hukuk etiğine sahip olmayan bir hukuk sistemi ve onu temsil eden yargı erkenden insanlara güven ve itimat veren, onlara karşı eşitlik duygusunu hissettiren tarafsız kararlar vermesini beklemek iyimser bir yorum olur. Hukuk sistemi açısından içinde bulunduğu temel sorun, genel anlamda hukuku işletmekle yükümlü kişilerin belirli bir hukuk etiğinden yoksun olmaları ya da ona yeterince önem vermemeleridir.¹⁸⁸

4-) KAFKA' DA HUKUK ve ADALET

Kafka hukuk ve adalete iktidar ve güç ekseninde bakmaktadır. Dolayısıyla Kafka' nın ümitsizliği hukuk ve adalet çerçevesinde de kendini gösterir. Kafka, adeta yasaya isyan eder. Çalışmamızın bu kısmında, Kafka ekseninde bir hukuk ve adalet analizi yapmaya çalışmadan önce, genel olarak hukuk ve adalet incelemesi yapmaya çalışacağız. Daha sonra konumuza ışık tutacağını düşündüğümüz dört büyük adalet teorisi üzerinde duracağız. Ve nihayet, bütün bu veriler ışığında Kafka' nın hukuka ve adalete olan yaklaşımını anlamaya çalışacağız.

¹⁸⁷ Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s.153,157.

¹⁸⁸ Topakkaya, Arslan: Hukuk ve Adalet, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.60.

4.1-) Hukuk

Herkesi tatmin eden bir hukuk tanımı yapmak oldukça zordur. Bunun nedenlerinden biri de insanların kendi otonom yapılarının, kişisel eğilimlerinin, psikolojik yapılarının ve yargılarının onları farklı yönere yöneltmesinden kaynaklanır. Romantik ve duygusal bir insanın soyut ve aşkın bir doğal hukuk anlayışına yatkın olmasının şaşırtıcı bir durum olmaması gibi, maddeci bir eğilimin somut olgulara dayalı bir hukuk anlayışının yanında yer alması da gayet doğaldır. Ürkek tabiatlı, baskıyla büyümüş, duygusal bir insanın belki hukuku soyut, güçlü, kendisini saran bir sığınma yeri olabilecek söyleneceye dayalı “halk ruhunda” arayacaktır. Kişisel eğilim ve koşulların yanında, seçilen bilimsel yöntem de hukukun tanımında etkili olacaktır.

Hukukun ve devletin temeli ve zemini, dayandığı realite sosyal olgulardır. Hukuk tepeden inme bir buyruk veya soyut bir ide değildir. Hukuk sosyal gruplar ve sosyal olaylar tarafından empoze edilen kurallar bütünüdür; yakın amacı düzeni sağlamak, derindeki amacı ise adaleti gerçekleştirmektir.¹⁸⁹ Hukukun temelinde sosyolojik olaylar yer aldığına göre, o, toplum için vardır. Toplum kendine özgü amaçlara sahip olmakla birlikte, bireyler ve grupların da başlıbaşına amaçları bulunmaktadır. İnsan hem özgecil hem de bencil bir varlıktır. Kendi çıkarları gerektirdiğinde, gücünü başkalarının zararına kullanmaktan, onları keyfince kendine boyun eğdirmekten, hatta öldürmekten geri kalmaz. Nitekim, savaşın insanlık tarihi kadar eski olduğu gözönüne alınacak olursa bu husus daha net anlaşılır. Toplumsal yaşam doğal olarak gerçekleşmeyeceğine göre, onun insan tarafından kurulması ve bir düzene bağlanması zorunludur. İnsan, bunun için gerekli olan yeteneğe de sahiptir. Gerçekten insan, varlığını korumak için, çevresini egemenlik altına almak ve değiştirmek üzere bilinçli bir planlamaya tabi tuttuğu gibi, bizzat kendisini kendi egemenliği altına alarak benzerleri ile olan ilişkilerini de bu planın içine sokabilmekte ve sokmak durumundadır. Adalet dediğimiz değerın buyruğu da, insanlar arası ilişkilerde bir tür eşitliği öngörmekle bunu gerektirmektedir ki, toplumsal yaşamın normlarla düzenlenmesi, adaletin gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim insanlar, düzeni gerçekleştirmek amacı ile bir takım normlar meydana getirmişlerdir, bunların en önemlisi de hukuk normlarıdır. Hukuk, diğer sosyal normların yanı sıra toplumun düzenini sağlar ve bu yüzden de o, her şeyden önce düzen demektir. Bu anlamda hukuk kargaşalık,

¹⁸⁹ Öktem, Niyazi; Türkbay, Ahmet Ulvi: Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul, 2. bası, Ekim, 2001, s. 251-252.

ölçsüzlük ve başboş davranışın karşısında yer alır. Bir düzen olarak hukuk, olan bir düzen değil, olması gereken bir düzeni temsil eder. Gerçi o, kendisine uyulması ve uygulanmak için vardır. Çünkü hukuk normlarının içerdiği ve yansıttığı adalet dediğimiz değer, ahlaki bir değer olmakla birlikte, gerçekleştirilmeyi, toplum yaşamında yürürlük kazanmayı bekler.¹⁹⁰ Dolayısıyla hukuk düzenleyici sosyal normlar bütünü olarak belirli temel ilkelere bağımlı olmak durumundadır. Yani, hukuk dediğimiz disiplin diğer disiplinlerden tecrit edilerek incelenecek bir alan değildir. Hukukun gerek diğer bilim dallarıyla, gerekse toplumda geçerli olan değer alanlarıyla kurduğu ilişki hukuk sisteminin oluşmasında temel bir role sahiptir. Bir toplumda geçerli olan hukuk sistemi mecburen o toplumun din, gelenek, ahlak ve tarihiyle bütünleşmiş bir ilişki içinde olmalıdır. Bu, hem hukukun işlerlik ve geçerlilik kazanması için hem de toplum üyelerinin kendi hukuk sistemlerine sahip çıkmaları ve ona rıza göstererek uymaları için olmazsa olmaz bir gerekliliktir.¹⁹¹

Dolayısıyla, bir yükümlenmeler sistemi olarak hukuk, toplum içindeki insanların birbirlerine karşı olan yükümlülüklerini de düzenler. Herkesin yasayı bilmekle yükümlü olması hukukun toplumsal yanını vurgular. Hiç kimse “yasayı bilmiyordum, beni sorumlu tutamazsın” diyemez. Bu anlayış hukukun toplumun içinden çıktığını gösterir. Yasayı yaratan grup onu bilecektir. Çünkü hukuk bizzat onun kendi eseridir, bilmemesi söz konusu olamaz.¹⁹² Nitekim, bir toplumdaki insanların hukukla hiç ilgisi olmasa dahi, kanun maddelerini bilmiyor olsalar da, ne yaparlarsa suç işlemiş olurlar bilirler. Bu da hukukun toplumsallığını, toplumun değerlerinden doğduğunu göstermektedir. Hukuksal bir kurumu açıklarken de hukukun toplumsal karakterini, toplumsal bilincin ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Hukukun toplumsallığı olgusu yasa ve sözleşmelerin yorumunda da kendini göstermektedir. Tarihsel akış içinde ortaya çıkan olaylara bağlı olarak yapılan yasa yorumlarının yasa koyucunun amacına ters düşen bir görünüm aldığına çok sık rastlanmıştır. Sosyolojik gerçeklere dayanmayan yasaların zamanla uygulama kabiliyetini yitirdiği de bilinmektedir. Çünkü hukuk insanlar arası ilişkiler alanına ait bir olgudur. İnsanlar arası ilişkiler de bazı davranış kurallarını gerektirmektedir. Bu kuralların derininde, kökeninde çeşitli hakikatler veya kavramlar olabilir, ama görünüm ortamları veya ortaya çıkış biçimleri sosyolojik niteliktedir. Başka bir deyişle, bu kurallar içgüdüsel, doğal belirlenimlere tabi, doğuştan var olan oluşumlar değildir. İnsanlar kendi kurallarını ortaklaşa olarak kendileri yaratmışlardır. O

¹⁹⁰ Aral, Vecdi: Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 3. bası, Kasım, 2010, s. 170-171.

¹⁹¹ Topakkaya, Arslan: Hukuk ve Adalet, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 161.

¹⁹² Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 252.

halde hukuk kuralları da oluşum zeminini toplumsal ilişkilerde bulmaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki, hukuk bilimi aslında hukuk sosyolojisidir; pozitif hukuk, hukuk bilimi değildir, o, hukukun tekniğidir. Pozitif hukukçular hukuku iyi yorumlayıp, çok başarılı bir biçimde uygulayabilirler, yetkin bir çalışma da ortaya koyabilirler, ancak hukukun bilimsel yanı toplumsal bir olgu olmasından gelmektedir. Hukuk, ancak sosyolojik boyutuyla bilim niteliğini haizdir. Ancak, buradaki bilimin sosyal bilim olmasından ötürü tüm zamanlar için geçerlilik arz edemez. Belli zaman ve mekan koşulları için bir geçerlilik söz konusudur. Çünkü, sosyal alana yapılan insanın iradi müdahalesi sosyal olay ve olguları değiştirebilme gücüne sahiptir. Hukuk bütün bu değişime adapte olacak şekilde dinamik olmak zorundadır. Dolayısıyla, hukuk bilim olma iddiasında ise, sosyolojiden asla uzaklaşamayacaktır. Bir ülkedeki hukuk kuralları, o toplumdaki sosyal güçlerin davranışlarının aynasıdır. O toplumun ahlak anlayışı, dini, ekonomik yapısı sosyal etmenler olarak hukuku belirler. Bir hukuk tekniği olan pozitif hukuk yürürlükteki hukuk kurallarını incelerken, hukuk sosyolojisi bu kuralların dayanaklarını ve nedenlerini araştırmaya çalışır.¹⁹³ Zira, dayanak ve nedenden yoksun kurallar ve yaptırımlar insanların geleceğine ilişkin derin bir karamsarlığa neden olurlar.

Hukukta pozitivizm ise yasa koyucuların irade bildirimini olarak kendini gösterir ki, bu irade bildirimini sübjektif, keyfi, gelişi güzel olabileceği gibi, bir toplumu toplumsal gelişmelere ters de düşme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir. Devletin etkinliği ve zorlayıcılığı, devlete dayalı yaptırım hukuksal pozitivizmi devletçi ve iradeci bir hukuk anlayışına götürebilir. Pozitif hukuk, eylemsel olarak uygulanan hukuktur ki, hukuk düzenlemelerinin tümü devlet otoritesine dayanmaktadır. Zira, bir hukuk kuralının eylemsel olarak uygulanabilirliği geçerlilik, etkinlik ve zorlayıcılık koşullarına bağlıdır. Bu koşullar ise devlet iradesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Hukuk kurallarının geçerliliği belli usul ve biçimlere göre yürürlük kazanmasıyla olur. Etkinliği ise mahkemelerce uygulanıp, eylemsel olarak yürürlükte olmasıdır. Zorlayıcılık ise devletin kolluk gücüyle gerçekleştirilir. Demek ki, hukuksal pozitivizm, hukuku geçerlilik, etkinlik ve zorlayıcılık unsurlarıyla açıklayıp sonuç olarak onu devlet iradesine bağlamaktadır. Hukuksal pozitivizm aslında biçimciliktir. Biçimcilik de hukuk kurallarının devlet iradesiyle özdeşleşmesi demektir. Hukuksal pozitivizmin bu biçimciliği irade eylemini bağımsız bir varlık haline sokmakta, adeta tabulaştırmaktadır. Böyle olunca da gelişi güzel iradesel kararlar değerli ve olumlu gibi kabul

¹⁹³ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 254, 256.

edilmektedir. Oysa, önemli olan aklın iradi kararlarıdır. Akıl da sosyo ekonomik gerçeklere ve değer kavramına yabancı olamaz. Hukuk olgusunun devlet iradesine indirgenmesi, onun çağdaş gelişmelere, endüstrileşmeden doğan yeni olgulara yetersiz kalmasına sebep olacaktır. Öte yandan devlet iradesi dışında da bir hukuk oluşmaktadır ve bu hukuka karşı devletçi bir anlayışla yaklaşmak insan haklarının gelişimini tehdit edici bir yapı ihtiva edecektir. Hukuksal pozitivizm bu iradeci anlayışıyla otoriter ve totaliter siyasal sistemlere giden kapıyı da aralamaktadır. Nitekim, milliyetçiliğe veya faşizme kaynaklık eden hukukçuların çoğu pozitivisttir.¹⁹⁴ Tarihte Fransız Devrimi bize pozitivist hukuk anlayışının ne derecede tehlikeli olduğunu gösteren süreçlerden birisidir. Hukuki pozitivizm uğruna nice başlar giyotin altına gitmiş, sayısız cinayetler işlenmiştir. Kafka, geçmişe bakarak mı bilinmez ama hukuki pozitivizmdeki tehlikeyi görmüş ve Ceza Kolonisinde adli öyküsüyle 20. yüzyılın başından ortasına düşürmüştür. Vicdan ve hukuki ödev kavramlarını hukuk alanından ayıklayan pozitivist hukuk teorileri, hukuku kaba güç ve terörden, maddi bakımdan değil, ancak zorlama ve güç kullanmanın kurala bağlılığı gibi meşrulaştırılmış formal bir özelliklerle ayırdedebilmektedirler.¹⁹⁵

Pozitivizme benzer bir biçimde normativizm de devletle hukuku özdeşleştirir. Bütün insan davranışları, doğrudan veya dolaylı olarak hukuken düzenlenmiştir. Yasaklanmayan şey hukuken serbest bırakılmış demektir. Tüm bireysel hak ve özgürlüklerin kökeni hukuk devletidir. Devletle hukuk özdeşleşince, devlete karşı hiç kimse hak hukuk iddia edemeyecektir.¹⁹⁶ Oysa hukuk olarak asla iktidarın iradesiyle oluşturulmuş, onun taşıyıcısı olan kağıttan ibaret yasa kitaplarında yer alan normlar silsilesi ya da Romalılar' da olduğu gibi taşlaşmış XII Levha Yasası anlaşılabilir; kağıt ve taş yığını hukuk olamaz.¹⁹⁷ Hukukun gerçekliği somut ve özel olayda, uyuşmazlıkta ve onun çözümünde ortaya çıkar. Hukuksal bir uyuşmazlıkta da asıl olan cezalandırıcı anlayışı destekleyen normatif cezalar değil, bir çözüm bulmaktır veya çözüm bulma zorunluluğudur. Çözümsel bir yaklaşım ise kişisel katılımı, riski, sorumluluğu zorunlu kılar. O halde genel normlar, sorunu çözümlenmekten uzak, yetersizdir. Açıkça görülmektedir ki normatif veya pozitif hukuk görüşleri hukuk etiği açısından sağlıklı değildir, somut olaylara öncelik verilmelidir. Çünkü, sosyal gerçeklikten ayrı bir normlar dünyası olamaz. Hukuk sosyal yaşamın içinde devamlı gelişme halindedir. İnsanlığın gelişimi ve hak arama bilinci oranında hukuk gerçek bir güvenceye kavuşur. Başka

¹⁹⁴ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 382-386, 397-398.

¹⁹⁵ Aral, Vecdi, a.g.e., s. 91.

¹⁹⁶ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 403.

¹⁹⁷ Aral, Vecdi, a.g.e., s. 41.

bir değişle, hukuk insanların kalbine yerleştikçe bir teminat haline dönüşür.¹⁹⁸ Sosyolojik bir bilim dalı olan hukuk, toplumsal dinamizme bağlı olarak statik bir olgu değildir. Hukukun gerçekteşirmesi gerekli en yüce amaç olan adalet de ahlaktan bağımsız olmadığı gibi, özgürlük ve eşitlik değerlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla, özgürlük ve eşitlik güdümlü bir adalet istemi daima ideal hukuku, olması gereken hukuku arayacaktır. Dolayısıyla, hukuk yalnızca bir metinler bilimi değil, yaşam bilimidir, toplumsal bir olgu olarak yaşamı anlayıp kurallar koymaya yönelik bir tutum içinde olmalıdır. Hukuksal pozitivizm ise tüm bilimlere kayıtsız kalmaktadır. Çağdaş hümanist düşünce tarih, toplum bilim, ekonomi ile hukuk arasında zorunlu bir bağın olduğunu vurgular. Bütün bunların ışığında diyebiliriz ki, pozitivizm bilim dışı, ahlak dışı, çağ dışı bir anlayış olmakla birlikte, insan hakları söylemi ile de bağdaşmamaktadır. Hukuksal pozitivizmin ahlak dışı olması, kötü hukuka uymayı da zorunlu kabul etmesinden gelir. Sosyo moral gereksinimlere ters düşen bir hukuk kuralı da bu bağlamda hukuktur ve ona uymak zorunludur. O halde bu düşünceye göre, ahlaka ya da adaletin yerini bulması anlayışına ters düşen bir hukuk kuralı da yürürlük bulabilecek ve adalet ya da ahlakla çelişse de, adeta zorba bir biçimde uygulanabilecektir. Oysa hukuk adalete ters düşemez, çünkü o, adalet değerini yerine getirmek için vardır. Benzer şekilde hukuk, ahlaki olmayan bir eyleme de zorlayamaz. Ahlaka ters düşen kuralın hukuk olduğunu kabul ettiğimiz taktirde, yaptırımla desteklenmiş bir hukuk kuralı bizi ahlaksızlığa zorlayabilecektir. Çaędıőılıęa gelince, eleştirinin yapılamayacağı, sorgulanamayacak bir irade anlayışına yüzümüzü dönmek, bilimsel verilere sırt çevirip, çağdıőı bir tutuma dönmeyi deyimler.¹⁹⁹

Tarihsel süreç içerisinde iktidarı elinde bulunduranlar pozitif hukuk metinlerine sarılmış ve yasallığı demoklesin kılıcı gibi insanların üzerinde bir baskı ve korkutma aracı olarak kullanmışlardır. Bu itibarla, pozitif veya normatif hukuk anlayışında, hukuki yükümlülüğün temeli, yaptırım yani ceza ile korkutup, insanların iradesini hukuka uygun bir biçimde belirlemek yolunda bir zorlamaya dayandırılmaktadır.²⁰⁰ İktidarı elinde bulunduranlar diğerlerinin özgürlüğünü hep çekince ile karşılaşmışlardır. Bunun karşısında yönetilenler özgürlüğünü kazanmak için mücadele etmişler, tam özgürlüğe giden kapıyı aralayacaklarken, karşılarında bu defa da pozitif ve normatif görüşlerle örölü bir aę çıkmıştır adeta. Özgürlüğünü davranışlarıyla ortaya koyan insan doğuştan özgür ve eşit olsa da, irade ve düşüncenin özgür olması yeterli değildir. Önemli olan bu irade ve düşüncenin özgür bir görünüm de

¹⁹⁸ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 185.

¹⁹⁹ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 398-399.

²⁰⁰ Aral, Vecdi, a.g.e., s. 91.

kazanmasıdır. Toplum içindeki çeşitli engeller, çeşitli sosyal belirlemeler insanın özgürlüğünü engellemektedir. Pozitif ve normatif görüşler özgürleşmeyi sağlamakta yetersizdir ve bir devlet özgürleşmeyi sağlayamıyorsa, o devlet çağdışıdır. Bu bağlamda özgürlüğü tanımayan devlet otoriter ve totaliter bir devlet olup, belki yasal olabilir ama meşru olmayan bir hukuk düzenini temsil ettiği aşıkardır. Meşruluk sözcüğünün genellikle alışılmış olan anlamı, pozitif hukuk normuna uygunluktur. Bu aslında yasal olma demektir. Pozitif hukuka uygundur diye işkence yöntemini uygulayan bir iktidarın yasallığı kuşku götürmüyebilir ancak meşruluğu bir hayli tartışmalıdır.²⁰¹ Örneğin; 1919 yılında Münih'te kurulan hükümetin koyduğu “Devrimin temel ilkelerine karşı her türlü aykırı davranış cezalandırılır” gibi bir norm, ortada adalet ve hukuk güvenliği adına hiçbir şey bırakmaz. Hukuk ve adalet düşüncesiyle bağdaşmayacak olan her türlü keyfiliğe kapıları ardına kadar açar.²⁰² Dolayısıyla eğer bu pozitivist irade yanılırsa veya özgürlük karşısında olumsuz tutum alıp, işkence ve baskıyı yeğlerse, meşruluk ne olacaktır?²⁰³

İşte, normativizm ve pozitivism yasallık koşulunu arayarak meşruluğu devlet iradesine indirgemektedir. Kafka da eserlerinde bu tehlikeye dikkat çekmiştir. O, açıkça yasallığın, yasal korumanın yetersizliğine ve güvenilir olmadığı gibi zorbalığına atıfta bulunur. Örneğin; Ceza Kolonisinde adli öyküsünde işkence yasaldır, ama gezgin bu yasallığın meşruluğunu cellat görevini üstlenmiş, işkenceyi savunan subayla yaptığı konuşmada açıkça sorgulamaktadır.

Pozitivizmin 19. yüzyılı içine düşürdüğü tehlike karşısında, 20. yüzyılın başlarında pozitivist düşünceye karşı hukukta tepkiler oluşmaya başlamış ve hukuk gerçekliğinin çok boyutlu olması gerektiği, hukukun toplumsal realitenin önemini dikkate alması gerektiği savunulmaya başlanmıştır. Nitekim, savaşların getirdiği bunalımlar, anlamsız ve saçma toplumsal yapılar insanları bilinçsiz mekanik bir yaşama itmiş, tüketim toplumlarında kişi adeta otomatlaşmış, kitle haberleşme araçları beyinleri yıkamış, insan bireysel otonom yapısını yitirmiş, toplumun, mesleki kuruluşların, baskı gruplarının, tekel, kartel ve tröstlerin bilinçsiz bir neferi olmuştur. Yani, ortada soyut bir özgürlük söz konusudur, henüz potansiyel somut bir uygulamaya geçememiştir. İnsanlar saçmanın bataklığında yaşamaya mahkum edilmiştir. İşte, Kafka' nın tüm yapıtları hep bu saçmanın ve bunalımın yorumlarıdır. Onun eserlerinde kendini hissettiren hukuk, kendisini istemiş, düşünmüş ve tasarlamış olan insanoğlundan

²⁰¹ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 94-95.

²⁰² Aral, Vecdi: İnsan Özgür mü?, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s.235.

²⁰³ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 95.

bağımsızlaşmış, dolayısıyla bir takım güç odaklarının elinde keyfileşmiş ve kendisini yaratan insana yabancılaşmakla kalmamış, aynı zamanda onun karşısında onu tutsak eden bir güç halini almıştır. Dolayısıyla, Kafka'da hukuk gerçeklik dünyasından ayrılmış, adeta ilizyonist bir dünyanın saçmalığının eteğinde insanları savurmaktadır. Bütün bu saçmalığın karşısında bir çıkar yol aranmaktaydı. Sürüye katılmama istem ve çabası, maddenin katı belirlemelerinden kurtulma, idenin soyut metafizikliğini, mistisizmini yıkmaya yoluydu bu. Ancak, öte yandan da değerlerin içeriğini kötüleştiren, yozlaştıran yine hukuku yaratan insandı. İnsanoğlu kendi çıkarları uğruna zaman zaman değersiz değerli göstermiştir. Zaten değer hakkında olan kuşku kökeni ve nedeni çıkarıcı düşünce de yatmaktadır. Sosyo politik alanda bu çok daha yaygın bir hal almaktadır. Siyasal ve toplumsal gücü ellerinde bulunduranlar, kendi çıkarlarını zaman zaman topluma değerli olarak gösterip, onları benimsetmeye uğraşmışlardır ki daima da uğraşırlar. Baskının, sömürünün, terörün, eşitsizliğin geçerli olduğu siyasal rejimlerde görülen bu durum, değerlerin özgürlükten ayrılmadığının da göstergesidir. Özgürlüğü, değeri gerçekleştirme ve güncelleştirme aracı olarak kabul edip, özgür bir ortamı hedefleyen rejimlere dört elle sarılmamız, özgürlüğe ve değere olan inancımızı gösterir.²⁰⁴

4.2-) Adalet

4.2.1) Genel Adalet Yaklaşımı

Bu özgürleşme çabaları ve özgürlük değeri, bir başka değere daha bağlıydı, o da eşitlik değeridir. Özgürlük ve eşitlik adalet değerinin de temel unsurlarıdır. Bu bağlamda adalet düzenleyici bir kavram olarak ortaya çıkmakta, toplumsal ilişkileri eşitlik esasına göre düzenlemekte ve özgürlüğün olmadığı yerde eşitliğin soyut kalacağından hareketle, insanın eşit ve özgür doğması esasına dayanmaktadır.²⁰⁵ Adalet kavramı da tıpkı hukuk gibi statik bir kavram olmayıp, sosyolojik gelişmelere ve evrilmelere göre değişim gösteren dinamik bir kavramdır ve hizmet ettiği amaç da insan haklarına en uygun ve en adil adalet sistemini geliştirmektir.

²⁰⁴ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 94, 173, 182.

²⁰⁵ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., 73.

Antik Yunan' a kadar uzanan adalet teorisi, köklerini gerçek anlamda Aristoteles' de bulur. Çünkü Aristoteles, modern hukukun da öngördüğü şekilde adaletin temel direği olarak eşitlik düşüncesini öngörür. Aristoteles kökenli dağıtıcı adalet, denkleştirici adalet ve hakkaniyet olarak adlandırılan bu üçlü ayırımı²⁰⁶ modernizmden post modernizme geçen süreç içerisinde sosyal adalet, onarıcı adalet, dönüştürücü adalet gibi başka adalet anlayışları da eklenmiş ve adalet teorisi yüzyıldan yüzyıla gelişim göstermiştir.

“Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir.” Aristoteles' e göre, genel adalet anlayışı, meşru anlamda yasalara uygun ve politik düzene saygı gösteren bir adalettir. O' na göre adalet kendisini her zaman bir bütün içerisinde gösterir. Çünkü o bütün, gerçekliğin ta kendisidir ve devlet de doğası gereği adaletin görüldüğü en önemli yerdir. O halde, o bütünün tüm parçaları bütüne uygun olarak düzenlenmek mecburiyetindedir. Devlet, toplumsal açıdan mutlak bağımsızlığı temsil ettiği gibi, en yüce değer olan herkesin mutluluğu ilkesine göre devlet düzeninde adaletin sağlanmasını da temin eden biricik araçtır. Devlet bu amacına yasalarla ulaşır. Aristoteles, hocası Platon' un adaletin en yüksek fazilet olduğuna dair görüşlerini aynen alır ve bu görüşü çağının çok ötesine taşıyan bir biçimde geliştirerek, genel politik ve yasal doğruluk kavramına dönüştürür. Aristoteles, en yüksek fazilet olan adalet kavramından hareketle devletin pozitif düzeni kavramına ulaşır. Bundan çıkan doğal sonuç ise, adalet kavramıyla yasanın adaleti kavramının anlam bakımından eşitlenmesidir. Ancak, Aristoteles de hukuk olarak tespit edilmiş bir yasalar bütününe zamanla bizzat kendisinin hukuksuzluğa sebep olduğu ya da olma ihtimalini gözardı etmez. O, bu olguyu normatif hukukun genelliğinden doğan olumsuz bir durum olarak kabul ederek, yasalarda görülen bu boşluk ve eksikliğe karşı yasaları yorumlamaya dayanan bir metod geliştirilmesi gerekliliğini öngörür. Aristoteles, bu bireysel ya da özel eşitlik anlayışına dayanan adaletin yanında, kamusal ya da hukuksal eşitlik anlayışına dayanan ikinci tür bir adalet anlayışından daha bahseder. O, bu ikinci tür adalet anlayışını, bireyler arası ilişkilerde açığa çıkan yasal ya da yasa dışı olgularda karşılaştığımız ve bu anlamda ceza hukukunun ve pozitif hukukun konusu olan adalet kavramının altında inceler. Bu bağlamda O, misliyle karşılık verme anlayışına yanlış bir hukuk olgusu olarak bakar. Misliyle karşılık vermeye dayanan anlayış eşitleme ilkesine hiçbir biçimde uygun düşmemektedir. Hukuki olarak asıl yapılması gereken şey, yapılan davranışın yanlışlığını

²⁰⁶Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 69.

gösterip, aynı zamanda eğitmektir. Yani yasaları ihlal eden kişiye uygun ve ölçülü bir karşılık ya da ceza verilmelidir ki, bu da devlet tarafından yasalar eliyle yapılması gereken bir şeydir. Bir başka deyişle, Aristoteles, bir kimseye karşı işlenen bir suçun cezasının yasalar tarafından verilmesi gerektiğini, fakat bu arada yapılacak tek şeyin suçun karşılığını vermek değil, aynı zamanda ilgili kurumların suçu işleyene dönük bir eğitim süreci başlatmaları gerektiğini özellikle vurgular. Aristoteles'in Antik Yunan'dan seslendiği bu anlayış çağdaş hukuk anlayışına oldukça uygun olmakla birlikte²⁰⁷, O'nun hukukun sadece ceza vermek olmadığını, sadece cezalandırma prensibine dayalı bir adalet anlayışının yanlış bir olgu olduğunu taa Antik Yunan'dan söylemesi ve buna karşılık 20. yüzyılın aşırı cezalandırıcı sistemleri karşısında dehşete düşmemek ve ümitsizliğe kapılmamak imkansız gibi görünmektedir.

Yasa karşısında herkesin eşitliğini savunan ve yasanın eylemin yasaya uygun olup olmadığıyla ilgilendiği bir adalet anlayışını yeniçağ "biz duygusu" kavramıyla karşılamış ve özgürlük ile eşitlik kavramları arasındaki gerginliği biriktelik duygusuyla dengeleme amacına yönelmiştir.²⁰⁸

Öncelikle adalet bir değer olarak, üstelik de ahlaki bir değer olarak, yalnız hukukçuları değil, bütün insanları ilgilendirmektedir. Adaletin bizleri değerler dünyasına götürmek, onlar üzerinde düşünmek konusundaki asıl yaşamsal önemi, onun insanların bir arada yaşamalarını sağlayan yetkin bir düzen tasarımını içermesinde yatar.²⁰⁹ Hukuki açıdan ise adaleti yansıtan hukuk düzenleri meşru, diğerleri meşru değildir. Yasa ve hukuk adalete uymalıdır, yoksa meşruluğunu yitirir. Soyut bir adalet anlayışı, kişiyi gelişen toplumsal olaylara karşı yabancılaştırır. Hukuk düzenleri amaç değil, bir araçtır. Amaç hümanizme uygun bir yaşamın kurulması, toplum ve insanın mutluluğudur. İnsanı yalnızca toplumda gördüğü hizmet değil, aynı zamanda evrensel misyonu olan "genel anlamda insan" olarak kabul etmek gerekir. O halde hukuk düzenlerinin amacı genel anlamda insanın mutluluğu ve özgürlüğü olmalıdır.²¹⁰ Mutluluk ise insanın kendisinin bir doyum ve olgunluğa erişmesi ve bunu da kendi çabalarıyla, anlamlı etkinliği ile elde etmesidir. Mutluluk anlamlı, daha doğrusu değerlerle ilgili bir etkinliği gerektirir. Böyle bir etkinlik de anlamlı, yaratıcı ilişkilerde kendisini bulur. Sadece iktidar ve güç gibi haz durumlarının peşinde koşanlar insandan, insanı anlamaktan, acı ve sevinçlerini paylaşmaktan uzak kalacakları için, yaşamın yalnızca bir yüzünü

²⁰⁷ Topakkaya, Arslan: Hukuk ve Adalet, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 31-37.

²⁰⁸ Topakkaya, Arslan, a.g.e., s. 40, 43.

²⁰⁹ Aral, Vecdi, a.g.e., s.367.

²¹⁰ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., 96, 184.

tanyabileceklerdir. Onlar sevginin tatlılığını, başkaları için kaygının, başkalarının acılarına bakmanın, onların yaşamından sorumlu olmanın yüceliğini asla duyamayacaklardır. Çünkü bu duygular onlar için gereksiz, akla aykırı ve yaşama gerçekçi bir yaklaşımdan uzaktır. Oysa, insanın insan olarak tüm yaşamı, bütün boyutlarıyla bir değer, değerler üzerine kuruludur. Bunun için de bireyin önce kendine dönmesi, bireyselliğine bilinçlenip kendini tanıması gerekir. Kendisine yabancılaşan birey topluma da yabancılaşır. Dolayısıyla, insanın kendi dediğimiz yanının gelişmesi apaçıktır ki, dışardan gelecek buyruk ve zorlamalarla değil, kendi özgürce yapacağı seçim ve kararlara bağlıdır. İnsanın kendi ya da kendisi dediğimiz yanı, onu diğer varlıklardan olduğu kadar, türdeşlerinden de ayıran yanındır. Düşünmeden ya da seçmeden başkasından ya da toplumdan, kısaca dışardan aldığı kural ve buyruklara uyarak yaşayan bir kimsenin kendi varlığından, sorumluluğundan, dahası kişiliğinden söz edilemez. Dışardan kural koymak ve buyurmakla iç dünyamız yetkinleştirilemez.²¹¹ Sömürünün, baskının ve köleliğin var olduğu düzenlerde, insanın asıl amacı olan mutluluğu gerçekleştiremez. Çünkü mutlu yaşamın en önemli ögesi özgürlüktür. Dolayısıyla insana yönelen hukukun, insanın özü olan özgürlüğe saygı göstermeyeceğini düşünemeyiz. Buradan da anlaşılacağı üzere hukuk düzenlerinin meşruluk ölçütü özgürlüktür. Yasalar da özgürlüğü tanıyacak, bununla da kalmayıp, özgürleşme koşullarını sağlayacaktır. Aksi takdirde ortada bir meşruluk yok demektir. Tıpkı adalet gibi özgürlük de soyut irade özgürlüğü çerçevesinde değil, tümel olarak değerlendirilip, soyuttan somuta geçilebilmelidir.²¹²

İşte Kafka da teoride kalan bir özgürlüğün insanlar için hiçbir anlamı olmamasından ve soyutla somut arasındaki uyumun sağlanamamasından hareketle, bu soyut, teoride kalan özgürlüğü somutlaştırmak, hayata geçirmek için insanların bir görevi olduğunu anlatmak ister adeta. İnsanın gerçek değeri algılaması, toplum ve çevre koşullarının elverişsizliği oranında güçleşir. Sömürünün, tutsaklığın, baskının egemen olduğu toplumlarda ve devlet düzenlerinde, bireyin özgürlüğü ve iyi olanı algılama ve daha da önemlisi hayata geçirme olanağı bir hayli güçtür. İyi, güzel, doğru ve hakikat değerlerini insanlar uygulayamıyorsa, bu değerler güncelleşemiyorsa, sosyo politik ortam bunu engelliyorsa, bu değerlerin soyut bir biçimde kitaplarda, yasal metinlerde, tüzüklerde yer almasının anlamı ve yararı yoktur. Bulduğu toplumun yanlış değer yargılarını kamuoyunun gözleri önüne sermek her aydına düşen bir insanlık görevi olduğu kadar, ahlakın da emridir. Dolayısıyla insanlar özgürlük kavramının yozlaştırılmasının, çıkarlara alet edilmesinin karşısında durmakla yükümlüdürler.

²¹¹ Aral, Vecdi, a.g.e., s.365-366, 368.

²¹² Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., 96, 75.

Özgürlük doğanın, toplumun ve kendinin efendisi olmak demektir. Yani doğaya, topluma ve kendi eylemlerimize egemenliğimizde özgürlük ortaya çıkar. İnsanın kendi kendisinin efendisi olması, özgürleşmesi de yabancılaşmadan kurtulması ile olanaklıdır. Evreni yorumlayan insan, onu kendisi için iyinin gerçekleşmesi adına, tabi doğa anayı da incitmeden, değiştirecektir de... Oysa emeği, gücü, politik etkinliği, otonomisi elinden alınan insan yabancılaşmış demektir. Özgürlük, doğa ve toplumun yasalarından bağımsız olmayı düşlemek değil, bu yasaları bilmek, onlarla birlikte var olan olanakları bir plan çerçevesinde belli amaçlar için etkili kılmaktır. Özgürlük sayesinde toplumun zorlayıcı yasaları yıkılır, tarih aşılır, insan lehine bir düzen gerçekleştirilir.²¹³ Dolayısıyla, bu bağlamda hukukun insana yaraşır bir özellik taşıyabilmesinin doruğunda, özgürlük kavramı bulunur. Özgürlükten yoksun bırakılmış, korku ile sindirilmiş, dış bir buyruğa tabi kılınmış bireylerin oluşturduğu bir birliğe asla gerçek anlamda bir toplum denemez. Bir toplumun varlığı ve gelişmesi kişilik sahibi bireyleri gerektirir.

Özgürlükçü bir hukuk düzeninde yer alması gereken özgürlük güvencelerinden ilki de düşünce özgürlüğüdür. Bütün değer yargıları hakikat olduğu iddiasını taşır. Hakikatin bulunması ise düşüncelerin özgürce dolaşmasını, açıklanmasını ve tartışılmasını gerektirir. “Söylediklerinizin hiçbirine inanmıyorum ama, konuşma hakkınızı ölünceye dek savunacağım” diyen Voltaire’ in bu sözünü toplumsal yaşamda herkesin ahlaki ve hukuki bir ilke olarak kabul etmesi gerekli görünmektedir.

İnsanlığın tehlikede olduğu hemen her zaman yeni bir düzen arayışına ve bu yolda yoğun çaba harcandığına tarih defalarca şahit olmuştur. Öyle ki, girişilen bu çabalar tarihte çok defa kanlı sahneler şahit olmuştur. Değerlere bilinçlenmeksizin, değerli olanın ne olduğu yolunda bilgi edinmeksizin, sırf bir piyasa değeri olup ve böylece de kişilik oluşturmeyen bilgilerle yetinmenin, başka bir deyişle, kültürden uzak kalmanın yarattığı bu durum, düzen her yeniden inşa edildiğinde, kısa sürede zafiyet göstererek, otoriter ve totaliter yönetim biçimlerine zemin hazırlayan, onlara çağrı çıkaran bir ortamın hazırlanmasına da olanak sağlamaktadır.²¹⁴ Oysa duyarlılığa ve bilince sahip olan insan, gerek kendini ve gerekse çevresini tanımak, ona uyum sağlamak ve onu değiştirmek üzere bir takım davranışlarda bulunan bir varlıktır. Çünkü insan kendisini bilgi edinmeye yönelen bir bilince sahip olduğu gibi, aynı zamanda istek ve iradeye de sahip bulunmaktadır.²¹⁵ Bilme coşkusu içerisinde bulunan bir insan kendisini çevreleyen

²¹³ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 181-182, 87.

²¹⁴ Aral, Vecdi, a.g.e., s.170-173, 303.

²¹⁵ Aral, Vecdi: Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 3. bası, Kasım, 2010, s. 39.

her şeyi, bu arada diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen yazılı yazısız tüm hukuk kurallarını da bilmek isteği duyar. Bu bilimede gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır. Dünyada yürürlük kazanmış ve kazanacak olan bütün kurallar hukuk olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla, bu kuralları gerçeğe uygun bir biçimde kavrayabilmek için hukukun bütününe bakmamız, bütünü bakımından hukukun ne olduğunu anlamamız gerekir. Bunu yapmadığımız zaman, hukukun sadece kalıplaşmış, bu yüzden de yaşama gittikçe yabancılaşan, özden ve anlamdan yoksun yanını görebilecek olup, asla canlı ve yaratıcı bir bilgiye sahip olamayız.²¹⁶ Akla, bilgeliğe dayalı olan akılcı özgürlük anlayışının özelliği de, özgürlüğü hakikatin öğrenilmesinde aramasıdır.²¹⁷

Bir hukuk düzeninde yönetmelikler tüzüklere, tüzükler kanunlara, kanunlar ise anayasaya uygun olmak durumundadır. Bu hususu bir piramit şeklinde düşünecek olursak, bu normlar geçerliliklerini, alttan yukarıya doğru bir dizi izleyerek, daha üstteki bir norma borçludurlar. Ancak, bir hukuk normunun, yani pozitif hukukun geçerlik ve yürürlüğüne ilişkin soruyu cevaplandırmak konusundaki girişimi anayasaya kadar çıkartıp orada kesmek, rasyonel düşünceye aykırıdır. Çünkü anayasa metni de pozitif bir hukuktur ve bu nedenle o da geçerlilik ve yürürlük nedeni bakımından araştırılmaya tabidir. Bu araştırmanın ise bizi toplum içindeki insan davranışlarının değerlendirilmelerinden ibaret olan hukukun son temeli, tüm hukukun çıktığı kaynak olarak, adalet kavramına götürmesi zorunludur. Bunun nedeni adaletin salt bir düşünce ve salt bir olması gereken oluşudur. Çünkü, gerçeklik dünyasındaki her şeyi değerlendiren insan, bu arada insanlar arası ilişkileri de değerlendirmenin mantıken zorunlu ölçüsü olarak adaleti kullanmak durumundadır. Nasıl ki, hakikati amaç edinmemiş bir bilim anlamsızdır, adaleti amaç edinmeyen bir hukuk da hukuk olma niteliğini yitirmeye mahkumdur. Bunun yanında, insanın özellikle doğumundan ölümüne değin davranışlarına yön veren, onu belli eylemlerde bulunmaya ya da bulunmamaya zorlayan hukuk düzenine karşı kuşku duyması doğaldır. İşte, türlü nedenler yüzünden kurulu, mevcut düzenle çatışmaya düştüğünde, bir haksızlığa uğradığında ve hele düzenin ağır bir baskı olarak algılandığı durumlarda, politik bir karakter kazanan bu kuşku, insanı, mevcut düzeni eleştirmeye ve daha yetkinini arama ve araştırma çabalarına zorlar ki, bu girişimlerde ona ışık tutmuş ve tutacak olan ölçü her zaman adalet düşüncesidir. Dolayısıyla, gerek mevcut düzeni savunup korumak, gerekse onu değiştirmeyi meşrulaştırmak için, her zaman adalete başvurulur. Adalet, mevcut

²¹⁶ Aral, Vecdi: İnsan Özgür mü?, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 1. bası, Ekim, 2004, s.234.

²¹⁷ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., 82.

hukuk düzenlerinin, kendisine uygun olup olmadığı açısından bir değer ve değerlendirme ölçüsü rolünü oynamaktadır.²¹⁸

Günümüzde adalet kavramı sadece ulusal bir problem olmayıp, uluslararası bir boyuta da sahiptir. Adaletli bir hukuk sistemi artık sadece bir devletin kapsamı alanıyla ilgili değildir. Böyle bir sistem devletlerarası kurumları hatta devletleri aşan siyasi ve sosyal toplulukları ilgilendiren bir konudur. Burada belirtilmesi gereken husus, gerek anayasa gerekse kanunlarda, içeriğin doldurulmasında, insan hakları ve hukukun evrensel ilkelerine mutlak uyumun sağlanmış olmasıdır. Bu anlamda böyle bir içerik doldurmada keyfiliğe ve aşırı göreceliliğe yer yoktur.²¹⁹ Devletlerin iç hukuklarının evrensel değerlere, uluslararası hukuka uygun formüle edilmesi gerekmektedir. Bazı ülkelerde, özellikle insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar, o ülkedeki siyasi yönetim ve dolayısıyla iç hukuk düzenlemelerine oranla daha fazla bir koruma sağladığı yolundaki anlayışın ışığında, soyut ve kuramsal hukuki tartışmaların ötesinde bir önem kazanır. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların gerçekten iç hukuk düzenlerindeki mekanizmalardan daha etkili bir koruma sağlayıp sağlamadığı, ulusal düzendeki siyasi rejimin karakteri ile ilişkilidir.²²⁰ Dolayısıyla, bir ülkede insan hakları hukukun ötesinde bir içselleştirme sağlamalıdır ki, hukukun insan haklarını ve adaleti koruyuculuğu da etkin olabilsin. Çünkü, Martin Luther King' in de dediği gibi "herhangi bir yerdeki adaletsizlik, her yerde adaleti tehdit eder."

Özetle, hukuk haklar ve uyumsuzlukların çözümünde yetersiz kaldığında, devletleri ve toplumları reformlara yöneltmiştir. Bu reformlar bazen büyük çatışmaların, mücadelelerin sonucunda da yapılabileceği gibi, zaman mekan koşullarına uygun olarak bir çok kurum, aktivist hareketler, kuruluşların da desteğini alarak yeni olana kendiliğinden, kaçınılmaz bir biçimde de evrilebilir. İşte adalet olgusu da bunlardan birisidir. O, insan hak ve özgürlükleri bağlamında sürekli bir gelişme halindedir. Bu bağlamda, hukukun işlevinin politik de bir yanı vardır. Hukuk kamu gücünü, başka bir deyişle, toplumsal gücü, uzman otorite, kurum ve kişileri, yaptırım türlerini uygulamak amacıyla meşrulaştırır.²²¹ Bu yaptırım türlerini uygularken de adalet olgusu çerçevesinde belli adalet teorilerini benimser ve o adalet teorisi

²¹⁸ Aral, Vecdi: Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 3. bası, Kasım, 2010, s. 43-45, 130-131.

²¹⁹ Topakkaya, Arslan, a.g.e., s. 54, 170.

²²⁰ Tarhanlı, Turgut: " 'Bilinçaltındaki' Devlet Haklarından İnsanın Haklarına: Türkiye Hukuk Düzeninde Uluslararası Hukuk", Edip F. Çelik' e Armağan Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1. bası, 1995, s.365.

²²¹ Öktem, Niyazi; Türkbağ, Ahmet Ulvi, a.g.e., s. 264

ekseninde bir çeşit yaptırım serisi öngörür. Ancak, bir adalet teorisi benimsenirken, yaptırım olgusu salt o adalet teorisi ekseninde uygulanmaz; kendisine temel aldığı sistemi diğer sistemlerle karma bir niteliğe büründürüp, böylece yaptırım olgusunu sert ve sekter bir karakterden çıkartmaya, insan haklarına ve adalete en yakın yaptırım usulünü bulmaya çalışabilir. Çalışmamızın bu bölümünde kısaca bu adalet teorileri üzerinde durulacaktır.

4.2.2) Ceza Adaleti Teorileri

Bu başlık altında konumuzla sınırlı kalmak üzere adalet teorileri ceza adaleti sistemi çerçevesinde incelenecektir. Bu bağlamda tarihten günümüze kadar ulaşan dört temel ceza adaleti teorisi üzerinde durulacaktır. Bunlar sırasıyla cezalandırıcı adalet, ıslah edici adalet, onarıcı adalet ve dönüştürücü adalet anlayışlarıdır.

4.2.2.1) Genel Yaklaşım

Suçun failine acı vermeyi temel amaç sayan cezalandırıcı adalet anlayışı 18. yüzyılın sonlarında etkinliğini yitirirken, suçluyu ıslah ederek topluma yeniden kazandırmayı amaçlayan ve bu amacı gerçekleştirmek için cezaevlerini araç olarak kullanan ıslah edici adalet anlayışı 20. yüzyılın sonuna kadar geçerliliğini korumuştur. 21. yüzyıl adalet anlayışında ise, ceza adaleti yerine getirilirken, mağdurun tatmin edilmesi fikri ön plana çıkmış bulunmaktadır. Bu amaçla ceza yargılamasının bütün evrelerinde mağdura bir kısım haklar ve yetkiler tanınması öngörülmüş; suça karşı sadece ceza yaptırımını yeterli görülmeyerek mağdurun zararının onarılması amacıyla alternatif modeller geliştirilmiştir. Onarıcı adalet olarak isimlendirilen bu adalet anlayışı dünyada hakim konuma gelmiştir. Hatta günümüzde bir adım daha ileriye gidilmiş, onarıcı adaletin de ötesinde olan ve hapis cezasının tamamen ortadan kaldırılmasını savunan dönüştürücü adalet fikri tartışılmaya başlanmıştır.²²²

²²² Arıcan, Mehmet: Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1. bası, Ekim, 2009, s. 71.

4.2.2.2) Cezalandırıcı Adalet

Denkleştirici adalet olarak da anılan bu adalet anlayışı en eski ceza adaleti felsefesidir. Cezalandırıcı adalet anlayışı tarihten günümüze kadar değişik biçimlerde de olsa her zaman uygulama kabiliyeti bulmuştur. Cezalandırıcı adalet iki temel düşünceye sahiptir. Bunlardan birincisine göre cezalar işlenen suçun karşılığıdır. İkincisine göre ise, cezalar suç işleme ihtimali olanlar üzerinde caydırıcı bir rol oynar. Toplumda huzur ve güvenin sağlanması bu iki düşüncenin uygulanmasına bağlıdır. Bu nedenle, cezalandırıcı adalet anlayışı, pişmanlık ve af gibi cezayı sulandıran işlemlere hep mesafeli durmuştur. Suça ve suçluya karşı sıfır tolerans prensibiyle hareket eden cezalandırıcı adalet anlayışında suçun mağduru faili affetse dahi, devlet onu yine de cezalandırmak zorundadır. Çünkü suç her şeyden önce devletin otoritesine karşı bir başkaldırıdır. Bu anlayışa göre eğer suç herhangi bir nedenle cezasız kalırsa, toplum düzeni temelden sarsılır. Mağdurun veya suçtan zarar görenlerin öcünü almak ve başka bir suçu işleme potansiyeli olanları caydırmak olarak tanımladığımız cezalandırmanın amacı değişmemektedir. Bu özellikleri nedeniyle ve meydana getirdiği sonuçları bakımından bu adalet anlayışı geçmişten günümüze şiddetli bir biçimde eleştirilmiştir. Esasen diğer ceza adaleti teorilerinin doğması ve geliştirilmesi bu eleştirilerin bir sonucu olarak alternatif ve insan haklarına yatkın çıkış yolları arayışından kaynaklanmaktadır. Cezalandırıcı adalet anlayışının suçların artmasına ve çeşitlenmesine engel olamaması gibi, katı bir cezalandırma anlayışının hapisaneleri ağzına kadar doldurması suç ve ceza ilişkisine farklı açılardan bakılması ihtiyacını doğurmuştur.

Cezalandırıcı adalet anlayışına getirilen en önemli eleştiri, bu anlayışın toplumdaki intikam alma, ölç alma duygusunu beslemesidir. İnsanlardaki intikam duygusunu tetikleme, etik değerlerin ve ahlakın yara almasına sebep olacağı gibi, bireylerin intikam almayı normal görmesine, doğal karşılamasına da neden olacaktır. Ayrıca, adaletin sadece cezalandırmaktan ibaret olarak görülmesi hukukun intikam aracına dönüşmesine de yol açabilir.

Modern ceza adaleti sistemlerinin felsefi temelleri Klasik Okul döneminde ortaya atılmıştır. Bu dönemde suç, rasyonel bir varlık olarak görülen insanın kendi bilinci ve istemiyle iradi olarak ve sonuçlarını öngörerek gerçekleştirdiği bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, suçları önlemenin en kestirme yolu suçun maliyetini cezalar yoluyla arttırarak suçu rasyonel bir tercih olmaktan çıkarmaktan geçer. İşte, bu anlayıştan hareketle, cezalandırıcı adalet düşüncesinin temeline, işlenen suça verilebilecek en ağır cezayı verme

anlayışının yerleşmiş olduğunu görmekteyiz. Cezaların ağır ve etkin olması sonucu suçun az işleneceği düşüncesi hakimdir. Oysa cezaların ağır ve caydırıcı olması adaletin sağlandığı anlamına gelmemektedir. Cezaları caydırıcı kılmak, suçları önlemek adına kişi hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi hiçbir şekilde kabul edilemez bir anlayıştır. Deneyimler de göstermiştir ki, cezalandırıcı anlayışın hakim olduğu ülkelerde aslında ön plana çıkan cezanın caydırıcılığı değil, otoriter rejimin toplumda oluşturduğu baskıdır. Ağır cezalar toplumsal yaşamı daha güvenli kılmamaktadır. İnsani değerlerin ön plana çıktığı çağımızda, suçun işlenmesini önlemek için ağır cezalarla donatık, korkutmaya dayalı, katı bir cezalandırıcı adalet anlayışının artık yeri olmamalıdır. Cezaların ağırlığı ile caydırıcılığının hedeflenmesinden ziyade faille mağduru uzlaştıran bir zeminde, suçlunun ıslah edilmesi ve topluma tekrar kazandırılması amaçlanmalıdır. Halbuki, cezalandırıcı adalet anlayışının temelinde suçluya işlediği suçun karşılığında acı çektirmek ve diğer kişilerin suç işlemesini engellemek olduğundan, suçlunun ıslah edilmesi gibi bir kaygı yoktur. Dolayısıyla, böyle bir düşüncenin hakim olduğu bir ceza adaleti sisteminde hapis veya idam cezası dışında başka yaptırımlara ağırlık verilmemektedir. Cezalandırıcı adalet anlayışının da en büyük sakıncası bu noktada kendini göstermektedir. Alternatif uyuşmazlık çözme metodlarına uzak olan bu anlayış, bazı suç tiplerinde hapis cezasına alternatif bazı yaptırımların cezadan beklenen faydanın sağlanmasında yeterli olabileceği gerçeğini görmezden gelmektedir. Oysa, suç işlemiş bir kimsenin ceza adaleti sistemi tarafından uyarılması için illa hapis cezası ile cezalandırılması gerekmez; uyarının başka yollarla yapılması da mümkündür. Hapis cezasının suçun tekerrürü üzerindeki önleyici etkisi alternatif bir yaptırıma göre göreceli olarak daha az olabilir. Zira, hakettiği bir hapis cezası yerine daha değişik bir yaptırıma tabi tutulan kişi, bunu kendisi için bir uyarı olarak algılayıp, ikinci bir suç işlemesi halinde hapis cezasından kurtulamayacağı bilinci ile hareket edecek ve suç işlemekten kaçınabilecektir. Her suç işleyeninin davasının görülmesi ve demir parmaklıkların ardına gönderilmesi günümüz koşullarında hiçbir ceza adalet sisteminin altından kalkamayacağı bir durumdur. Dolayısıyla onarıcı adalet anlayışının iyi anlaşılması ve işlerlik kazanmasına şiddetle ihtiyaç vardır. Onarıcı adalet uygulamalarına ve programlarına ağırlık vermek hem sistemi rahatlatacak hem de toplumun adalete olan güvenini koruyacaktır.

4.2.2.3) İslah Edici Adalet

Bu adalet anlayışı, suçlunun yargılanarak fiiline uygun bir ceza ile cezalandırılması ve mümkün olduğunca topluma yeniden kazandırılması için uygun yöntemlerin kullanılması esasına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre; cezanın özü ödetme, işlevi önleme iken, amacı suçlunun ıslahıdır. Bu amaç hiçbir şekilde göz ardı edilemez. İslah edici adalet anlayışı, cezalandırıcı adalet anlayışının katı tutumunu bertaraf etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu düşünceye göre, cezalardan beklenen tek şey mahkumun acı çekmesi olmamalı, mahkum bir taraftan cezasını çekerken, diğer taraftan da topluma yeniden kazandırılmalıdır. Verilecek ceza, benzer eylem ve suçların yeniden ortaya çıkmaması için, suç işlemiş kişinin karakterini de değiştirmeyi hedeflemelidir. Dolayısıyla, ıslah edici ceza adaleti anlayışı mahkum üzerinde yoğunlaşmakta ve onu tedavi ederek ileride toplumla uyumlu yaşamasını sağlamaya yönelik tedbirlere başvurmaktadır. Ancak, bu yaklaşımda da mağdur önemli ölçüde ihmal edilmiştir.

İslah edici adalet anlayışı 20. yüzyılda en geçerli ceza adaleti felsefesi olarak uygulanmış ve cezalandırıcı adalet anlayışı ile onarıcı adalet anlayışı arasında bir geçiş süreci, bir köprü oluşturmuştur. Her ne kadar yapılan birçok araştırma cezaların ıslah ediciliği konusunda net bir sonuç ortaya koyamamış olsa da, daha gelişmiş ve temel felsefeleri farklı olan gerek onarıcı adalet anlayışı gerekse dönüştürücü adalet anlayışı, suçlunun ıslah edilmesi düşüncesi üzerine inşa edilmiştir.²²³

4.2.2.4) Onarıcı Adalet

Onarıcı adalet, suçtan etkilenen kişilerin doğrudan katılımıyla suç nedeniyle ortaya çıkan haksızlığın giderilmesini amaçlayan, suç olgusuna mağdur merkezli bakan ve geçmiş yerine geleceğe yönelerek uyuşmazlığı çözmeyi amaçlayan bir yaklaşım sunmaktadır. Onarıcı adalet adından da anlaşılacağı üzere onarma fiiliyle ilgilenmektedir. Mağdurun uğradığı haksızlığın onarılmasını, hukuka uygun yaşaması amacıyla failin onarılmasını ve toplumun suç nedeniyle gördüğü zararın onarılmasını amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, onarıcı adalet, suçtan

²²³ Arıcan, Mehmet: Ceza Adaleti Sistemi, Etkinliği ve İşleyişi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1. bası, Ekim, 2009, s. 71, 73-78.

etkilenen kişilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak, suçun olumsuz etkilerinin giderilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda, fail ıslah edilecek, mağdur ve toplumun gördükleri zararlar giderilecek ve onarılacak ve failin sorumluluk üstlenerek mağdur ve topluma verdiği zararı kabul etmesi ve bu zararı telafi etmesi için ona imkan sağlanacaktır. Onarıcı adalet cezalandırmaktan çok düzeltici, eğitici, affedici, sorumluluk yükleyici ve toplumsal katılımı ve diyalogu teşvik edici bir süreçtir. Taraflar arasında olumlu ilişkiler kurmaya çalışır ve ceza olgusuna karşı olumsuz bir yaklaşım sergiler. Fail merkezli olan mevcut ceza adaleti anlayışına karşılık onarıcı adalet; mağdur, fail ve toplum olmak üzere üç grupla da ilgilenmektedir. Onarıcı adaletin temel üç ilkesinden birincisi, mağdurun maruz kaldığı zararın mümkün olduğu kadar giderilmesidir. İkincisi, failin mağdura karşı gerçekleştirdiği eylemin etkilerini anlamaya ve bundan dolayı sorumluluğunu kabul etmeye teşvik edilmesidir. Üçüncüsü ise, mağdura, suçun etkilerini doğrudan faile anlatabilmesi, ona sorular sorabilmesi ve suç nedeniyle ortaya çıkan zararın en iyi şekilde giderilebilmesi amacıyla faille bir araya gelmesi için fırsat verilmesidir. Ayrıca, bu süreçte, yardım amacıyla toplum üyeleri de katılmaktadır. Onarıcı adalet anlayışına göre suç sadece hukuk düzenini ihlal eden bir eylem değil, sosyal ve toplumsal düzeni bozan bir insan tarafından başka bir insana karşı yapılan haksızlıktır. Dolayısıyla, amaç da, ortaya çıkan zararın giderilmesi ve kişisel ve toplumsal ilişkilerin onarılarak mümkün olduğu kadar eski haline getirilmesidir.²²⁴

Cezai bir ihtilafın taraflarının çözüme aktif bir şekilde katılmalarını öngören onarıcı adalet, intikam ve ders verme düşüncesini bir tarafa bırakıp, mağdurun ve toplumun suçtan ötürü uğradığı zararları daha adil ve hakkaniyete uygun bir şekilde giderme iddiasındadır. Adalet toplumsal barışı sağlama amacına yönelmiş ise, onarıcı adalet de suçun mağduru ile faili arasındaki kin ve nefret duygusunu ortadan kaldırmak, mağdur ile faili bir şekilde uzlaştırıp, toplumsal barışı yeniden kurmayı hedeflemektedir. Bu nedenle onarıcı adalet hapis cezasına temkinli yaklaşır. Suçun failini hapse atmak için kolayına kaçmaktır. Önemli olan hapis cezasının dışında bir yaptırımla fail ile suçun mağduru ve toplum arasında bozulan ilişkinin tamiridir. Eğer bu gerçekleştirilebilirse, hem fail topluma yeniden kazandırılmış olur, hem de mağdurun suç nedeniyle uğradığı kayıplar bir ölçüde giderilmiş olur. Ayrıca hapis cezasının mahkum üzerindeki olası yan etkileri ortadan kaldırılacağı gibi, hapis cezalarının yüklediği olağanüstü maddi nitelikteki maliyetlerin de önüne geçilmiş olur. Böylece de devletin suça yaptığı yatırım, toplumun temel gereksinimlerine harcanmış olur.

²²⁴ Çetintürk, Ekrem: Onarıcı Adalet, HD Yayıncılık, Ankara, 1. bası, Kasım, 2008, s. 14-16.

Onarıcı adaletin bir tahlili yapılacak olursa, mağdur odaklı bir ceza adaleti modeli olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Bu modelde ceza adaleti süreci suç mağdurunun ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda işlemektedir. Devlet suçun faili üzerinde sahip olduğu bir takım hakları toplumsal barış adına suç mağduruna ve toplumun kendisine devretmiştir.²²⁵

Onarıcı Adalet Anlayışı ile Cezalandırıcı Adalet Anlayışı Arasındaki Temel Farklar

Ortaçağ hukukunda ceza hukuku sisteminin amacı korkutma ve güvenliğin artırılmasıydı. Böyle bir amaçla, muhakemeyi tarafların hakimiyetine bırakmak elbette bağdaşmazdı. Acı ve ızdırap vermeye yönelik cezalar karşısında, cezalandırma, devlete ait bir yetki olarak kabul edildi. Bunun doğal sonucu da suçtan mağdur olan kişinin mağduriyetini giderebilmesi olanağının elinden alınmasıydı. Nihayet 19. yüzyılda ceza muhakemesi tamamıyla devletin uhdesine geçti. Ceza muhakemesinin sadece devlete ait cezalandırma yetkisinin kullanılmasına hizmet ettiğine dair anlayış kabul edildi. Savcılık kurumu doğdu. Sadece bilgi veren ve şahit olarak görülen mağdur, muhakeme dışına çıkarıldı. Devletlerin güçlenmesiyle mağdurların hak ve yetkileri devlet tarafından üstlenilmiştir. Sistem suçluya odaklanmış ve mağdurun zararlarının giderilmesine devlet kayıtsız kalmıştır.²²⁶

Kişilerin tehlikeli ve zararlı anti sosyal davranışlarına karşı bir tepki göstermek, bütün toplumların temel unsurlarından birisidir. Bu tür davranışlar karşısında cezalandırmak amacıyla uygulanan bir yaptırımın, ceza teorisinde olduğu kadar, halkın sağduyusu tarafından da kabul edilen geleneksel bir tepki ve haksız davranışın doğal ve mantıklı sonucu olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, ceza adalet sistemi, suç teşkil eden bir eylemle mağdura zarar veren faile karşı aynı şekilde zor kullanmalıdır. Ancak, zararları telafi etmek, haksızlıkları gidermek ve uyuşmazlıkları çözmek için intikam, kin, nefret gibi olumsuz ve yıkıcı duyguları körükleyen hoşgörüsüz bir anlayış yerine, yapıcı yollar bulmak adalet değerini gerçekleştirmeye daha iyi hizmet etmeyecek midir? Bu soru bizi onarıcı adalet ile cezalandırıcı adalet arasındaki farka götürecektir.

İki adalet anlayışı arasındaki temel farkları kısaca özetleyecek olursak; cezalandırıcı adalet anlayışı suça hukuk kurallarının ihlali şeklinde soyut olarak bakıp, mağdur olarak devleti görmekte iken, onarıcı adalet suça, bir insana karşı yapılan haksızlık olarak ve ilişkisel bazda bakmakta ve mağdur olarak kişileri kabul etmektedir. Yine cezalandırıcı adalet anlayışında

²²⁵ Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 78-81.

²²⁶ Çetintürk, Ekrem, a.g.e., s. 58.

oyuncular aktif olarak devlet ve pasif olarak fail iken, onarıcı adalet anlayışının oyuncuları asıl olarak mağdur ve faille birlikte toplum ve devlettir. Cezalandırıcı adalet anlayışı uygulanan usul bakımından da, taraflar arasındaki husumeti devam ettiren, otoriter ve şahsa bağlı olmayan, suçluluğa odaklanan bir sistem sunarken, onarıcı adalet anlayışı katılımcı, diyalogu ve karşılıklı anlaşmayı amaçlayan ve tarafların ihtiyaç ve yükümlülüklerine odaklanan bir yöntem sunmaktadır. Bu iki adalet anlayışının sonuçları bakımından ise, cezalandırıcı adalet anlayışında geçmişe yönelik olarak faile acı ve zarar vermek söz konusu iken, onarıcı adalet anlayışı yüzünü geleceğe çevirmiştir ve geleceğe yönelik olarak ihtiyaç ve sorumlulukları belirleyerek zararları gidermek ve sorunu çözmeyi hedefler. Yine, geleneksel ceza adaleti sisteminde, ceza tehdidi, failin eyleminden dolayı sorumluluk üstlenmesini, eyleminin neden olduğu mağduriyeti empati etmesini zorlaştırmaktadır. Bu sistemde failin rolü, eylemini reddederek ceza almaktan kurtulmak için müdafiyeye yardımcı olmaktan ibarettir. Müdafî de faile hiçbir şeyi kabul etmemesini ve hiçbir şey söylememesini tavsiye etmektedir. Bu nedenle cezalandırıcı adalet, failin eylemini gizlemesini, inkar etmesini veya yalan söylemesini teşvik etmektedir. Üstelik ceza adaleti sürecinde ve mahkumiyet sırasında yaşadıkları pek çok failin damgalanarak toplumdan yabancılaşmasına neden olmakta ve bu da failin toplumla yeniden bütünleşmesini zorlaştırmaktadır.

Suç, insanın faaliyetlerine, toplumsal ilişkilerine, hayatına olumsuz yönde etki eder. Suçun duygusal, fiziksel ve maddi etkilerinin anlaşılması, failin empati yapabilmesi için önemli bir unsurdur. Failin eyleminin neticelerini anlamadan, suç ve sonuçları için gerçek anlamda sorumluluk üstlenmesi zordur. Kısacası, cezalandırıcı adalet, ceza vasıtasıyla faili tecrit ettiğinden ve toplumsal ilişkilerden uzaklaştırdığından sosyal eşitliği sağlayamamakta ve amacını gerçekleştirememektedir. Onarıcı adalet ise, failin toplumsal ilişkilerini devam ettirmeye çalışarak, onu topluma kazandırmayı amaçlamaktadır.²²⁷ Ayrıca, onarıcı adalet anlayışına göre hapis cezası suçun bedelini ödetmeye yetmez; mağdurun uğradığı zararın giderilmesiyle bedel ödetilmiş olur. Bu nedenle onarıcı adalette mağdur ve toplum, suça karşılık verilecek cezanın belirlenmesinde kilit bir rol oynarlar.²²⁸

²²⁷ Çetintürk, Ekrem, a.g.e., s. 48-50, 53.

²²⁸ Ancan, Mehmet, a.g.e., s. 84.

4.2.2.5) Dönüştürücü Adalet

Ne yazık ki korku sadece gücü elinde tutanların sarıldığı ve kullanmaktan da hiç gocunmadığı bir silah değil, o bütün örgütlenmiş toplulukların sahip olmak ve kullanmak istediği bir güç aracı haline dönüşmüştür. Öyle ki insan hakları savunucuları olan aktivistler dahi bazen korkutucu olmayı güçlü olmak gibi ya da iktidara taleplerini ancak korkutucu ve tehdit edici yöntemlerle kabul ettirebileceklerini düşünmektedirler. Örneğin; Amerika’da Toplum Hizmeti için Örgütlenmiş Topluluklar (COPS) örgütleyicisi Ernesto Cortes Jr. aktivistlerin politikacılara nasıl yaklaşması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır: “ (...) bazı politikacıların sizin gücünüze saygı duymasını sağlamanın tek yolu korkudur. Size asla saygı duymazlar. Sizin onurunuzu hiçe sayarlar. Dolayısıyla bizim de onların dikkatini çekecek şekilde davranmamız gereklidir. Bulduğumuz yere gelmemizin sebebi yöneticilerin bizden korkması”.

Dolayısıyla iktidar, insan hakları savunucularının sesine bir takım politik çıkarlar ekseninde korku duyduğu için kulak vermediği ve kararlı bir biçimde eşitlik ve toplumsal adalet için mücadele ettiği zaman, o iktidar kamuoyu önünde desteklenmeyi hak etmelidir.²²⁹

Bu itibarla, iktidarın aktörlerinin destek bulacaklarına hiç kuşku duymadığı ve sorunlara savunmacı bir biçimde yaklaşmasının korkunç sonuçlarının en iyi gözlemlendiği konu belki de suç olgusudur. Hatta kendini ilerici olarak nitelendiren bazı aktivistler dahi suç konusunda kanun ve nizam heveslisi çözümleri savunabilmişlerdir. Muhafazakar politikacılar da bu sayede, suç temasını kullanarak kamuoyundaki tartışmayı temel haklardan, ihtiyaçlardan ve adaletten uzaklaştırmış ve seçmenlerden destek bulacağına kuşku olmayan suç konusuna çekmiştir. İlerici politikacılar ve yandaşları da, suç konusunda rakiplerinin “daha fazla polis, daha fazla cezaevi, daha uzun cezalar” şeklindeki yaklaşımını benimsemiş ve kanun ve nizamacı bu rakiplerini onların sahasında yenmeye çalışmıştır. İlerici hareketlerin önünü kesen hayali bir suç dalgasının oluşumunun tek sorumlusu iktidarı elinde bulundurma heveslisi politikacılar değildir ne yazık ki... Gerçekte istihdam programlarına, eğitim yatırımlarının artırılmasına ve daha iyi sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyan toplumlar veya insanlar da tepkilerini daha fazla polis, daha fazla cezaevi ve daha uzun cezalar şeklindeki hatalı ve kaba güce yönelik taleplere dökmüş ve politikacılar da bu taleplere derhal sahip çıkmıştır.

²²⁹ Shaw, Randy: Aktivistin El Kitabı, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. bası, 2001, s.75, 80.

İktidardakiler suça karşı acımasız görünmeye meraklı oldukları için, yoksul tabakanın sesi duyulmayan kesimlerine hizmet veren sosyal programlardan kesintiler yapıp, pahalı kanun ve nizam politikalarını uygulamaya koymaktan hiç çekinmezler. Bu politikacılar daha fazla polis için gerekli olan kaynağın, aslında kritik önemdeki sosyal güvenlik programlarından kesileceğini ve bu yüzden belki de suç oranlarının daha da artacağını söylemezler. Muhafazakar politikacılar suç konusunun sadece ceza sisteminin genişletilmesiyle çözülebileceğini iddia etmişler ve ilerici rakipleri de daha fazla polis, daha fazla cezaevi yaklaşımının yanlış olduğunu göstermek yerine, bu zokayı yutmuşlardır. Bir çok taban aktivisti dahi, muhafazakarların suç sorununu tarif etme biçimini kabul etmektedir. Maalesef, sadece bir avuç kişi suç bölgelerine ekonomik yardım yapılmasını, istihdam programlarının artırılmasını, asgari ücretin yükseltilmesini talep eden ve suça yol açan koşulları sorgulayan, proaktif ve ilerici bir programı savunmaktadır.

İlerici politikacılar suçla mücadele için cezai olmayan yöntemleri seçmek ve suçun altında yatan sosyolojik nedenlerin araştırılmasını önermek yerine, kanun ve nizamcı rakipleriyle yarışa girmişlerdir adeta. Oysa, cezai önlemlerin ötesine geçen bir program benimseyip, cezai önlemlerin diğer her şeyin önüne geçmesini engelleyecek bir strateji geliştirerek, baskıcı programları olan kanun ve nizam yanlılarının, güvenlik güçlerinin ve politikacıların toplumun taleplerini daha fazla polis, daha fazla tutuklamaya indirgemesinin önüne geçilebilir. Ülke kaynakları daha fazla polis, daha fazla cezaevi için değil, sorunların kaynağı olan yoksulluk, işsizlik ve eğitim eşitsizliği gibi etkenlerin giderilmesi için ayrılmalıdır. Bir toplumun giderek suç konusuna odaklanması ve böylece toplumun gerçek ihtiyaçlarının gözden kaçırılmasını engelleyici hareketleri etkin kılacak yöntemler uygulanmalı, hayata geçirilmelidir. İnsana saygı güç odaklı değil, adil bir toplumun yaratılması ve kişinin insani ve bütünsel gelişiminin sağlanması ile mümkün olur.²³⁰ Dolayısıyla daha fazla hapishane, daha fazla tutuklama yanlısı anlayışın önüne geçen adalet anlayışlarının egemen olacağı düzenlerin etkin kılınması gerekmektedir.

Bu bağlamda suç ve ceza ilişkisi bakımından, ceza adaletinin nihai amacının ne olması gerektiğini açıklayan ilerici adalet teorilerinden biri de dönüştürücü adalet anlayışıdır. Dönüştürücü adalet, Kanadalı yazar ve aktivist Ruth Morris tarafından geliştirilmiştir. Ruth Morris 1990 yılında Rittenhouse adıyla kurduğu bir derneğin çatısı altında ceza adalet sisteminin mağdur ve sanıklara yaklaşımının dönüştürücü adalet çizgisinde yeniden ele

²³⁰ Shaw, Randy, a.g.e., s. 51, 53-54, 61, 63.

alınması için bir takım sosyal ve bilimsel çalışmalar yapmıştır. Morris' in 2001 yılındaki zamansız ölümü dönüştürücü adalet teorisinin gelişmesini zayıflatmıştır.

Dönüştürücü adalet, adından da anlaşılacağı üzere, bir oluştan başka bir oluşa geçişi işaret eder. Ancak bu geçiş, mevcut olana olumlu katkıda bulunarak faili suç dışı bir hayata kanalize etmektir. Buna kısaca yanlışlık yapanı doğru yola sevk etme, kötüyü iyiye dönüştürme süreci de diyebiliriz. Bu sürecin en önemli özelliği, dönüştürme işlemi esnasında hapis cezasına yer verilmemesidir. Dönüştürücü adalet, hapis cezasının herhangi bir işlevi olduğuna inanmamaktadır. Geçmişe baktığımızda cezaevleri sürekli dolup boşalmasına rağmen, suç işleme oranında bir düşüş olmamıştır.²³¹

Nitekim suç işleyen çocuklar üzerinde cezaların etkilerine ilişkin olarak yapılan araştırmalar göstermiştir ki: “Ağır suçlar için öngörülen hapis cezalarının küçüğün eyleminde tekrerr olasılığını arttırdığı, oysa ki alternatif yöntemlerin uygulandığı ülkelerde küçüklerde suç teşkil eden eylemin tekrarlanma olasılığında önemli oranda azalma görüldüğü tespit edilmiştir. Bu yöntemlerin uygulandığı ülkelerde görülmüştür ki, hapis cezası pahalı ve zararlı bir yöntemdir. Bu yöntem kısa bir süre için güvenliği sağlasa da, hürriyetine müdahale edilen kişi serbest kaldığında tehlike yeniden gündeme gelmektedir. Çünkü, bu yöntem “daha iyi” olmayı sağlamadığı gibi, toplum da böyle bir cezaya maruz kalan kişinin iyi niyetlerini ve ümitlerini kırmaktadır.”²³²

Bu durumdan hareketle, onarıcı adalet anlayışından esinlenen dönüştürücü adalet anlayışına göre, suçun cezasının öncelikle mağdurun durumu olmak üzere, sanık ve toplumun durumu göz önüne alınarak belirlenmesi gerekir. Suçun mağduru ve failinin durumları gözetilerek belirlenecek bir yaptırım iyileştirici, tamir edici bir rol oynar. Bu itibarla, dönüştürücü adaletin temel amacı, cezalandırıcı adalet anlayışındaki gibi sanığa işlediği suçun karşılığı olarak, kanunda yazılı cezayı verip konuyu kapatmak yerine, suçtan etkilenen mağdurun maddi ve manevi ihtiyaçlarını dikkate alıp, sorunu sanık, mağdur ve toplum açılarının her birinden bakarak en az zararla çözmektir. Elbette bu yaklaşım, hapis cezasıyla davayı kapatmaktan çok daha zor bir süreci gerektirir, ama sonucu hem mağdur, hem sanık, hem de toplum için çok daha tatmin edicidir. Dönüştürücü adalet sadece suçun başlangıcı ile değil, suçun nedenleri ile alakalı problemlerle de ilgilenir. Bu bağlamda, sadece failin işlediği fiili değil, onu bu fiili işlemeye yönelten sebepleri de göz önünde bulundurur. Dönüştürücü adalet

²³¹ Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 86.

²³² Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 77.

anlayışına göre örneğin; bir kimse eşya çalıp, bu eşyayı satarak elde ettiği para ile uyuşturucu alıyorsa, burada ilgilenilmesi gereken problem hırsızlıktan ziyade fiziki ve ruhi bir hastalık olan madde bağımlılığıdır. Madde bağımlısı kişilerin, bağımlısı olduğu maddeyi temin edebilmek için paraya aşırı derecede ihtiyaçları vardır. Bu da onları suç işlemeye zorlayabilmektedir. Bu durumda hem toplum hem de fail için en iyi çözüm olarak uygulanması gereken, bu kişileri, madde kullanımının çok kolay ve ulaşılabilir olduğu yerler olan hapishanelere koymak yerine tedavi etmektir. Ayrıca, hapishaneden çıktıktan sonra tekrar suç işleme ihtimali yüksek olan bu kişileri devlet eliyle tedavi etmek, devlete daha ucuza mal olacaktır.²³³ Bunun yanında, böyle bir kişiyi demir parmaklıkların arkasına göndermek mağdurun mağduriyetini gidermek açısından da gerçekçi bir çözüm değildir. Böyle bir hırsızlık suçu karşısında, mağdurun da bu hırsızlık eyleminden kaynaklanan mağduriyetini giderecek bir çözüm oluşturulmalıdır. Yoksa kişiyi cezaevine koymanın ne mağdura, ne topluma, ne de faile olumlu bir dönüşümü vardır.

Hükümlü olmak toplum dışına itilmek demektir. Toplum bu kişiye karşı güvenini yitirmiştir, bu nedenle onu demir parmaklıkların arkasına koymuştur. Hükümlü de kendisine olan güvenini kaybetmiş, değersizlik, yetersizlik ve aşağılanmışlık duyguları içerisinde bir insandır artık. Bu tespitler göstermektedir ki hapis cezası suçluları yalnızca temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakmakla kalmaz, pek çok diğer gereksinimlerinden de yoksun bırakır. Hürriyeti bağlayıcı cezaların en acı ve sıkıntı veren yanı özgürlüğün kaybedilmesidir. Bina dışına çıkmamasının ötesinde hükümlünün cezaevi binası içinde dahi bir yerden bir yere gitmesi mümkün değildir. Kalması gereken bölümden, hatta koğuştan bir diğerine dahi gidemez. Bu durum insanlarda bedensel ve ruhsal bir çöküntüye ve yorgunluğa neden olur. Hükümlü zamanla umutsuzluğa düşer. Mahkumların yaşamlarının demir parmaklıklar arkasında tükenip gittiğini düşündükleri söylenmektedir. İnsanların kendi istekleri dışında bir yere kapatılmalarının ruhsal bunalımlara neden olacağı bilinmektedir. Bu nedenle de iddia edildiği gibi, mahkumun işlediği suçu gözden geçirip pişmanlık duyması söz konusu değildir, aksine kendi işlediği suça verilen ceza ile aynı suç için başka mahkumlara verilen cezaları karşılaştırır, kendisine haksızlık edildiğini düşünür, cezasının belirli bir bölümünün infazından sonra gittikçe artan bir umutsuzluğa ve kendisine acıma duygusuna kapılır.²³⁴

²³³ Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 86-87.

²³⁴ İçel, Kayıhan; Sokullu-Akıncı, Füsün; Özgenç, İzzet; Sözüer, Adem; Mahmutoglu, Fatih S.; Ünver, Yener; İçel Yaptırım Teorisi, Beta Yayınları, İstanbul, 2. bası, 2002, s. 64-65.

“Hapsetme iletişimi yasaklayarak veya askıya alarak yabancılaşmayı sağlamaya çalışır. Yabancılaşma ile ötekinin görüşü indirgenir, zayıflar ve hatta bastırılır. Bu hapishane dışlanmışlık itkisini vermek için tasarlanmıştır. Yani teknik hareketsizleştirmektir. Tecrit etkisi uzun zamana yedirilen bir işkencedir.”²³⁵

Görüldüğü üzere tecrit veya hapsetme suç işleyen kimseleri olumlu yönde dönüştürmediği gibi zararlı bir yöntemdir.

Oysa dönüştürücü adalet, insanların sorumsuzlukları neticesi olarak suç işledikleri görüşünden hareket ederek, bu sorumsuz insanları tedavi, eğitim, nasihat v.s. gibi metodlarla sorumlu birer vatandaş haline dönüştürmeyi hedefler. Bu şekilde suç ve ceza arasındaki kısır döngünün kırılacağı düşünülmektedir. Zira, suç işleyen kimseleri hapishanelere göndermek bu döngüyü, hapishanelerin sorumluluk duygusunu geliştirememesi nedeniyle kıramamaktadır. Bilakis suç işleyen kimseleri hapishanelere göndermek suç ve ceza arasındaki döngünün defalarca tekerrürüyle sonuçlanmaktadır. Bu döngüyü kırmanın en iyi yolu, bir yanlışı başka bir yanlışa düzeltmek değil, yanlışı tamamen ortadan kaldırmaktır.²³⁶ Dolayısıyla gelecekte hapishanelere alternatif bir cezalandırma zihniyetinden de öte, insan haklarını temel alan iyileştirme yöntemlerinin geliştirileceğini ve uygulamaya konacağını ümit ediyoruz.

4.4 -) Hukuk ve Adalet Çerçevesinde KAFKA

Kafka adalet anlayışındaki bu ilerlemeyi ve yenilikleri göremedi. Ancak görseydi, Kafka'nın söylemediği bir şeyi ona söyletmek haddimiz olmamakla birlikte, bir fikir yürütecek olursak belki de o, bu gelişmelere kuşkuyla yaklaşarak, “o zaman neden cezaevleri hala ağzına kadar dolu, neden bir korku çağında yaşıyorsunuz ve neden piyasa değerlerinin insanın değeri haline geldiği heteronom bir ahlak anlayışı kol geziyor” da diyebilir miydi, diye sormak geliyor insanın içinden. Değil mi ki o, 20. yüzyılın ortasındaki vahşeti kehanet etmişti adeta, belki de insana ve onun varlığına, haklarına yönelik olumlu gelişmelerin sadece kağıtlarda ve teoride kalmadığı bir dünya gerçekten inşa edilecekse, onu da öngörebilirdi... Ama öngörmedi... Kafka'da insanlar endüstri toplumu denilen sosyal sistemelerde, yaşama asıl anlamını veren

²³⁵ Çetintürk, Ekrem, a.g.e., s. 53.

²³⁶ Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 87.

insanca olandan uzak, büyük bir fonksiyon bağıntısının yalnızca bir ögesi olarak, bir hiçlik durumunun eziciliği içinde yaşamaktadırlar. Daha da kötüsü, baştan aşağıya bürokrasi batağının içine batmış olan hukuk, bu hiçlik duygusunu güçlendiren heteronom ahlaka karşı çıkışı önleyerek, niteliği değil niceliği amaçlayan zorba bir uygulamaya dönüşerek, insanı tümüyle insanlığından etmektedir. Nitekim, onun roman ve öykülerinde insanı temsil eden bir böceğe, bir fareye ya da bir köpeğe rastlamak tesadüfi değildir. Ancak Kafka, itaatkar, uyumlu birinin düzenin bu zorba tarafıyla karşılaşmayacağını düşünmez. Bilakis, o, iktidarın önünde yerlere kadar eğilmiş, hukuk sistemiyle uyumlu, itaatkar birinin de, tıpkı Josef K. gibi, bir gün hiç beklemediği bir şekilde cezalandırıcı adalet sisteminin dişlileriyle yüzyüze gelebileceğini düşünür. Dolayısıyla bütün insanoğlu bu tehlikeyle karşı karşıyadır. Yazar, Dava adlı eserinde okuyucusuna tam da bunu göstermek ister. “Ey okuyucum uyan” der gibidir; “içinde yaşadığın toplumda görünmez ama hakim güçler tarafından yüklenen değerlerle farklılıkların ve özgünlüğün sen farkında olmadan elinden alınarak, metinlerle güvence altına alındığını zannettiğin sözde haklarla uyutuluyorsun”, demek ister gibidir sanki. O belki de okuyucusunu bu duruma karşı bilinçlenip harekete geçmeye, içinde bulunduğu, güçlüünün elinde bulunan bu düzeni değiştirmeye davet eder. Dolayısıyla Kafka, bu zorba düzen karşısında elinden boyun eğmekten başka bir şey gelmeyen insanları sorumlu tutar. Yani insanlar tarihte zorbalığı önlemek adına bir çok defa mücadele vermişler, ancak her defasında bir başka zorba yaratmışlardır ve bunun tek sorumlusu yine insandır. Çünkü o, otonom özgürlüğünü geliştirmek adına sorumlu olduğu özgürlük değerini koruma ve geliştirme ödevini yerine getirememiştir.

İktidarı Tanrı'nın ellerinden almayı başaran insanoğlu, hukuku da onun ellerinden almış, ancak aynı insanoğlu korkuyu da gökten yere indirmişti. Artık Tanrı'dan korkmanın yerini insandan korkmak alacaktı. Nitekim Kafka'nın Tanrısı da gücü temsil eden kurumlardan farklı değildir; gayet dünyevi ve cezalandırıcı zihniyetin belki de kökenidir. Dava adlı eserinin Katedralde isimli bölümünde bu durumu çok net görürüz. Nitekim, romanda, rahip, kilisede Josef K.'ya itham eder bir sesle “Sen Josef K.’sin, davanın durumunun kötü olduğunu biliyor musun?”²³⁷, derken, ben de bu cezalandırma sürecinin bir parçasıyım der gibidir adeta. Hatta bölümün ilerleyen kısımlarında, rahip bizzat açıkça Josef K.'ya “Yani ben de mahkemenim”²³⁸ der. Dolayısıyla Kafka'nın Tanrısı kullarına gül bahçesi vaat etmez. Onun Tanrısı, çocuklarını tarif edilmez bir sevgiyle kucaklayan, koruyucu melekleriyle koruyan, iyi

²³⁷ Kafka, Franz: Dava, çev. Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 7. bası, Kasım, 2007, s. 213.

²³⁸ Kafka, Franz, a.g.e., s. 224.

kalpli kullarını olumlu karşılayıp, mutluluklar yaşatan, kötü kalpli kullarına ise sabrederek bir çok şans verdikten sonra, ektiğini biçirten, “oyunu kuralına göre oyna, yoksa sana bunu yaparım” diyen, dinlemesini bilen için kullarıyla konuşan, adil bir Tanrı da değildir. Bilakis, o, daha baştan kullarını cezalandırmış, bu cehennemvari dünyaya fırlatıp atmış, cehennemi bu dünyada yaşamalarını öngörmüş, çocuklarına tamamıyla sırtını dönen dünyevi bir Tanrıdır. Kafka'nın özgürleşme bilincine sahip insanı ise, yeryüzünde kurulu bu Tanrıvari ama bir o kadar da saçma ve bulanık oyunu anlayan ve onu sorgulayarak, onunla mücadele etmeyi görev edinen insandır. Belki de düzen hiç değişmeyecektir, ama boyun eğmek de insanı insanlığından uzaklaştırır.

Kafka yasaya isyan eder. Yasa, unutulmuşluk içinde gelip geçen yaşamı tıpkı bir avcı gibi pusuda beklemektedir. Ansızın saldırır. Uyarı mı, tehlike mi, ne olduğu belli olmayan bir işareti de vardır. Ama her halükarda mahkum eder. Biliyoruz ki Kafka, toplumun yapmacık sözleşmelerini tanımaz ve notlarında yasa ortada olmadığı için onu aramaya gittiğini söyler. Yasanın korkunç ve görülmez gölgesi sürekli olarak Kafka' nın kahramanlarını baskı altında tutar ve adeta kişilik kazanır. Davanın kahramanı sebebini bilmeden mahkum olur. Kendi isteğiyle mahkemeye gider. Ama adalet çarkının dişleri arasına düşer. O, avcının ağına düşmüş bir kurbandır artık. Suçunu öğrenmek için ne kadar çalışsa da boşunadır ve sonunda yargıcı görebilir. Kendisiyle resmi makamlar arasında bir bağlantı kuramaz. Her konuda hiyerarşiye inanan bir sürü bürokrata rastlar. Onlar da bedbaht, aciz ve zaman zaman acımacak insanlardır. Onlar da kendilerini aklamak ve yaşamlarını savunmak için çalışırlar. Josef K. yasanın zalim pençesine yakalanmıştır bir kere... Kendisini pusuda bekleyen idam kararı karşısında yaptığı savunma çocukça ve gülünç bulunur. Burada insan yok olmaya mahkumdur. Oysa onun hayatıyla oyun oynayan resmi makamlar görülmez, belki de hiç yoktur. Rahibin Kilisede Josef K.' ya dediği gibi “sen yasaya geldin, yasa sana gelmez.” Denilebilir ki, Josef K.'nın uyanıklık hissi ve farkındalık duygusu uyandııkça, yasanın önünde sorgulanması daha da şiddetlenir.

Ceza Kolonisinde adli eserinde, adalet sistemi şeytani otomatik bir makinedir. İşlediği suçlu mahkumun üzerine dövme şeklinde iğnelerle yazar. Mahkumlara yapılan ustaca ve neticesiz işkenceye karşın mahkumların ne savunma hakkı vardır, ne de suçlarını bilirler. Burada tam bir mahkumiyet söz konusu olsa da, yasa ve adalet mekanik bir şekle dönüşse de, rejim değişikliğine ilişkin belli belirsiz bir umut vardır. Yaşamda görünüşte kanunla donanıp desteklenmiş ama bir çok ceza sömürgesini barındıran rejimler vardır. Kafka' nın öyküsünde cellat görevini üstlenen subay, makine işlemez hale gelince, umutsuzca ama acayip bir

coşkuyla ölüme razı olur ve ölür. Ama bu daha iyi bir rejimin geleceğine delil teşkil etmez. Çünkü korku izlerini bırakır ve tehditkar bir kehanet eski komutanın diriliş müjdesini verir. Nitekim, eski komutan bu şeytani işkence makinesini icat eden ve yürürlüğe koyan kişidir. Dolayısıyla, Kafka'nın işaret ettiği yasa ve adalet özgürlük taraftarı değildir. Tanınmayan ve asla tanınmayacak bir yasa karşısında insan cezalandırılmaktan ve mahkumiyetten kaçamaz. Dayanılmaz bir durum insanı aldanmaya zorlar. İnsan aldandığının bilincindedir; buna ya boyun eğer ya da baş kaldırır. Asıl mesele bu dayanılmaz durumla yüzyüze gelmektir. Kafka'nın mesajı umutsuzcadır ve çıkmazda kalmıştır. Bu mesajda her türlü çaba sonuçsuz kalır. Sığınacak bir yer yoktur, sadece saçma ile karşılaşmaktadır. Kafka göz açtırmayan bu zalim makamlara karşı şiddetli bir kin besler. Şaşılacak bir azimle onların iddialarını ve uygulamalarını alaya alır. Yasayı, adaleti ve yeryüzünde kurulan cehennem olası işkence tezgahını mahkum eder. Kafka bu yalan, riya ve soytarınlık dolu dünyayı yıkıp, harabesinin üstüne daha iyi bir dünya kurmak gerektiğine inanır. Kafka'nın dünyası saçma ile mücadele halindeyse de, bu O' nun bir yanıtı olduğu anlamına gelmez. Onun yarım kalmış yapıtlarında sözün özü söylenmemiştir.²³⁹

5 -) SONUÇ

Kafka'da iktidar, adalet ve hukuku incelerken; önce güçlünün iktidarına dayanan bir düzenin tarihten günümüze hep yeniden dirildiğine ilişkin anlayış çerçevesinde ve yine Kafka ekseninde kalmaya çalışarak tarihsel bir süreç incelemesi yapmaya çalıştık. Bu süreci incelerken de Kafka'nın da tehlikesine dikkat çektiği pozitif hukuk anlayışı çerçevesinde Fransız İhtilali' nden başlamayı uygun gördük. Daha sonra Kafka'nın iktidara bakış açısını özellikle korku, yabancılaşma ve heteronom insan üzerinden incelemeye çalıştık. Son bölümde ise Kafka'nın hukuk ve adalet konusundaki ümitsizliğini ve karamsarlığını ele almadan önce, genel anlamda bir hukuk ve adalet incelemesi yapmaya, geline son noktayı araştırmaya çalışarak, Kafka'nın konuya ilişkin nasıl bir mesaj içerdiğini tasavvur etmeye çalıştık.

---

²³⁹ Hidayet, Sadık: Hidayetname, çev. Mehmet Kanar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2. bası, Şubat, 2011, s. 182-186.

Bu çalışma aynı zamanda hukuk ve edebiyatın yollarının nasıl keşilebileceğini, bazen somut normlarda fark edemediğimiz bir gerçekle, bir edebi metinde nasıl da yüzyüze gelebileceğimizi anlatmak amacını taşır. Nitekim edebiyat, belli uzmanlık alanlarına hasredilmiş konularda da, ki o alan özellikle güç odaklarının eline geçmiş ve toplumu da mümkün olduğunca uzak tutmanın amaçlandığı bir alan ise, işte edebiyat toplumu böyle bir durum karşısında aymayı görev edinmiştir. Edebiyatın bu anlamda baskı altına alınmaya, onun belli çıkarların gözetilerek hukukun güdümü altına sokulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma edebiyatın özgürlüğünün, özgür ve farkındalık duygusu gelişmiş bir toplum için ne kadar önemli olduğunu da anlatmaya çalışmaktadır. Nitekim, ceza adalet sisteminin çok etkin olduğu, hatta suçla mücadelede başarılı da olan cezalandırıcı zihniyetin hakim olduğu bir rejimde insanların akıbetinin belirsizliği, kimin ne zaman derdest edilip, gözaltına alınacağı, gözaltına alınanların akıbetinin ne olacağına belli olmaması²⁴⁰ gerçeği, bazen bir romanda, hatta kendi içinde yaşadığımız toplumun bir gerçeği olarak karşımıza çıkabilir ve fark etmemizi sağlayabilir.

Benzer şekilde, olması gerekenle ilgili olan adaletin insanla ilgili olması nedeniyle, onun insanlar arasındaki eşitliğe odaklanması gerektiğinden bahsederken, bu eşitliğin soyut bir eşitlik olmayıp, sosyal eşitliği ifade ettiğine değindik. Sosyal eşitlik ise ilişkilerde eşitliği ifade etmektedir ve herkesin haklarına yeterli derecede saygı duyulduğu zaman sosyal eşitlikten söz edilebilir. Bir adalet anlayışının insanlar açısından faydalı ve dünya üzerinde somut bir etkisinin olabilmesi için bizim insan olduğumuz gerçeğini dikkate alması gerekmektedir. Bu nedenle insanla ilgili olması gereken bir adalet anlayışının başlangıç noktası ilişkiler olmalıdır. Eğer ilişkilerde eşitlik bozulduysa, adalet bu durumun onarılması için neyin gerekli olduğunu tespit etmelidir. Bir haksızlığı gidermek ve bunun tekrar meydana gelmemesini sağlamak için, haksızlığı doğuran ilişki düzeltilmeli ve eşitlik sağlanmaya çalışılmalıdır.²⁴¹ Bu husus da normlara ceza adaletini ilgilendiren her konuda ve adli mekanizmanın her kademesinde kişi hak ve özgürlüklerini ve adil yargılanma ilkelerini sıkı güvenceler altına alacak şekilde yansımalıdır.

Bu çalışmayı bitirirken, çalışma esnasında dünya gündemine düşen bir olayı örnek vermek gerekirse, Usame Bin Ladin'in infazı tam da konumuzla örtüşen bir örnektir. Her ne kadar Usame Bin Ladin'in insanlığından çıkmış, azılı bir katil ve terörist olduğunu düşünüyor olsak da, hukukun önünde o bir suçludur. Ancak, ne var ki, yargılanmadan, bir sanığın ya da

²⁴⁰ Arıcan, Mehmet, a.g.e., s. 177.

²⁴¹ Çetintürk, Ekrem, a.g.e., s. 45-46.

suçlunun sahip olması gereken ve uluslararası insan hakları metinlerince de korumaya alınmış haklara sahip olmadan infaz edilmiştir. Fakat bununla birlikte, işin diğer ilginç yanı ise, bu infazı, dünyanın uygarlık, çağdaşlık ve evrensel insan hakları söylemlerinin öncülüğünü yapmayı kendilerine görev edinen, hatta bu değerlerin kendilerinden çıktığını iddia eden ülkelerinin, “adalet yerini buldu” söylemleriyle izah etmeleridir. 21. yüzyılda bir suçlunun infazını adaletin yerine getirilmesi olarak nitelendiren bu anlayış, günümüzde hala onarıcı, ıslah edici, rehabilite edici bir adalet anlayışından ziyade, cezalandırıcı zihniyetlerin hakim kıldığı cezalandırıcı bir ceza adaleti sisteminin desteklendiğini göstermesinden de öte, Kafka'nın ümitsizliğinin de adeta bir kanıtı gibidir.